

A long, straight road lined with tall, thin trees leading to a stone archway, with a group of people gathered in the distance.

**Hvem var
national-
socialisternes
ofre?**

EN VÆRKTØJSKASSE TIL STEDBASERET LÆRING

Denne værktøjskasse om emnet Hvem var nationalsocialisternes ofre? giver jer som elever mulighed for at undersøge historien om forskellige grupper af mennesker, der blev ofre for nationalsocialismen. Du opfordres til at undersøge og fortælle de mindre kendte historier om dit lokalsamfund, som måske ikke er blevet fortalt endnu, men som bør mindes i fremtiden.

På denne rejse vil du komme til at skabe dit eget lokalhistoriske projekt sammen med dine jævnaldrende. I løbet af processen vil du finde ud af, hvad der vækker din nysgerrighed, og hvilke historier du ønsker at grave frem og dele med andre.

Værktøjskassen opmuntrer lærerne til at give deres elever mulighed for selv at være herre over deres egen læringsrejse og dermed blive forskere i lokalhistorie. Gennem aktiv beslutningstagning, gruppearbejde, forskning og samskabelse vil dine elever give en stemme til ofrene for nationalsocialismen og bidrage til de lokale erindringer og lokalsamfundet. Stol på dine elever, og stol på processen!

Fem teams af meget engagerede og passionerede undervisere og fagfolk inden for uddannelsesområdet fra Belgien, Bosnien-Hercegovina, Danmark, Slovakiet og Spanien har som de første fået lov til at afprøve det. Deres elever udarbejdede vidt forskellige lokalhistoriske projekter, og deres arbejde er inspirationen bag denne værktøjskasse. Vi indbyder dig til at gennemgå deres arbejde, opdage deres lokale historier og bruge deres eksempler som vejledning til dine egne projekter.

Værktøjskassen er blevet udviklet inden for rammerne af emnet Hvem var nationalsocialisternes ofre?, som er et projekt, der koordineres af EuroClio - European Association of History Educators og Max Mannheimer Studienzentrum.

Projekt af Education Agenda NS-Injustice

Finansieret af:

på baggrund af en beslutning
fra Forbundsdagen

Projekt koordineret af:

Finansieret af Den Europæiske Union. De synspunkter og holdninger, der kommer til udtryk, er dog udelukkende forfatternes og afspejler ikke nødvendigvis Den Europæiske Unions eller Det Europæiske Forvaltningsorgan for Undervisning og Kulturs (EACEA) synspunkter og holdninger. Hverken Den Europæiske Union eller EACEA kan holdes ansvarlig for dem.

INDHOLD

1. [Oversigt over værktøjskassen](#)
  2. [Hvordan bruger man værktøjskassen?](#)
  3. [Læringsmål](#)
  4. [Et lokalhistorisk projekt med stedbaseret læring](#)
  5. [Læringsrejsen](#)
  6. [Byggeklodser til et lokalhistorisk projekt](#)
    - 6.1 Kom i gang
    - 6.2 Undersøg
    - 6.3 Udarbejd
    - 6.4 Revider
    - 6.5 Del
    - 6.6 Reflektér
  7. [Sådan udarbejder du dit eget lokalhistoriske projekt](#)
    - 7.1 Hvordan går man i gang med et projekt?
    - 7.2 Hvad skal man undersøge?
    - 7.3 Hvad skal man lave?
    - 7.4 Hvor er jeg nu?
    - 7.5 Hvordan præsenterer man projektet?
    - 7.6 Hvordan afslutter man projektet?
  8. [Bidrag](#)
- BILAG**
- [Lokalhistoriske projekter](#)
  - [Informationsark](#)
  - [Tidslinje](#)
  - [Kort](#)
  - [Ordliste](#)
  - [Hvordan interviewer man?](#)
  - [Hvordan analyserer man billeder?](#)
  - [Yderligere og digitale ressourcer til mere baggrundsinformation](#)

INDHOLD

Lokalhistoriske projekter

- [Belgien](#)
- [Bosnien-Hercegovina](#)
- [Danmark](#)
- [Slovakiet](#)
- [Spanien](#)

Hvem var nationalsocialisternes ofre?

- [Nationalsocialismens historie](#)
- [Hvem er ofrene?](#)
- [Hvem er gerningsmændene af øjenvidnerne?](#)
- [Nationalsocialisternes kollaboratører](#)
- [Hvordan formidles minderne om nationalsocialismens ofre?](#)
- [Fællesnævnerne for offergrupper](#)
- ["Asociale" og nationalsocialisterne](#)
- [Børn og nationalsocialisterne](#)
- [Eksil under nationalsocialismen](#)
- [Eugenik og "eutanas" under nationalsocialismen](#)
- [Jøderne og nationalsocialisterne](#)
- [Kommunister og nationalsocialisterne](#)
- [Nationalsocialisternes krigsfanger](#)
- [Kvinder og nationalsocialisterne](#)
- [LGBTQIA+-personer og nationalsocialisterne](#)
- [Personer af afrikansk afstamning og nationalsocialisterne](#)

- [Personer af asiatisk afstamning og nationalsocialisterne](#)
- [Personer med psykisk sygdom og funktionel mangfoldighed og nationalsocialisterne](#)
- [Politiske modstandere af nationalsocialismen](#)
- [Religiøse mindretal under nationalsocialismen](#)
- [Romaer og sintier under nationalsocialismen](#)
- [Seksuel vold under nationalsocialismen](#)
- [Slaviske folkefærd og nationalsocialisterne](#)
- [Stjålne børn under nationalsocialismen](#)
- [Tvangsarbejde under nationalsocialismen](#)

Bilag

- [Tidslinje](#)
- [Kort](#)
- [Ordlister](#)
- [Hvordan interviewer man?](#)
- [Hvordan analyserer man billeder?](#)
- [Yderligere og digitale ressourcer til mere baggrundsinformation](#)

OVERSIGT OVER VÆRKTØJSKASSEN

Stedbaseret læring som en form for projektbaseret læring er ikke en ny metode til historieundervisning og læring om historie. Men det er måske en mindre anvendt pædagogik, især når den er forbundet med et komplekst og følelsesmæssigt emne inden for europæisk historie: nationalsocialismens ofre i Europa. Hvad har denne værktøjskasse om stedbaseret læring at byde på? Og hvorfor har vi valgt netop denne tilgang?

Stedets magt

Stedbaseret læring er en tilgang til læring, som ikke er begrænset til kunst og humaniora, men som kan anvendes inden for forskellige fag i skolernes læreplaner og tilpasses til forskellige lokale sammenhænge. Det giver de unge mulighed for at fordybe sig fuldt ud i deres (geografiske) omgivelser og bruge steder (f.eks. lokale mindesmærker, museer, lokalarkiver) som grundlag for deres læringsrejse. Det fremmer en læringsoplevelse, der er forankret i elevernes lokalsamfund, og udfordrer dem til at opnå en dybere forståelse for deres omgivelser og deres egen plads i verden. Stedbaseret læring gør eleverne til midtpunktet for deres læring og gør det til en personlig oplevelse, hvor de selv bestemmer, hvad, hvordan, hvornår og hvor de vil lære.

Det giver også eleverne mulighed for at lære uden for klasseværelset og deres normale skolemiljø. Vores teams brugte vidt forskellige tilgange og aktiviteter med deres elever, som kun kunne gennemføres uden for klasseværelset.

I kombination med teamenes lokalhistoriske projekter har denne værktøjskasse til formål at gøre brug af potentialet ved elevorienteret læring inden for historieundervisning. Den bestræber sig på at give eleverne færdigheder og kompetencer, som vil hjælpe dem med at trives som engagerede borgere i deres eget lokalsamfund og i samfundet som helhed. Formålet er også at vække deres nysgerrighed omkring lokalhistorie, så de lærer, hvordan fortiden har påvirket vores samfund, og på hvilke måder den har formet vores egen identitet. Denne fremgangsmåde giver eleverne lyst til at udforske deres lokalhistorie, følge deres egne interesser og dele deres resultater og det endelige produkt med deres lokalsamfund på en meningsfuld måde. Det giver også lærere og elever mulighed for at genopfriske offentlighedens hukommelse i hele Europa og bygge videre på den gamle tradition, hvor borgerne aktivt engagerede sig i lokalhistorien og formede erindringskulturen i slutningen af det tyvende århundrede i Europa.

Hvorfor lave en værktøjskasse om dette emne?

Hvorfor har vi brug mere undervisningsmateriale om nationalsocialismens historie og Anden Verdenskrig? På tværs af Europa er Anden Verdenskrig i vid udstrækning en del af læreplanerne for historieundervisningen på forskellige niveauer og forskellige årgange. Lærerne og eleverne har dog ikke altid mulighed for at udforske aspekter med tilknytning til deres eget område, by, landsby eller region. Disse aspekter omfatter de forskellige måder, hvorpå enkeltpersoner og samfund oplevede begivenheder i deres historiske kontekst, samt de skiftende fortolkninger af disse fortællinger gennem tiden.

Denne værktøjskasse har til formål at give lærere og elever værktøjer, oplysninger og yderligere ressourcer til at forbedre deres forståelse af forskellige grupper af mennesker, der blev forfulgt af nationalsocialisterne. Nogle af disse historier er ikke blevet fortalt, ikke blevet undersøgt tilstrækkeligt eller simpelthen mindre kendte. Med et bredere fokus på nazisternes forfølgelse bestræber vi os på at belyse historierne om de forskellige grupper, der har været underrepræsenteret i forskningen, erindringskulturen og historieundervisningen. Derfor er det centrale spørgsmål i denne værktøjskasse og i de lokalhistoriske projekter: Hvem var nationalsocialisternes ofre? Ved at kigge på fortiden forsøger værktøjskassen og de lokalhistoriske projekter at udvikle en forståelse af de mekanismer og strukturer i nutidens samfund, der giver anledning til uretfærdighed. Vi udfordrer eleverne til at øge deres bevidsthed om og forståelse af racisme, diskrimination og andre former for social udstødelse og diskrimination i nutidens samfund.

Der er tale om et komplekst emne. Offer er i sig selv et begreb, som man skal tænke kritisk over. Man skal være opmærksom på kompleksiteten og vigtigheden af at dekonstruere diskriminerende kategorier i en uddannelsesmæssig sammenhæng, i dette tilfælde når man henviser til de offerkategorier, som blev skabt og brugt af nationalsocialisterne. Det kan også være en stor følelsesmæssig udfordring for både lærere og elever at tale om en voldelig fortid og andres lidelser. Vi opfordrer derfor lærerne til at tilgå dette projekt og emne på en måde, der giver dem og deres elever mulighed for at finde en balance mellem på den ene side at forstå dets kompleksitet og på den anden side at undersøge konkrete eksempler for at skabe en forbindelse til historien og gøre den mere håndgribelig.

Værktøjskassen indeholder grundlæggende historisk indhold og oplysninger om nationalsocialismens ideologi og dens forskellige ofre. Den indeholder også praktiske værktøjer, som du og dine elever kan bruge i forbindelse med et lokalhistorisk projekt. Gennem eksemplerne fra vores teams giver værktøjskassen idéer til forskellige måder, hvorpå lokalhistoriske projekter kan konceptualiseres, hvad eleverne kan udarbejde, hvordan resultaterne af projekterne kan præsenteres, og hvordan et lokalt projekt kan forbindes med bredere læringsmål i henhold til Europarådets [referenceramme for kompetencer for en demokratisk kultur](#), der også er kendt som sommerfuglemodellen. Ud over det, som eleverne i vores fem pilotlande allerede har udarbejdet, vil dine elevers resultater også bidrage til en større europæisk erindringskultur.

HVORDAN BRUGER MAN VÆRKTØJSKASSEN?

Denne værktøjskasse indeholder forskellige idéer, eksempler og historiske baggrundsoplysninger, som elever og lærere kan bruge til at arbejde på et lokalhistorisk projekt med stedbaseret læring. Hvis du er lærer, kan du gå til afsnittene [Læringsmål](#), [Et lokalhistorisk projekt med stedbaseret læring](#), [Læringsrejsen](#) og [Byggeklodser til et lokalhistorisk projekt](#). I disse afsnit får du en introduktion til metodologien bag stedbaseret læring og eksempler fra de forskellige teams på tværs af Europa.

I afsnittet [Læringsrejsen](#) finder du en generel vejledende ramme for det lokalhistoriske projekt. Husk venligst på, at den blot er beregnet til at vejlede dig og dine elever gennem hele processen. Det er ikke nødvendigt at følge rækkefølgen nøje, og du er naturligvis velkommen til at bruge andre rammer for stedbaseret læring, som du allerede kender. I afsnittet [Læringsrejsen](#) finder du også links til en række [informationsark](#).

Husk på, at informationsarkene kun er et udgangspunkt – de omfatter ikke alle oplysninger om Holocaust og heller ikke den lokale historie i et bestemt land eller flere lande i Europa. Hvert af dem er beregnet som den første kilde til historisk baggrundsinformation om en bestemt gruppe, der blev forfulgt af nationalsocialisterne. Længere fremme i værktøjskassen, kan du også finde yderligere referencematerialer og en ordliste, der kan hjælpe dig med at finde rundt i de komplekse begreber.

Hvis du er en elev, kan du gå til afsnittet [Sådan udarbejder du dit eget lokalhistoriske projekt](#). Her deler dine jævnaldrende deres eget lokalhistoriske projekt med dig gennem vejledninger fra jævnaldrende! Tag et kig på disse først, da de vil hjælpe dig med at komme i gang med dit eget projekt. Når du derefter koncentrerer dig om dit eget projekt, kan du bruge de forskellige [informationsark](#), afhængigt af det emne, du vælger.

LÆRINGSMÅL

Udarbejdelse af et stedbaseret lokalhistorisk projekt giver dine elever mulighed for at opdage deres styrker, og det giver dem også mulighed for at forbedre en række færdigheder i forbindelse med selvstændig læring, samarbejde og forståelse af dem selv i forhold til deres omgivelser. Dette projekt er et eksempel på, hvordan historieundervisning og elevinddragelse kan hjælpe eleverne med at udvikle kernekompetencer, herunder kommunikation, empati og samarbejde, som er nødvendige for, at de kan trives i det 21. århundrede.

Denne proces vil også øge deres viden om Holocaust (set fra et lokalhistorisk perspektiv) og de forskellige grupper, der blev ofre for nationalsocialismen, i særdeleshed. I de fem eksempler i denne værktøjskasse kan du se, at hvert team har identificeret læringsmål, der er relevante for deres eget lokalhistoriske projekt. De overordnede læringsmål for dette projekt fastlægges ved hjælp af [Europarådets Referenceramme for kompetencer for en demokratisk kultur](#) som grundlag.

Ud over sommerfuglemodellen har vores teams identificeret følgende læringsmål for et lokalhistorisk projekt om emnet Hvem var nationalsocialisternes ofre? De vigtigste punkter er følgende:

- At forstå, hvad nationalsocialisme er, og hvordan nazisternes forfølgelse fandt sted
- At forstå, hvorfor nationalsocialisterne forfulgte bestemte personer
- To be more aware of the complexity of At blive mere bevidst om kompleksiteten af de forskellige ofre for nationalsocialismen og vigtigheden af at mindes dem i dag
- At opnå en bedre forståelse af forskellige analytiske kategorier som f.eks. øjenvidner, modstandere, gerningsmænd, ofre og redningsmænd
- At blive mere bevidst om farerne ved radikale, ekstremistiske bevægelser og totalitære regimer

Values

- Valuing human dignity and human rights
- Valuing cultural diversity
- Valuing democracy, justice, fairness, equality and the rule of law

Attitudes

- Openness to cultural otherness and to other beliefs, world views and practices
- Respect
- Civic-mindedness
- Responsibility
- Self-efficacy
- Tolerance of ambiguity

Competences for Democratic Culture

Skills

- Autonomous learning skills
- Analytical and critical thinking skills
- Skills of listening and observing
- Empathy
- Flexibility and adaptability
- Linguistic, communicative and plurilingual skills
- Cooperation skills
- Conflict resolution skills

Knowledge and critical understanding

- Knowledge and critical understanding of the self
- Knowledge and critical understanding of language and communication
- Knowledge and critical understanding of the world: politics, law, human rights, culture, cultures, religions, history, media, economies, environment, sustainability

ET LOKALHISTORISK PROJEKT MED STEDBASERET LÆRING

Du er på vej til at gå i gang med et lokalhistorisk projekt om emnet " Hvem var nationalsocialisternes ofre? " med dine elever. Det meste af læringen og udforskningen vil foregå uden for klasseværelset, og dine elever opfordres til at tage fuldt ansvar for deres arbejde. At arbejde på et lokalhistorisk projekt om netop dette emne (eller et hvilket som helst emne) kan være udfordrende og til tider endda overvældende for dig og dine elever. For at hjælpe dig på vej har vores teams identificeret bedste praksis og udfordringer, kortlagt deres læringsrejse og samlet forskellige værktøjer, som du kan bruge. Så hvad er de vigtigste komponenter i forbindelse med et vellykket lokalhistorisk projekt?

De vigtigste komponenter

Youth Agency

Tillid til dine elever og deres læringsrejse er nøglen til et vellykket lokalhistorisk projekt. Dine elever bestemmer selv, hvad de vil lære, hvordan de vil lære det, og hvad de vil udarbejde. Et lokalhistorisk projekt med stedbaseret læring handler om at give eleverne mulighed for at opdage deres egne interesser, styrker, steder og

lokalsamfund. Dette indebærer også at skabe et læringsmiljø, hvor eleverne kan eksperimentere og afprøve nye ting, som de aldrig har prøvet før. Opgiv enhver form for perfektionisme. Lad dine elever gøre sig deres egne erfaringer og skabe deres egne produkter. Lad dem tage ansvar for deres projekter!

Elever er eksperter

Dine elever vil blive aktive aktører i den lokale historie ved at formidle ufortalte historier og personlige historier fra deres lokalsamfund. Ved at udforske et sted, hvad enten det er et arkiv, et museum eller et mindesmærke, kan eleverne blive ægte eksperter i deres lokale historie og samtidig få en dybere tilknytning til deres lokalsamfund. I den indledende fase af deres læringsrejse er det vigtigt at sørge for, at de får kontakt til personer i deres eget lokalsamfund, f.eks. historikere, arkivarer, overlevende, aktivister, journalister eller andre personer, der kan hjælpe dem med deres undersøgelser. Eleverne kan indtage forskellige roller i forbindelse med deres læringsoplevelse: de kan dykke ned i arkiverne og også interviewe historikere eller overlevende. Det vil hjælpe eleverne med at finde måder at dele deres resultater med samfundet på og opnå en reaktion.

Vær vejleder!

At maksimere inddragelsen af de unge udfordrer også dig som lærer til at gå op i din rolle som vejleder af dine elever: sørg for at opmuntre dine elever til at udforske emnet, og vejled dem, når det er nødvendigt. I stedet for at præsentere dine elever for oplysninger om emnet i klasseværelset og fortælle dem, hvad de skal gøre, giver du dem vejledende ramme og inviterer dem til at finde ud af, hvad det er, de ønsker at lære, hvordan de ønsker at lære det, og hvad de gerne vil udarbejde sammen med deres jævnaldrende. En vejledende ramme kan tilbydes ved at give eleverne forskellige muligheder for at vælge mellem, hvad de kan undersøge, hvordan de kan gøre det, og hvad de kan udarbejde og dele med deres kammerater og deres samfund. Du kender dine elever bedst!

Vores teams og deres lokalhistoriske projekter

Med udgangspunkt i elevernes interesser og den lokale kontekst kan du bruge de historiske baggrundsoplysninger om forskellige grupper, der blev forfulgt af nazisterne, som udgangspunkt. Vi inviterer dig til først at se på, hvilke projekter vores teams har arbejdet på.

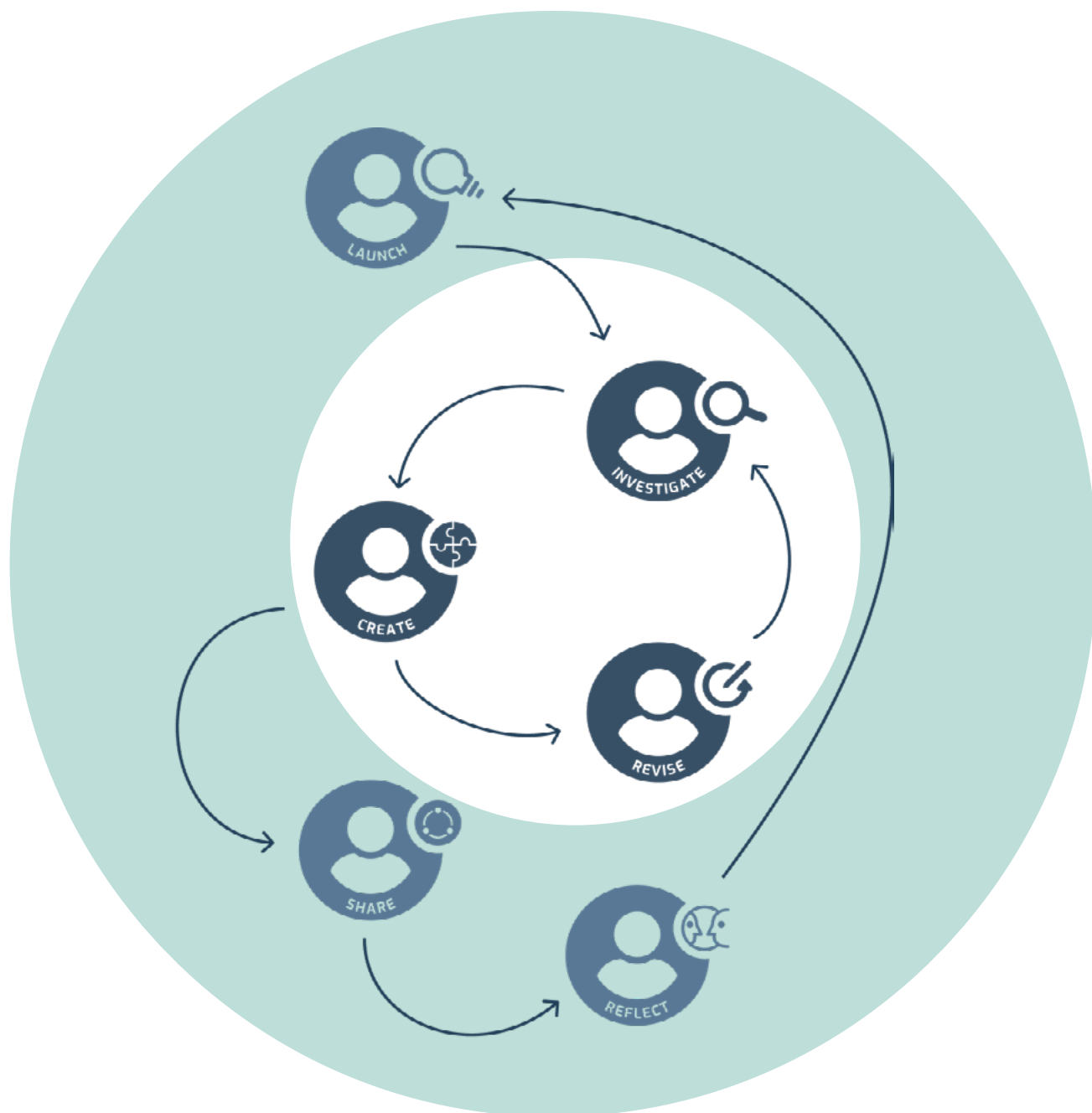
Eleverne i [Team Belgien](#) arbejdede på deres lokalhistoriske projekt [Vække stemmer til live og danne et fællesskab](#). De undersøgte begreberne "øjenvidner" og "modstandere" og fandt personlige historier hovedsageligt fra jødiske ofre gennem arkivforskning. De gav disse personer en stemme og holdt mindet i live ved at være med til at skabe et websted. Eleverne i [Slovakiet](#) udforskede steder med jødisk arv og erindring i Bratislava og Trebišov, og de [danske](#) elever lavede podcasts med fokus på nationalsocialismen i Danmarks historie og nyere erfaringer med social udstødelse af flygtninge og indvandrere. Eleverne fra [Bosnien-Hercegovina](#) og [Spanien](#) lavede udstillinger. De spanske elever reflekterede over nationalsocialismen og dens ofres erfaringer med henblik på at analysere aktuelle eksempler på racisme, diskrimination og andre former for social udstødelse, og eleverne i Bosnien-Hercegovina lavede en udstilling om Ustašes ofre, der blev fremvist flere steder.

Tag dig tid til at udforske deres projekter og få mere at vide om deres respektive lokalhistorie. På baggrund af deres erfaringer præsenteres du for forskellige værktøjer og aktiviteter, som du og dine elever kan bruge til at udforme jeres eget projekt. Vælg mellem disse elementer, og find ud af, hvad der virker for dig!

LÆRINGSREJSEN

Du kan bruge elevernes læringsrejse som et referencepunkt, når du vejleder dine elever gennem de forskellige faser af deres lokalhistoriske projekt. Det er en organisk og iterativ proces, der er beregnet til at hjælpe og inspirere dig i forbindelse med udformningen af dine undervisningstimer med tilknytning til dette projekt. Faserne kan overlappe hinanden. Refleksion er en del af processen efter hvert trin, og det anbefales derfor at planlægge tid til refleksion efter afslutningen af hver fase. Husk på, at du ikke behøver at følge rejsen til punkt og prikke for at skabe et vellykket lokalhistorisk projekt – nogle af vores teammedlemmer har skabt deres egne variationer af elevernes læringsrejse. Det kan du også gøre!

BYGGEKLODSE TIL ET LOKALHISTORISK PROJEKT

Forberedelse og planlægning

Et lokalhistorisk projekt er et meget åbent format, og størstedelen af aktiviteterne vil afhænge af den lokale kontekst og elevernes interesser. Det er dog meget tilrådeligt at begynde at identificere de steder, du kan besøge, og de mulige ressourcer, som eleverne kan vælge, i god tid, før du præsenterer projektet for eleverne. Nogle trin, du kan overveje:

1. Samarbejde med kolleger

Stedbaseret læring giver eleverne mulighed for at være kreative! Du kan vælge en tværfaglig tilgang og samarbejde med dine kolleger fra andre fagområder, f.eks. sprog-, litteratur-, samfundsfag eller kunstundervisere. Tal med dine kolleger, og udforsk mulighederne.

2. Kortlægning af projektets tidslinje

Projektets tidslinje afhænger af skolens muligheder. Nogle skoler vil have mulighed for at integrere projektet i den almindelige historieundervisning og kan fordele arbejdet over flere uger. Det er ikke muligt for alle, men det anbefales at afsætte mindst en uge til projektet.

3. Kilder og ressourcer

Eleverne vælger selv, hvad de vil fokusere på. Men dit lokalområdes historie vil naturligvis danne en ramme: Det kan f.eks. være tilfældet, at størstedelen af ofrene i dit lokalsamfund var jøder. Hvis der er en klar historisk ramme, vil det være lettere for dig (og dine elever) at identificere kilder. For at hjælpe dine elever kan du allerede forberede nogle kilder som eksempler. Tag kontakt til kolleger, lokale universiteter, forskningscentre, museer eller arkiver. De har som regel materialer, som du kan bruge.

4. Identificering af steder, der kan besøges

I forbindelse med dette projekt vil dine elever komme til at tilbringe det meste af deres tid uden for klasseværelset! Begynd at udforske de forskellige steder, som de kan besøge: mindesmærker, museer, lokalcentre osv. Tag kontakt til dem, så snart du har en tidsplan, for at arrangere et besøg i god tid og drøfte, hvilke aktiviteter de kan tilbyde (guidedede rundvisninger, workshops osv.).

Igangsættelse af projektet

Igangsættelsen af projektet Hvem var nationalsocialisternes ofre? handler om at motivere eleverne og opmuntre dem til at undersøge deres lokale historie og få et indgående kendskab til deres lokalsamfund. Du kan integrere dette projekt i din almindelige historieundervisning. Det er også en mulighed at præsentere projektet som et valgfag i sig selv eller som en del af en projektuge og invitere eleverne til at deltage. I denne fase er det meget vigtigt at fange elevernes interesse. Afhængigt af landet og stedet er der forskellige måder at give eleverne mulighed for at skabe en personlig forbindelse til emnet og motivere dem til at gå mere i dybden med det. Spørg dine elever, hvad de gerne vil finde ud af om emnet. Hvad er de interesserede i? Hvilke færdigheder vil de gerne lære eller forbedre? Overvej følgende spørgsmål sammen med dine elever:

- Hvad vil du gerne lære mere om?
- Hvordan vil du gerne lære om det?
- Hvordan ville din ideelle læringsoplevelse være?
- Hvordan vil du gerne arbejde sammen med dine jævnaldrende (i grupper eller parvist)?
- Hvordan kan du finde ud af mere om de ting, du gerne vil lære noget om?

I denne fase kan du allerede fremlægge muligheder og eksempler på, hvad dine elever kan udarbejde. Giv dem nogle få muligheder, som de kan vælge imellem. Lad dem udforske mulighederne!

I forbindelse med hvert trin får eleverne et sæt refleksionsspørgsmål med på vejen. Du kan finde dem i afsnittet [Sådan udarbejder du dit eget lokalhistoriske projekt](#). Eleverne kan bruge disse spørgsmål til at reflektere individuelt (f.eks. ved hjælp af en læringslogbog), parvist eller i grupper. Du kan også give mulighed for at reflektere i plenum efter hvert trin.

Værktøjer og aktiviteter

- Omtrentlig tidslinje for projektet
- Planlægning af besøg for at sikre, at det meste af læringen foregår uden for klasseværelset
- Kontakt til arkiver, forskere, museer, lokalcentre for at finde kilder
- Arbejdsarkene Forudgående viden, Spørgsmål, Erhvervet viden (KWL Worksheet)
- Mindmap
- Motivationsbrev til ansøgning om deltagelse i projektet
- Grupperefleksion med eleverne om læringsmålene
- Læringsjournal til eleverne

Inspiration

[Team Belgien](#)

[Team Bosnien-Hercegovina](#)

[Team Danmark](#)

[Team Slovakiet](#)

[Team Spanien](#)

Nu er det tid til, at dine elever går i gang med at undersøge emnet! For at forberede dine elever på deres undersøgelser kan du give dem mere baggrundsinformation. Du kan give dem grundlæggende oplysninger ved at bruge [informationsarkene](#), især [Nationalsocialismens historie](#), [Hvem er ofrene?](#), [Hvem er gerningsmændene og øjenvidnerne?](#) og [Nationalsocialisternes kollaboratører](#). Du kan også bruge [kortet and the tidslinjen](#) rtil at vise en bredere europæisk historisk sammenhæng. Med udgangspunkt heri kan du bede dine elever om at lave en tidslinje over begivenheder baseret på deres egen lokalhistoriske kontekst.

Given the variety of victim groups I betragtning af de mange forskellige offergrupper, der præsenteres i denne værktøjskasse, kan eleverne vælge en gruppe, som de finder særlig interessant i deres lokale kontekst. Vær forsigtig med ikke at tildele dine elever offergrupper, som du antager, at de vil være interesserede i på grund af en lignende baggrund eller et muligt tilhørsforhold. De er muligvis interesserede i at undersøge ofre af [jødisk](#) eller [afrikansk afstamning](#), [politiske modstandere](#), [slaviske folkefærd](#) eller ofre for [tvangsarbejde](#). For at forstå gruppernes kompleksitet, og hvordan de overlapper hinanden, kan de også se afsnittet [Fællesnævnerne for offergrupper](#). Her kan du skabe en vejledende ramme ved at give dine elever eksempler på undersøgende spørgsmål, som de kan identificere, og en tidslinje, som de kan følge.

Sæt eleverne i forbindelse med en ekspert, som kan dele sin viden og erfaring med dem, alt efter hvad de vælger. Eksperten kan f.eks. være en akademisk forsker, en overlevende, en arkivar eller en journalist. Inviter dine elever til at lave et [interview](#) med dem. Eksperten kan også hjælpe dig og dine elever med at finde yderligere oplysninger og primære kilder. Når dine elever har fundet ud af, hvordan de gerne vil tilrettelægge deres arbejde, har lavet en tidsplan, og har fundet ud af hvilke undersøgende spørgsmål de gerne vil have besvaret, er de klar til at komme i gang med det praktiske arbejde!

Det kan være meget svært at finde kilder. Tøv ikke med at kontakte lokale eksperter, der kan hjælpe dig med at finde ressourcer. Dine kolleger kan hjælpe dig med at finde lokale eksperter eller institutioner, som kan give dine elever de nødvendige ressourcer, de har brug for til at starte deres undersøgelse.

Lige som i de andre faser skal du give eleverne tid til at reflektere over deres resultater. Nogle af de historier, som de opdager, kan vække stærke følelser til live. Giv tid til at tænke over og behandle oprindelige undersøgende spørgsmål. Bed eleverne om at overveje, hvordan de vil dele de oplysninger, de har fundet frem til, med andre. Hvilken slags historie ønsker de at dele med deres lokalsamfund?

Værktøjer og aktiviteter

- Informationsark om [Nationalsocialismens historie](#), [Hvem er ofrene?](#), [Hvem er gerningsmændene og øjenvidnerne?](#) og [Nationalsocialisternes kollaboratører](#)
- [Informationsark](#) om forskellige grupper, der blev ofre for nazisternes forfølgelse
- Informationsark om [Gruppernes fællesnævner](#)
- [Sekundære kilder - Ressourcer](#): udvælgelse af film, bøger, tegneserier, digte osv.
- Primære kilder (billeder, vidnesbyrd, dagbogsnotater)
- [Sådan vurderer man billeder](#)
- [Sådan interviewer man](#)
- Arbejdsark om hadets trekant
- Folkedrabets ti stadier
- Opsøgning af lokale informationskilder: f.eks. arkiver, biblioteker, museer
- Identificering af undersøgelsens fokuspunkt og undersøgende spørgsmål
- Refleksion

Inspiration

[Team Belgien](#)
[Team Bosnien-Hercegovina](#)
[Team Danmark](#)
[Team Slovakiet](#)
[Team Spanien](#)

Når dine elever er færdige med deres undersøgelser, går de ind i næste fase af deres læringsrejse, hvor de skal finde en måde at præsentere deres resultater på for omverdenen. I afsnittet Kom i gang har du allerede overvejet nogle muligheder med dine elever. Nu er det op til dem at vælge, hvad de ønsker at udarbejde. Uanset om det er en podcast, en udstilling eller et websted, som vores teams lavede, er det vigtigste i denne fase – lige som i alle andre faser – at give eleverne mulighed for at tage fuldt ansvar for deres produkt. Det endelige resultat er måske ikke fejlfrit, og det er helt i orden. Som vejleder skal du yde assistance, hvor det er nødvendigt. De har måske brug for hjælp til at udskrive materialer, optage en video eller anden form for assistance og feedback. Denne proces kan være rodet, og det er også helt i orden.

Værktøjer og aktiviteter

- Udstilling
- Podcast
- [Websted](#)
- [Interaktivt kort](#)
- Dokumentarfilm
- Teaterforestilling
- Tegneserie
- Kunstværk

Inspiration

[Team Belgien](#)
[Team Bosnien-Hercegovina](#)
[Team Danmark](#)
[Team Slovakiet](#)
[Team Spanien](#)

Husk på, at læringsrejsen er en iterativ proces! Det betyder, at eleverne i alle faser opfordres til at reflektere over deres læring. Her kan eleverne zoomer ud, gå et skridt tilbage og reflektere over resultaterne af deres undersøgelse og hvordan de omsætter dem til et projektresultat. De kan gå tilbage til deres læringsmål og undersøgende spørgsmål for at finpudse dem yderligere. En vejledt øvelse kan udføres i plenum, i grupper eller enkeltvis. Bed dine elever om at reflektere over deres rejse ved hjælp af spørgsmål som f.eks.:

- Fandt jeg ud af, det jeg ønskede at finde ud af?
- Har jeg besvaret mine undersøgende spørgsmål?
- Har jeg nok oplysninger til at fortsætte med udarbejdelsen og delingen?
- Mangler jeg nogen oplysninger?
- Hvor tilfreds er jeg med det arbejde, som jeg laver sammen med mine jævnaldrende?
- Hvor tilfreds er jeg med samarbejdet?
- Er der noget, jeg gerne vil forbedre?

Afhængigt af deres svar kan eleverne gå tilbage til de tidligere faser og om nødvendigt foretage flere undersøgelser eller justere deres fokuspunkter og undersøgende spørgsmål. De ønsker muligvis også at genoverveje deres roller i projektet og i projektgruppen eller at ændre resultaterne af deres undersøgelser. Eleverne kan vælge at skrive en periodisk logbog om deres læringsrejse eller en dagbog for at holde styr på deres fremskridt. Det er som sagt en åben proces og en udforskningsrejse, som kan være og gerne må være rodet nogle gange. Husk på, at revision kræver tid og er en løbende proces.

Værktøjer og aktiviteter

- Vejledt refleksionssession
- Refleksionssessioner med andre elever
- Læringsjournal
- KWL-arbejdsark

Inspiration

[Team Belgien](#)

[Team Bosnien-Hercegovina](#)

[Team Danmark](#)

[Team Slovakiet](#)

[Team Spanien](#)

Når resultatet af projektet er færdigt, er det tid til at dele det med omverdenen! Hovedformålet med at dele elevernes projekter med offentligheden er at maksimere den samfundsmæssige effekt af deres arbejde. Du giver dine elever mulighed for at blive aktive borgere i deres lokalsamfund og bidrage til deres lokalhistorie og lokale erindringskultur. At gøre en forskel kan betyde at lancere et websted med ofrenes personlige historier. Det kan også være at præsentere resultatet for (yngre eller ældre) elever eller at fremvise en udstilling på et lokalcenter eller på et lokalt bibliotek. Det er op til dig at udforske mulighederne! Inviter så mange som muligt: elever, lærere, forældre, søskende, venner og medlemmer af lokalsamfundet! Eleverne har arbejdet meget hårdt, og deres indsats fortjener at blive anerkendt!

Værktøjer og aktiviteter

- Åbningsarrangement for en udstilling på skolen
- Transport af udstillingen til forskellige steder, lokalcentre, museer og biblioteker
- Elevskabte læringsaktiviteter: Præsentation af resultaterne for andre elever, afholdelse af workshops
- Lanceringsarrangement for webstedet
- Udgivelse af podcasts

Inspiration

[Team Belgien](#)

[Team Bosnien-Hercegovina](#)

[Team Danmark](#)

[Team Slovakiet](#)

[Team Spanien](#)

At afslutte projektet betyder refleksion! Du kan bruge refleksionsspørgsmål, der svarer til dem, du har brugt tidligere, til at vejlede eleverne i løbet af projektet. Denne gang skal du bede dine elever om at reflektere over hele læringsoplevelsen og se, hvordan den har været i forhold til de oprindelige læringsmål, som du og dine elever identificerede i fasen Kom i gang. Giv dine elever (og dig selv) tid til at tænke over det, og overvej følgende punkter:

- Hvilken viden har jeg erhvervet i forbindelse med projektet?
- Hvilke færdigheder har jeg udviklet? I hvor høj grad synes jeg, at mine undersøgelser har været meningsfulde?
- Har jeg lært noget nyt om emnet eller om mit lokalsamfund?
- Er der noget, jeg ville have gjort/ville ønske at jeg havde gjort anderledes?

Værktøjer og aktiviteter

- Vejledt refleksionssession
- KWL-arbejdsark

Inspiration

[Team Belgien](#)

[Team Bosnien-Hercegovina](#)

[Team Danmark](#)

[Team Slovakiet](#)

[Team Spanien](#)

SÅDAN UDARBEJDER DU DIT EGET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Du skal til at gå i gang med dit eget lokalhistoriske projekt om emnet Hvem var nationalsocialisternes ofre? hvor du vil finde frem til historien bag og de personlige historier om nationalsocialismens ofre i dit eget lokalsamfund. Du har måske allerede behandlet emnet i din almindelige historieundervisning. Men det kan også være første gang, du lærer om emnet. Under alle omstændigheder er nationalsocialismens historie og historien om dens ofre en kompleks historie. Det kan være en følelsesladet oplevelse at lære, hvordan og hvorfor en ideologi på aggressiv vis fokuserede på og planlagde udryddelsen af forskellige grupper, hvordan den påvirkede samfundet, og hvordan sporene fra fortiden stadig er synlige og håndgribelige i vores samfund i dag. I forbindelse med dette projekt bliver du en historiker, og du vil komme til at dykke dybt ned i historien om ofrene i dit lokalsamfund og udforske forskellige steder. Nogle af de historier, du kommer til at finde, er allerede kendte, mens andre er mindre kendte eller måske helt ukendte. Det er op til dig at opdage disse historier og dele dem med dine klassekammerater, dine lærere, dine venner og videreformidle dem i dit lokalsamfund.

FFem grupper af elever på tværs af Europa har afsluttet deres lokalhistoriske projekter. De undersøgte historien bag nationalsocialismens ofre, udforskede forskellige mindesmærker og reflekterede over nutidens mekanismer bag racisme, diskrimination og andre former for social udstødelse. Tag et kig på, hvad dine jævnaldrende har lavet i Belgien, Bosnien-Hercegovina, Danmark, Slovakiet og Spanien, og lad deres kreativitet guide dig gennem din egen rejse.

For at gøre det nemmere for dig at strukturere dit projekt kan du inddele din læringsrejse i forskellige iterative faser:

Kom i gang: Du og dine jævnaldrende reflekterer over, hvad I gerne vil finde ud af om emnet, og finder ud af, hvilke færdigheder I gerne vil forbedre.

Undersøgelse: Nu er det tid til at undersøge tingene! Du skal identificere en offergruppe, som du gerne vil have mere at vide om, kortlægge undersøgende spørgsmål, identificere og studere kilder og udforske forskellige steder, der er relevante for dit lokalhistoriske projekt.

Udarbejd: Er du færdig med dine undersøgelser? Så er det tid til at udarbejde et produkt! Du skal omsætte resultaterne af dine undersøgelser til et endeligt produkt.

Revidér: I bruger noget tid på i fællesskab at reflektere over rejsen indtil nu. I denne fase vil I måske gerne undersøge noget mere eller redigere jeres endelige produkt. Husk på, at refleksion er en vigtig del af hvert trin. Efter hvert trin er der nogle refleksionsspørgsmål, som kan besvares enkeltvist eller i grupper.

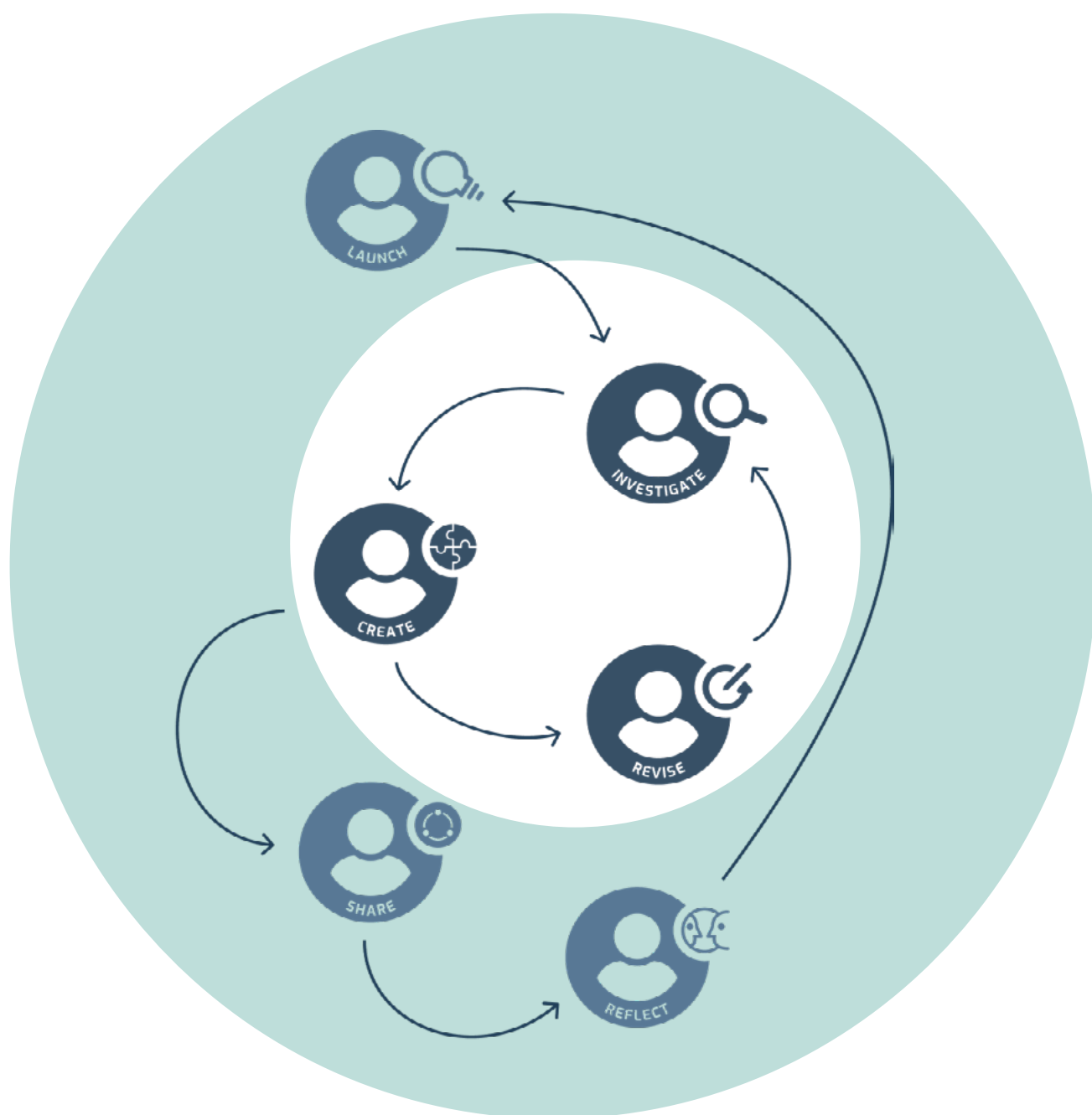

Del: Du skal præsentere dit arbejde og det endelige produkt for omverdenen for at maksimere virkningen af dit arbejde i lokalsamfundet.

Reflektér: Du vil se tilbage på din samlede læringsrejse og gå tilbage til de læringsmål, som du fandt frem til i afsnittet Kom i gang.

DIN LÆRINGSREJSE

Klik på billedet for Team Danmark

KOM I GANG

Hvordan går man i gang med et projekt?

Uanset om dette projekt er en del af din almindelige historieundervisning, et valgfag eller en særlig projektuge, vil du starte med at reflektere over undersøgelsesspørgsmålet. Hvem var nationalsocialisternes ofre? Begynd sammen med dine jævnaldrende at brainstorme om, hvad I allerede ved om dette emne, og hvad I gerne vil undersøge. Tænk over, hvad der gør dig begejstret, og hvad der gør dig nysgerrig. Hvad ved du om ofrenes historie i dit lokalsamfund? Der er måske også bestemte færdigheder, du gerne vil forbedre, og måske er der bestemte steder, du gerne vil besøge, eller personer i dit lokalsamfund, du gerne vil tale med. Hvad vil du gerne lære? Du er selv ansvarlig for din egen læringsrejse: du kan selv vælge, hvad du vil lære, hvordan du vil lære det, og hvad du gerne vil udarbejde. Din lærer vil være der for at vejlede dig, når det er nødvendigt, og vil hjælpe dig med forberedelsen af dit projekt. Rejsen kan være en smule rodet, og du vil komme til at tilbringe det meste af tiden uden for klasseværelset. I denne fase kan det godt være, at du ikke er helt sikker på, hvad du vil, og det er helt i orden!

TIP: For at følge din læringsrejse kan du udarbejde en læringsjournal. Det kan være i form af et mindmap, en dagbog eller en punktopstilling. Dine lærere kan hjælpe dig med andre eksempler.

Værktøjer

- Arbejdsarkene Forudgående viden, Spørgsmål, Erhvervet viden (KWL Worksheet) (spørg din lærer)
- Gruppediskussion om dine læringsmål
- Udarbejdelse af en læringsjournal (spørg din lærer om vejledning)

Refleksionsspørgsmål

- Hvad ved jeg allerede om nationalsocialismens ofre?
- Hvad vil jeg gerne undersøge om nationalsocialismens ofre i mit lokalsamfund?
- Hvilke færdigheder vil jeg gerne forbedre?
- Hvordan ønsker jeg at arbejde sammen med mine jævnaldrende (i grupper eller parvist)?
- Hvad kan jeg udarbejde?

Inspiration

- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#) Team Belgien
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#) Team Bosnien-Hercegovina
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#) Team Danmark
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#) Team Slovakiet
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#) Team Spanien

UNDERSØG

Hvad skal man undersøge?

Din lærer har givet dig en generel introduktion til projektet, tidslinjen og de overordnede mål. Nu er det tid til at udforske og dykke ned i undersøgelsesfasen af dit lokalhistoriske projekt: Undersøg tingene! Som forberedelse til dine undersøgelser kan du se informationsarkene [Nationalsocialismens historie](#), [Hvem er ofrene?](#) og [Hvem er gerningsmændene og øjenvidnerne samt Hvem er kollaboratørerne?](#) Det vil give dig nogle generelle historiske baggrundsoplysninger om nationalsocialismen og ofrene. Som historiker vil man gerne have en idé om den viden, der allerede findes, for at finde ud af, hvad der stadig kan blive undersøgt yderligere. Det kan også være en god idé at tage et kig på [tidslinjen](#) og [kortet](#) eller selv at lave en tidslinje med begivenheder i lokalhistorien fra Anden Verdenskrig.

Med udgangspunkt i dine interesser og din egen lokale kontekst er det tid til at identificere en gruppe, som du gerne vil lære mere om. Disse [informationsark](#) indeholder historiske oplysninger om nationalsocialismens ofre og [fællesnævnerne for offergrupper](#). Sørg for at udarbejde undersøgende spørgsmål:

Hvad er det præcist, du ønsker at finde ud af om de ofre, du vil undersøge?

Du kan arbejde med forskellige kilder for at øge din viden: læs bøger, se en film, lyt til en podcast, [interview en ekspert](#), eller brug [yderligere ressourcer](#). Der vil være mange oplysninger til rådighed på de forskellige steder, du besøger: museer, mindesmærker, arkiver og lokalcentre. Tal med guiderne, udforsk de genstande, du ser, og undersøg dine omgivelser.

Du har indsamlet dine oplysninger. Hvad skal der så ske? Nu er det tid til at vende tilbage til dine undersøgende spørgsmål. Mener du, at du er i stand til at besvare spørgsmålene med de oplysninger, du har indsamlet? Tag dig tid til at tænke over det og til at bearbejde de historier, du har fundet frem til. Som forberedelse til den næste fase kan du allerede nu begynde at overveje, hvordan du vil organisere oplysningerne. Hvilken slags historie vil du gerne dele med dit lokalsamfund?

Værktøjer

- [Kort](#)
- [Tidslinje](#)
- [Nationalsocialismens historie](#)
- [Hvem er gerningsmændene og øjenvidnerne?](#)
- [Fællesnævnerne for offergrupper](#)
- [Informationsark](#)
- [Yderligere ressourcer](#)
- [Sådan interviewer man](#)
- [Sådan vurderer man billeder](#)

Refleksionsspørgsmål

- Hvordan skal jeg tilrettelægge mine undersøgelser?
- Hvad er mine undersøgende spørgsmål?
- Hvad er mine undersøgende spørgsmål?
- Hvordan arbejder man med kilder?
- Hvad skal jeg tage med mig fra de steder, jeg besøger?

Inspiration

- [Vejledning og lokalhistorisk projekt Team Belgien](#)
- [Vejledning og lokalhistorisk projekt Team Bosnien-Hercegovina](#)
- [Vejledning og lokalhistorisk projekt Team Danmark](#)
- [Vejledning og lokalhistorisk projekt Team Slovakiet](#)
- [Vejledning og lokalhistorisk projekt Team Spanien](#)

Klik på billedet for Team Belgien

UDARBEJD

Hvad skal man lave?

Når du har afsluttet dine undersøgelser, er det tid til at gå i gang med at udarbejde et produkt! Måske har du allerede en klar idé om, hvordan du vil præsentere dine resultater. Hvis det ikke er tilfældet, kan du igen tage et kig på det arbejde, som dine jævnaldrende på tværs af Europa har lavet. Din lærer kan også give dig nogle eksempler, som du kan vælge imellem. Sørg for at planlægge arbejdet på forhånd, og find ud af, hvilke materialer og værktøjer du har brug for og adgang til. Der er mange forskellige produkter, som du kan være med til at udarbejde for at præsentere resultaterne af dine undersøgelser og for at fortælle de personlige historier om de ofre, som du har undersøgt. Tænk over, hvordan du gerne vil præsentere oplysningerne, hvor du vil præsentere dem, og hvem din målgruppe vil være. Disse overvejelser vil gøre det nemmere for dig at dele dit endelige resultat.

Værktøjer

- Udstilling
- Podcast
- Websted
- [Interaktivt kort](#)
- Dokumentarfilm
- Teaterforestilling
- Tegneserie
- Kunstværk

Refleksionsspørgsmål

- Hvordan vil jeg præsentere mine resultater?
- Hvad har jeg brug for til at kunne udarbejde mit produkt?
- Hvordan skal jeg tilrettelægge arbejdet?

Inspiration

- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Belgien
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Bosnien-Hercegovina
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Danmark
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Slovakiet
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Spanien

REVIDER

Hvor er jeg nu?

Der finder refleksion sted i alle faser af det lokalhistoriske projekt. I denne fase handler det om at kontrollere, om du er tilfreds med de undersøgelser, du har lavet, og det resultat, du har udarbejdet. Det kan ske, at du synes, at du har brug for flere oplysninger, mens du arbejder på resultatet. Det er helt i orden! Du kan gå et skridt tilbage i processen og foretage flere undersøgelser, indtil du føler dig tryk nok til at fortsætte. Det kan også være, at du har fundet nogle nye oplysninger, som har vakt din nysgerrighed omkring et andet emne eller en anden offergruppe. Det er også i orden! Hvis du har mulighed for det, og hvis det passer ind i din tidsplan, kan du fortsætte med dine undersøgelser.

Refleksionsspørgsmål

- Har jeg besvaret mine undersøgende spørgsmål?
- Har jeg nok oplysninger til at gå i gang med at udarbejde mit produkt?
- Er der andet, som jeg gerne vil undersøge nærmere?

Inspiration

- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Belgien
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Bosnien-Hercegovina
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Danmark
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Slovakiet
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Spanien

Klik på billedet for Team Slovakiet

DEL

Hvordan præsenterer man projektet?

Du og dine jævnaldrende har arbejdet utrolig hårdt på jeres lokalhistoriske projekt! I er næsten nået i mål! I har i fællesskab udarbejdet et vidunderligt produkt, som I nu skal præsentere for omverdenen. Dette er din mulighed for at få en større tilknytning til lokalsamfundet, dele noget med dem og i fællesskab reflektere over historien om nationalsocialismens ofre i jeres lokalområde. Med dine undersøgelser og dit endelige produkt giver du ofrenes historie en stemme på en meningsfuld måde. Du bidrager til din lokale historie og gør en forskel i dit lokalsamfund. Inviter offentligheden til i fællesskab at udforske historier fra fortiden og reflektere over, hvordan racisme, diskrimination og udstødelse kan bekæmpes i dag og forhindres i fremtiden.

Find ud af, hvad der rent praktisk skal arrangeres som forberedelse, afhængigt af dit projekt. Hvis du er i gang med at udarbejde en podcastserie, skal du overveje, hvordan du vil lancere den. Hvis du er kurator for en udstilling, skal du undersøge forskellige steder, der kan være vært for udstillingen. Sørg for at planlægge dette på forhånd, og bed din lærer om vejledning.

Refleksionsspørgsmål

- Hvem er min målgruppe?
- Hvordan kan jeg nå ud til min målgruppe?
- Hvad er det vigtigste budskab, som jeg ønsker at formidle?
- Hvordan kan jeg komme i kontakt med mit lokalsamfund?

Inspiration

- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Belgien
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Bosnien-Hercegovina
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Danmark
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Slovakiet
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Spanien

REFLEKTÉR

Hvordan afslutter man projektet?

Selv om I har haft tid til refleksion i hver fase, er det nu tid til at afslutte projektet med en større refleksionsøvelse. Refleksionsøvelsen kan udføres på forskellige måder: enkeltvist, i grupper eller med hele klassen. Din lærer kan foreslå nogle muligheder. I dette trin opfordres du til at reflektere over din læringsrejse ved at gå tilbage til de læringsmål, som du identificerede i afsnittet Kom i gang. Nogle vejledende spørgsmål kan hjælpe dig med at strukturere dine tanker. Der er forskellige ting, som du kan reflektere over: dine læringsmål, den viden, du har opnået, den måde, du arbejdede sammen med dine jævnaldrende på, og det endelige produkt, som I har udarbejdet i fællesskab. Hvad var særligt interessant for dig? Hvad ville du have gjort anderledes?

Refleksionsspørgsmål

- På hvilke måder har jeg nået mine læringsmål?
- Hvilke færdigheder har jeg forbedret?
- Hvad har været den mest meningsfulde del af projektet?
- Hvad har været en stor udfordring?
- Hvad ville jeg gøre anderledes næste gang?

Inspiration

- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Belgien
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Bosnien-Hercegovina
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Danmark
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Slovakiet
- [Vejledning](#) og [lokalhistorisk projekt](#)
Team Spanien

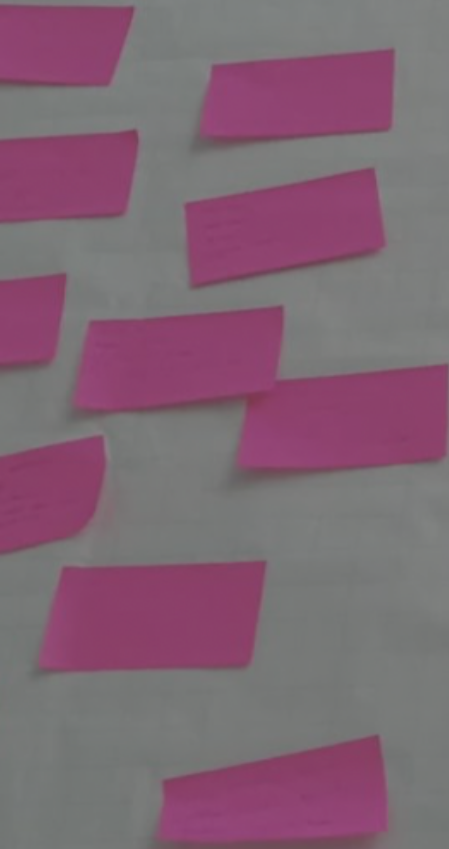
Klik på billedet for Team Spanien

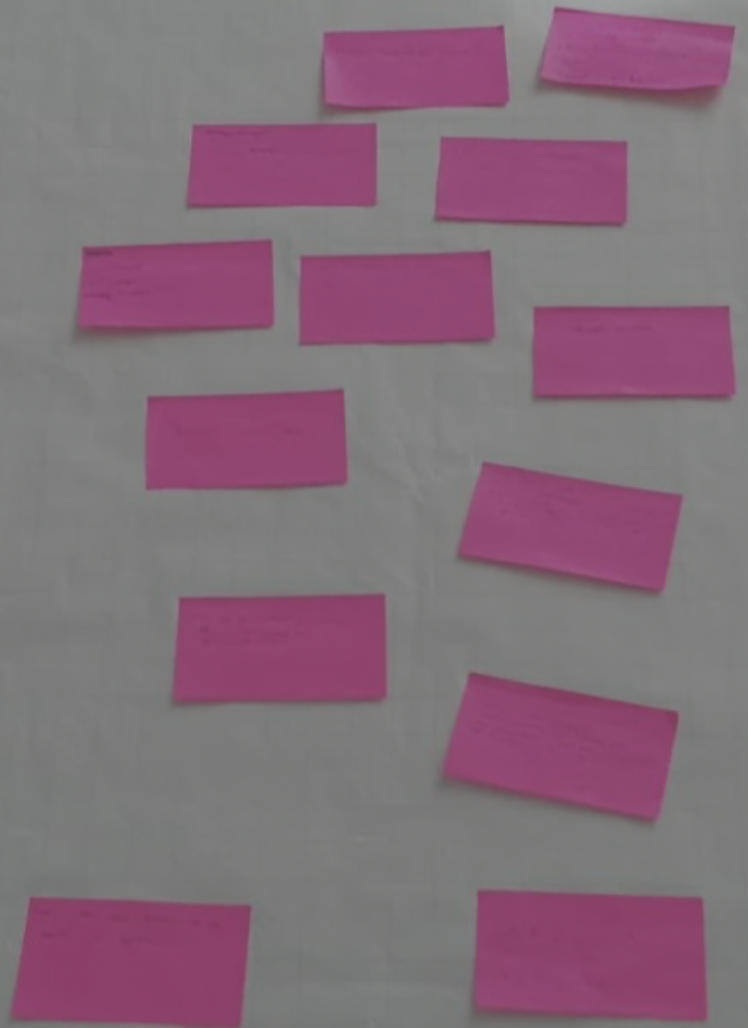
LOKALHISTORISKE PROJEKTER

WAT WIL JE VERANDEREN?

WAT WIL JE VRAGEN?

TEAM BELGIEN

Vække stemmer til live og danne et fællesskab

Over en periode på otte uger undersøgte eleverne fra LAB Gedreven Onderwijs i Puurs-Sint-Amunds i Belgien de personlige historier bag jødiske ofre, ofre af romaafstamning og (skjulte) børn. De fokuserede på begreberne "øjensvidne", "modstander" og "almindelige helte". Hvordan bliver man en aktiv deltager? De studerende har i fællesskab oprettet et websted for at dele deres forskningsresultater: [Vække stemmer til live og danne et fællesskab](#). De blev vejledt af deres lærer Ann-Katrien de Clippele og Isabelle Diependaele, der er koordinator for uddannelsesarbejdet på [Kazerne Dossin Memorial, Museum and Kazerne Dossin, som er et mindesmærke, museum og forskningscenter om Holocaust og menneskerettigheder](#) i Mechelen.

Projektets varighed: Otte uger

Læringsmål

- Øget kendskab til historien om Anden Verdenskrig og nationalsocialismen
- Erhvervelse af færdigheder inden for forskning og evnen til at arbejde med primære kilder om nationalsocialismens ofre
- Øget bevidsthed og en mere kritisk tankegang
- Identificering af mekanismer, som ligger bag had, racisme, diskrimination og udstødelse
- Læring om begreberne modstander/aktivt øjensvidne for at kunne modvirke nuværende mekanismer og tilfælde af udstødelse

Aktiviteter

Det lokalhistoriske projekt startede med en generel introduktion til emnet Hvem var nationalsocialismens ofre? og dets læringsmål samt historiske baggrundsoplysninger om Anden Verdenskrig og Holocaust i Belgien ved hjælp af en tidslinje. Eleverne undersøgte også folkedrabets ti stadier (Stanton) som en konceptuel ramme og deltog i en workshop om "inklusion" og "eksklusion". Som forberedelse til undersøgelsesfasen besøgte eleverne Kazerne Dossin for første gang. De startede med en refleksionsøvelse omkring monumentet, som består af en togvogn, der ligger tæt på indgangen til Kazerne Dossin-museet. På Kazerne Dossin mødte eleverne også Regina Sluszny, en overlevende fra Holocaust, som var et skjult barn, og fik kendskab til hendes historie.

Spredt ud over fire uger valgte eleverne forskellige casestudier om ofre for nationalsocialismen, som de skulle undersøge i grupper på fire. Ud over det primære undersøgende spørgsmål brugte de studerende bestemte undersøgende spørgsmål til at strukturere deres undersøgelser afhængigt af deres casestudie. En stor del af undersøgelserne blev brugt på at studere primære kilder fra arkivet. Ann-Katrien og Isabelle forberedte nogle arbejdsark med vejledende spørgsmål for at lette kildeanalysen. Der blev anvendt forskellige typer primære kilder: f.eks. billeder/fotografier, fødselsattester, politirapporter og vielsesattester.

Regina Sluszny deler sin historie med eleverne fra LAB Gedreven Onderwijs på Kazerne Dossin

Et guidet besøg på Kazerne Dossin var det næste skridt i det lokalhistoriske projekt, hvor de kunne knytte de personlige historier fra deres casestudie sammen med den bredere historie bag Kazerne Dossin og Belgien under Anden Verdenskrig.

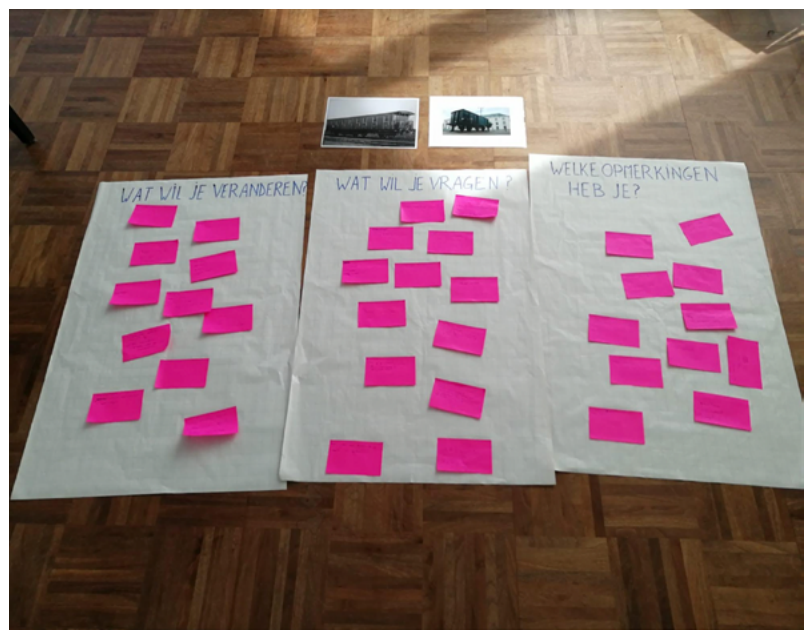
På skolen deltog de også i workshoppen Almindelige helte om undersøgelsesspørgsmålet Hvordan overvinder man øjenvidneeffekten? for at forbinde deres lokalhistoriske projekter med nutiden og reflektere over fortiden med henblik på at undersøge, hvordan man kan blive en modstander i nutidens samfund og modvirke de mekanismer, der stadig muliggør racisme, diskrimination og udstødelse. De to sidste uger med det lokalhistoriske projekt var afsat til fælles udarbejdelse og deling af det endelige produkt med overskriften [Vække stemmer til live og danne et fællesskab](#), som er en samling af alle casestudierne og de personlige historier.

Udfordringer

Ann-Katrien og Isabelle kortlagde flere udfordringer, som de stødte på i forbindelse med det lokalhistoriske projekt. En af deres erfaringer vedrører tidsplanlægning. De understreger vigtigheden af at have tilstrækkelig tid til at forberede projektet, aktiviteterne og de nødvendige kilder. Med hensyn til den overordnede tidsplan anbefaler de, at projektet arrangeres som en del af en projektuge, og de anbefaler en god variation mellem aktiviteterne og tid til refleksion og til at få styr på de følelser, der vækkes til live. Ann-Katrien og Isabelle anbefaler også at sikre, at eleverne får tilstrækkeligt med muligheder til at zoomer ud i undersøgelsesfasen og se på den generelle historiske kontekst.

Ann-Katrien planlægger at arbejde med emnet Hvem var nationalsocialisternes ofre? med sine elever igen næste år, og denne gang vil hun gerne have mere tid til at eleverne kan planlægge formidlingsaktiviteter og dele resultatet med lokalsamfundet.

Refleksionsaktivitet på Kazerne Dossin: Udforskning af togvognen

TEAM BOSNIEN-HERCEGOVINA

Team Bosnien-Hercegovinas lokalhistoriske projekt beskæftigede sig med børn, kvinder og andre civile ofre, der blev forfulgt af det nationalsocialistiske regime og dets kollaboratører, Ustaše, i deres region i Sydøsteuropa, i det, der dengang var kendt som den uafhængige stat Kroatien. Under vejledning af lærerne Tatjana Jurić og Branka Ljubojević blev 18 elever fra forskellige klasser på Gimnazija i Banja Luka udvalgt til at deltage i dette projekt, som lå uden for den normale undervisning. De besøgte flere forskellige steder med forbindelse til deres undersøgende spørgsmål og skabte en (vandre)udstilling baseret på deres undersøgelser. Lærerne valgte at arbejde tværfagligt og inddrage aspekter af litteratur, kreativ skrivning og andre kreative udtryksformer.

Projektets varighed: 40 arbejdstimer fordelt på seks møder over tre måneder

Læringsmål

- Skabe empati med ofrene og samtidig bevare deres minde
- Øget bevidsthed om, hvor vigtigt det er at mindes overlevende, ofre, redningsmænd og befriere
- Øget bevidsthed om truslen fra radikale, ekstremistiske bevægelser og totalitære regimer
- Øget bevidsthed om antisemitisme, diskrimination, fremmedhad og andre former for had
- Større respekt for menneskerettighederne
- Fremme af individuelt ansvar og

medborgerskab

- Fremme af kritisk tænkning og intellektuel nysgerrighed
- Udvikling af et åbent sind
- Fremme af færdigheder inden for selvstændig læring, forskning og samarbejde
- Fremme af færdigheder inden for analyse og præsentation

Aktiviteter

Workshop

Den første workshop fandt sted på skolen. Eleverne fik udleveret et KWL-arbejdsark (FORUDGÅENDE VIDEN - SPØRGSMÅL - ERHVERVET VIDEN), som de brugte gennem hele projektet. Eleverne blev rådet til at tage noter hele vejen igennem projektet for at dokumentere deres fremskridt. Gruppen arbejdede også med en interaktiv tidslinje og kilder, der viste

Interaktiv tidslinje på skolen

flere synsvinkler, for at finde tematiske forbindelser mellem naziregimets politik, Anden Verdenskrig og Ustaše-politikken under organisationens styre i den uafhængige stat Kroatien. Med en tværfaglig tilgang gennemførte de et rollespilsscenario baseret på en tekst (New-Age Draculas af Jovan Babić), som viste den samme begivenhed fra forskellige synsvinkler.

Besøg på det jødiske kulturcenter "Arie Livne" i Banja Luka

Historikeren Zoran Pejašinić præsenterede eleverne for udstillingen på kulturcentret og jødernes historie i Banja Luka. Han gav også et indblik i, hvordan man kan fortolke udstillingen og de vanskelige omstændigheder, hvorunder den blev designet. Da eleverne besøgte udstillingen, havde de til opgave at finde en historisk kilde og en personlig historie eller et dokument, som gjorde størst indtryk på dem, og at forklare deres valg. Det var elevernes særlige ønske at lære mere om jødisk historie gennem film, og deres lærere gav dem forslag til, hvad de kunne se derhjemme.

Besøg på grundskolen i Šargovac og på mindesmærket i Drakulić

Besøget var beregnet til at udforske historien om 52 serbiske grundskoleelever, der blev dræbt på deres skole i 1942 af medlemmer af Ustaše, og hvordan de bliver mindet i dag. Gruppen fik mulighed for at tale med skolens rektor om deres indtryk af skolens mindesmærke. Besøget blev ledsaget af litterære tekster med tilknytning til begivenheden og et foredrag af historikeren Vladan Vukliš, som besvarede elevernes spørgsmål.

Besøg ved mindesmærket og på museet i Kozara

Gruppen besøgte mindesmærket og museet i Kozara, hvor det tyske militær og Ustaše udkæmpede en grusom kamp i 1942 mod medlemmer af partisanmodstandsbevægelsen og civilbefolkningen. Eleverne fik mulighed for selv at vælge, hvilket emne de ønskede at udforske yderligere og foretage mere

Elever på museet i Kozara

dybdegående undersøgelser af. De blev inddelt i fem mindre grupper afhængigt af, hvad de var interesserede i: Den uafhængige stat Kroatien og Ustaše, børn, kvinder, modstand og kunstnerånden.

I Kozara mødte eleverne museumsinspektøren Bojan Radaković, som fortalte dem mere om slaget ved Kozara og dets civile ofre. Herefter fulgte en del undersøgelser ved hjælp af primære kilder, herunder billeder, videoer og litterære tekster.

Besøg ved mindesmærkerne i Jasenovac og Donja Gradina

Efter en guidet rundvisning af Ivo Pejaković, lederen af Jasenovac-museet (en tidligere udryddelseslejr for jøder, romaer, serbere og antifascister), fik eleverne udleveret spørgsmål med tilknytning til de fem emner, de havde valgt, så de kunne udforske udstillingen på egen hånd. De mødtes alle i et plenarmøde for at præsentere deres resultater, hvor de havde mulighed for at stille yderligere spørgsmål. De besøgte også Roma-erindringscentret i Uštice og Donja Gradina, som var det største henrettelsessted i Jasenovac. På disse steder førte kuratoren Dunja Jakopović og lærerne eleverne på en tur gennem de historiske områder, forbi forskellige plaketter og monumenter, der mindes ofrene for koncentrationslejren.

Udarbejdelse af udstillingen

I begyndelsen af projektet besluttede eleverne, at de ville lave en udstilling. I den sidste fase af projektet samlede de alle deres oplysninger og deres undersøgelsesresultater og skrev, malede, trykte, redigerede og designede deres materialer for at lave paneler til deres udstilling. Udstillingen blev åbnet i kulturcentret Banski Dvor i Banja Luka og i galleriet i Republika Srpskas nationalforsamling. Eleverne fik mulighed for at præsentere deres resultater og indlede samtaler med lokalsamfundet.

Udfordringer

Teamet stod over for en udfordring, idet de skulle formidle kompleksiteten af historiske begivenheder og aktører i et miljø, der stadig kæmper med meget følsomme emner. Dette omfattede den komplicerede historie bag Jugoslavien, den uafhængige stat Kroatien og Ustaše-kollaborationen med Nazityskland. At se forbindelserne mellem fortiden og nutiden var en måde at gribe nogle af disse spørgsmål an på. Branka og Tatjana gav deres elever masser af muligheder for at undersøge historiske begivenheder fra forskellige synsvinkler. Det gav eleverne mulighed for at opnå en dybere forståelse for, hvordan historien kan være en skiftende fortælling, der altid er forment af nutidens samfund. Ved at udforske kilder såsom litterære tekster udvidede de deres fokus og lærte om, hvordan enkeltpersoner har brugt kunst til at udtrykke deres personlige syn på verdenshistorien.

Billede fra åbningen af udstillingen i kulturcentret Banski Dvor i Banja Luka

TEAM DANMARK

Det lokalhistoriske projekt, som eleverne fra Vejen Gymnasium arbejdede på, var inddelt i flere faser og trin over en periode på syv dage. Eleverne udforskede forskellige aspekter af tidligere og nuværende former for diskrimination og lavede podcasts om det, de havde lært. Projektet omfattede et besøg på steder i Esbjerg og Oksbøl i Syddanmark, en filmvisning, foredrag og workshops med eksperter og en videosamtale med Team Slovakiet. Eleverne blev vejledt af rektor Lars Amdisen Bossen og lærer Mirela Ismaili Redžić.

PROJEKTETS VARIGHED: Syv hele dage

LÆRINGSMÅL

Team Danmark tog i forbindelse sit lokalhistoriske projekt udgangspunkt i rammerne for kompetencerne for demokratisk kultur. Konkret hjalp det eleverne med at nå følgende mål:

Værdier og holdninger

- Værdsættelse af menneskets værdighed og menneskerettigheder
- Værdsættelse af kulturel mangfoldighed
- Værdsættelse af demokrati, retfærdighed, fairness, lighed og retsstatsprincippet
- Respekt
- Åbenhed over for andre trosretninger

Færdigheder

- Analytisk og kritisk tænkning
- Lytte og observere

Viden og kritisk forståelse

- Viden om og kritisk forståelse af, hvordan personer inkluderer og ekskluderer andre
- Viden om og kritisk forståelse af verden, herunder ikke kun historie, men også politik, jura, menneskerettigheder, kultur, religion osv.

AKTIVITETER

Den første dag brugte eleverne på at tilegne sig grundlæggende historisk viden om emnet og forbinde det med nutiden. De blev opfordret til at udarbejde mindmaps for at gennemgå, hvordan de opfattede nationalsocialismens historie. De så filmen *The Wave* fra 2008, som var baseret på et socialt eksperiment fra 1967, der var beregnet til at demonstrere fascismens tiltrækningskraft og vise, at den kan opstå overalt og når som helst. Eleverne deltog også i to workshops: en med projektets videoproducent Aaron Peterer for at diskutere betydningen af mindesmærker, når det drejer sig om at fortælle historien om Anden Verdenskrig, og en med deres lærer Mirela, som er bosnisk flygtning, hvor de diskuterede inklusion og eksklusion i samfund rundt om i verden i dag. Eleverne blev opfordret til at skrive og tale om deres personlige erfaringer med inklusion og eksklusion.

På den anden dag besøgte teamet Esbjerg. På det lokale museum lyttede eleverne til et foredrag om dansk nazisme og arbejdede i grupper for at studere kilder vedrørende det danske nazistparti.

Gruppen på besøg på kirkegården i Esbjerg

De besøgte også en kirkegård, hvor ikke kun britiske og tyske soldater, men også tyske flygtninge ligger begravet tæt på hinanden. Formålet var at vise eleverne, hvor meningsløse krige og konflikter kan være. Eleverne deltog først i en guidet rundvisning og udforskede derefter stedet på egen hånd. Til sidst skrev de refleksioner om deres interaktion med mindesmærker og fortolkning af historiske begivenheder ud fra et lokalt synspunkt.

På den tredje dag fokuserede eleverne på at finde forbindelser mellem nationalsocialismens historie og ideologi og nutidens manifestationer af diskrimination. En af aktiviteterne var et foredrag af Auschwitz-specialisten Peter Schmidt om nationalsocialistisk ideologi og udryddelseslejre. Dette blev efterfulgt af videoopkald med studerende fra Team Slovakiet, hvor eleverne diskuterede, hvordan ideologier manifesterede sig i deres respektive lande. På et plenarmøde reflekterede de over det, de havde lært og oplevet i løbet af de seneste dage, og de drøftede vigtigheden af og muligheden for at bekæmpe diskriminerende ideologier og tankegange. Et vigtigt punkt i deres diskussion var, at selvom landene har forskellige historier, er unge fra forskellige dele af Europa ikke så forskellige, og de står over for fælles udfordringer, når de skal forholde sig til nationalsocialismens historie.

Projektets fjerde dag gik med et besøg på museet Escape, der blev åbnet for nyligt i Oksbøl. Museet sætter fokus på flygtninge fra hele verden i dagens

Danmark. Selvom disse flygtninge kom på forskellige tidspunkter og af forskellige årsager, fremkaldte de alle sammen lignende og stærke følelser. Escape ligger på et sted, hvor der tidligere lå en lejr for tyske flygtninge lige efter Anden Verdenskrig. Eleverne fik en rundvisning på museet med museumsspecialist Trine Just Hansen, som introducerede eleverne til lejrens historiske baggrund gennem et rollespil. Herefter gik eleverne på egen hånd gennem det interaktive museum for at udforske emner, der vedrører flygtninge i dag. Det hjalp dem med at udvikle empati for mennesker i nød og en forståelse for, at alle kan komme ud for lignende oplevelser.

Til sidst lavede eleverne podcasts om det, de havde lært. De reflekterede over forskellige dele af projekterne, valgte deres fokus og brugte det som emne til deres podcasts. Til slut præsenterede eleverne deres podcasts for elever på en lokal grundskole og delte det, de havde lært, med de yngre elever. Dette hjalp dem yderligere til at reflektere over deres egen læring i løbet af projektet.

UDFORDRINGER

De deltagende elever havde hørt og lært om emnet nationalsocialisme før, hvilket betød, at en af udfordringerne var at udforme projektet på en interessant måde og hjælpe eleverne med at se et "gammelt" emne fra en "ny" synsvinkel. Tilgangen med stedbaseret læring og interaktionen med forskellige specialister var med til at vække elevernes interesse ved at vise eleverne, at deres inklusion og eksklusion af andre har en reel indvirkning. De blev motiveret og fik et konkret ansvar for deres egen læringsproces ved at dele det, de havde lært, med andre.

En af de udfordringer, som Team Danmark stod over for, var at arrangere effektiv kommunikation med et andet projektteam. Forud for de danske elevers diskussioner med deltagerne fra Team Slovakiet var der bekymring for, hvordan en sprogbarriere ville påvirke elevernes evne til at føre dybdegående samtaler. Dette blev dog løst ved at inddele eleverne i mindre breakout-rum, hvilket gjorde det muligt

for dem at dække en række forskellige emner. Ud over at drøfte, hvad de havde lært i forbindelse med deres respektive projekter, talte de også om "almindelige" emner, f.eks. hvordan skoledagene er i de to lande. Ved at fortælle om deres liv og personlige erfaringer skabte eleverne fra de to lande aktivt et inkluderende miljø, hvor de kunne give udtryk for flere forskellige synspunkter.

En praktisk udfordring var, at projektet var opdelt i mange små dele og indebar planlægning og koordinering af aktiviteter med forskellige eksperter. For at løse dette problem sørgede teammedlemmerne for større fleksibilitet i deres program for at gøre det lettere for eleverne at deltage på bestemte tidspunkter.

Virtuel workshop med projektets videoproducent Aaron Peterer

TEAM SLOVAKIET

Team Slovakiet arbejdede under ledelse af historielærere fra to byer, Matej Beláček (C.S. Lewis Bilingual High School, Bratislava) og Gabriela Maruščáková og Viera Žajaková (Gymnasium Trebišov). Juraj Varga og Tatiana Bírešová koordinerede arbejdet for lærerne og eleverne på begge skoler. I alt meldte 18 elever fra tre forskellige klassetrin sig frivilligt til at deltage i projektet, hvoraf 15 kom fra Bratislava og 3 fra Trebišov. Eleverne fra begge byer arbejdede med de samme opgaver og aktiviteter og sammenlignede derefter deres resultater.

Projektets varighed: 30-50 timer i løbet af seks uger

Læringsmål

Team Slovakiets lokalhistoriske projekt fokuserede på historien bag de jødiske samfund i Slovakiet under Holocaust. Det var det centrale tematiske element, der forbandt de to skoler, som deltog i projektet. Teamene tog udgangspunkt i rammerne for kompetencer for demokratisk kultur for at arbejde med flere forskellige mål:

Viden og kritisk forståelse

- Viden om det jødiske samfunds historie
- Viden om nationalsocialisternes ofre samt forståelse af de forskellige fortolkninger og opfattelser af offerrollen
- Forståelse af processen bag udelukkelse fra samfundet

Færdigheder

- Kritisk tænkning, herunder kildeanalyse og kritisk fortolkning
- At tage initiativ og træffe beslutninger om aktiviteter selvstændigt inden for rammerne af det elevstyrede projekt
- Formulere og stille spørgsmål om fortiden

Værdier og holdninger

- Selvstændighed i forbindelse med gennemførelsen af projekter
- Tage ved lære af fejltagelser
- Selvrefleksion ved at relatere nyerhvervet viden om historiske sammenhænge med nutidens samfund

Aktiviteter

Projektet var udformet således, at eleverne kunne arbejde selvstændigt og styre deres egen læringsproces. De blev især opfordret til at undersøge emner, som de var interesserede i, og til at udforme deres projekter på en måde, som de mente ville være egnet til præsentation. To større teammøder i starten af hver måned i forbindelse med projektet var særligt vigtige med henblik på at fordele roller og opgaver. Desuden blev der planlagt et møde med lærerne i Trebišov hver anden uge for at udveksle oplysninger, drøfte elevernes undersøgelser og tale mere generelt om projektets fremskridt. Dette gav eleverne mulighed for at reflektere og få regelmæssig feedback om deres arbejde.

Elever, der læser og undersøger

Projektet begyndte med et sammenlagt introduktionsarrangement i Bratislava, som alle interesserede elever deltog i for at lære hinanden at kende. Matej og Tatiana var sammen med eleverne i Bratislava, og Juraj var sammen med Gabriela og Viera og deres elever i Trebišov

I Bratislava besøgte eleverne sammen med Matej museet for jødisk kultur og fik fortalt mere om det jødiske samfunds historie i Slovakiet af historikeren Michala Lónčíková. De besøgte også Holocaustmindesmærket i Bratislava. Eleverne arbejdede sammen om at udarbejde et digitalt kort, som indeholdt oplysninger om det jødiske samfunds historie i Slovakiet under [digitalt kort](#), som indeholdt oplysninger om det jødiske samfunds historie i Slovakiet under det nationalsocialistiske regime. De tog også billeder af steder af betydning for jødernes liv i Bratislava og tilføjede dem til kortet sammen med oplysninger, de fandt på biblioteker og i arkiver.

Eleverne arbejdede i tre grupper: Den første gruppe lavede videoer, der præsenterede det jødiske samfunds historie i Bratislava, herunder synagogen. Den anden gruppe udarbejdede indlæg, der beskrev steder og områder, der var forbundet med forfølgelse i perioden 1938 til 1945, herunder Gestapos hovedkvarter, den bygning, der blev brugt af den jødiske modstandsorganisation "Arbejdsgruppen", og steder, hvor ofrene blev samlet med henblik på deportation. Den tredje gruppe udarbejdede indlæg om Holocaustmindesmærket

og *Stolpersteine* (snublesten), inklusive oplysninger om de personer, der mindes ved de enkelte *Stolpersteine*.

Eleverne, der arbejdede med Gabriela og Viera i Trebišov, besøgte det lokale museum og drøftede potentielle kilder, som de kunne bruge, med museets historikere Dominik Ferenčík og Nikola Radová. De besøgte også det statslige forskningsbibliotek og det regionale arkiv i Košice. Denne gruppe elever lavede en længere video om slovakiske jødernes oplevelser under Holocaust og om historien om den gamle synagoge, som blev revet ned i efterkrigstiden.

Ved projektets afslutning præsenterede grupperne deres projekter for deres skoler ved et sammenlagt arrangement og fortalte om, hvad de havde lært i løbet af de seneste uger. Eleverne fra Bratislava præsenterede også deres resultater på internettet i form af det digitale kort, de

havde udarbejdet. Eleverne fra Trebišov afholdt en offentlig præsentation i den lokale boghandel og kulturcenter "Šum", som blev efterfulgt af en diskussion.

Udfordringer

Idet to skoler fra to byer var involveret i projektet, var den største udfordring for Team Slovakiet at koordinere de to grupper af elever. Dette blev vanskeliggjort af, at eleverne kom fra forskellige klassetrin og forskellige klasser. På grund af de eksisterende begrænsninger i forbindelse med læreplanen og skolernes skemaer var det ofte vanskeligt at tilrettelægge besøg

på museer og mindesmærker, som kunne tage flere timer. Selvstændigt arbejde og undersøgelser i forbindelse med projektet krævede også ekstra tid.

En måde at håndtere denne udfordring på var ved at sørge for større fleksibilitet i projektstrukturen. Eleverne kunne tilmelde sig frivilligt til at deltage. De elever, der havde svært ved at klare traditionelle eksamener, fik også mulighed for at bruge projektet som en alternativ form for evaluering. I betragtning af elevernes interesseforstedbaseret læring planlægger Matej (Bratislava) at gennemføre projektet i en valgfagsklasse for ældre elever efter denne første pilotudgave. Gabriela (Trebišov) planlægger at bruge tilgangen med lokalhistoriske projekter for deltagere på et seminar om det 20. århundredes historie og at integrere resultaterne af dette projekt i et nyt tværnationalt projekt med kolleger og lærere fra Ungarn.

Elever, der fortæller om deres undersøgelser og læringserfaring

TEAM SPANIEN

Team Spaniens lokalhistoriske projekt fokuserede på tematiske forbindelser mellem historien bag Nazityskland, Spanien under Franco og Verdenserklæringen om Menneskerettighederne (UDHR). Projektet fokuserede på menneskerettigheder som en forbindelse mellem fortiden og nutiden: Undersøgelser af diskrimination og menneskerettighedskrænkelser i fortiden var et udgangspunkt, som eleverne kunne bruge til at reflektere over diskrimination, social udstødelse og krænkelser af rettigheder i dag. Under vejledning af lærerne Harri Beobide og Amaia Lamikiz Jauregiondo besøgte eleverne fra Santo Tomas Lizeoa mindesmærker i Aiete-parken i Donostia-San Sebastian i Baskerlandet og lavede også en udstilling til deres lokale bibliotek.

PROJEKTETS VARIGHED: Fire dage, inklusive præsentation af udstillingen

LÆRINGSMÅL

Eleverne blev vejledt med henblik på at nå følgende mål baseret på rammerne for kompetencer for demokratisk kultur:

Viden og kritisk forståelse

- Erhvervelse af viden om historiske sammenhænge
- Erhvervelse af viden om menneskerettigheder

Færdigheder

- Kritisk tænkning, herunder kildeanalyse og kritisk fortolkning

- At se tingene fra forskellige synsvinkler
- Empati
- Udvikling af værktøjer til forebyggelse af udstødelse og diskrimination
- Kreativitet

Attitudes and values

- Civic-mindedness
- Respect for human dignity, human rights, equality and diversity

AKTIVITETER

Team Spanien brugte Verdenserklæringen om menneskerettighederne som udgangspunkt for sit lokalhistoriske projekt. Teamet fokuserede på teamet om indbyrdes forbundne historier bag Nazityskland og Spanien under Franco, herunder hvordan erfaringerne under disse regimer var med til at forme de efterfølgende globale drøftelser om menneskerettighederne. Ved at diskutere begreberne menneskerettigheder og menneskelig værdighed reflekterede eleverne over behovet for at forsvare disse værdier i et demokratisk og inkluderende samfund.

Team Spaniens lokalhistoriske projekt var inddelt i fire store trin over fire dage.

Besøg på et historisk sted

Eleverne besøgte Aiete-parken for at se monumenter til minde om ofrene for Franco-diktaturet, ofrene for Holocaust og Verdenserklæringen om

Elever, der arbejder sammen

menneskerettighederne. De fik spørgsmål til eftertanke om betydningen af hvert enkelt mindesmærke og forbindelsen mellem de tre mindesmærker. På skolen arbejdede de sammen om at undersøge forskellige diskriminerede grupper og vigtige begivenheder og love, der har haft indflydelse på disse fællesskaber. Med disse oplysninger udarbejdede de tidslinjer for at vise forbindelsen mellem diskrimination, eksklusion og umenneskeliggørelse af marginaliserede grupper i Nazityskland, spanske politiske fanger, der blev deporteret til koncentrationslejre under naziregimet, og andre grupper, der blev forfulgt og undertrykt under Franco-diktaturet.

Forståelse af "os og dem"-dynamikken

Eleverne deltog i forskellige aktiviteter for at analysere og reflektere over hvordan "os og dem"-dynamikker opstår, hvilket hjalp dem med at se lighederne mellem tidligere og nuværende former for diskrimination. Disse aktiviteter omfattede bl.a. at se på billeder for at identificere deres egne fordomme, hvilket åbnede op for bredere

diskussioner om, hvordan stereotyper og fordomme opstår i hverdagen. Under hele forløbet arbejdede eleverne med "hadpyramiden" for at lære om forskellige former for hadbaseret vold.

Anvendelse af viden

Eleverne identificerede processer, der skaber "anderledeshed" og "os og dem"-dynamikker i de forskellige former for medier, som de bruger i deres hverdag. Her var der bl.a. tale om sociale medieplatforme, apper, spil og musik. Ved at analysere diskriminerende budskaber i disse kilder blev de bevidste om, hvordan diskrimination manifesterede sig i deres egne omgivelser. Herefter begyndte eleverne at vælge emner til deres bidrag til deres elevstyrede udstilling og overvejede, hvilke aspekter af budskaberne om menneskerettigheder, menneskets værdighed og respekt de ønskede at dele med deres målgruppe.

Udarbejdelse af en udstilling

Den sidste fase af det lokalhistoriske projekt var udarbejdelsen af en udstilling, som blev fremvist i to uger på det offentlige bibliotek. Udstillingen bestod af paneler, hvor eleverne præsenterede aktuelle diskriminerende budskaber, som de havde fundet på sociale medier, og som vedrørte forskellige offergrupper, som de havde studeret som en del af nationalsocialismens historie, og de

Tidslinje udarbejdet af eleverne

inkluderede deres egne forslag til, hvordan man kan modvirke disse budskaber. De deltagende elever præsenterede projektet for andre elever. Og de lavede også TikTok-videoer for at dele det, de havde lært i løbet af projektet, i et audiovisuelt format.

UDFORDRINGER

En udfordring for Team Spanien var at finde balancen mellem elevinddragelse og lærervejledning. Det var især vigtigt at sikre, at eleverne havde tilstrækkelig mulighed for at udforske emnet og deres egne interesser på egen hånd, samtidig med at de fik en ramme, der kunne hjælpe dem med at gennemføre projektet. For at løse dette problem havde hver elev en mappe med aktiviteter, som de skulle gennemføre, samt et dokument med link til kilder og referencematerialer på internettet. På denne måde kunne de vælge aktiviteter og finde flere oplysninger på baggrund af deres behov og interesser.

Eleverne havde også mulighed for at skrive deres viden og spørgsmål på post-it-sedler og klistre dem på den tidslinje, de havde lavet. Det hjalp dem til selvstændigt at identificere forbindelser mellem temaerne og styre deres egen læringsproces.

Eleverne præsenterer deres udstilling på det lokale offentlige bibliotek

HVEM VAR NATIONALSOCIALISTERNES OFRE?

Det kan være en udfordring at vælge emnet og indsamle de nødvendige oplysninger til dit lokalhistoriske projekt. For at gøre det nemmere har vi udarbejdet en række informationsark om de forskellige grupper af ofre, så du kan vælge, hvor du vil starte.

Når du har valgt, hvilken udsat gruppe du vil undersøge, vil du se, at oplysningerne på arket er inddelt i tre afsnit: før, under og efter. I slutningen af hvert informationsark finder du nogle diskussionsspørgsmål, som kan hjælpe dig med at reflektere over den pågældende gruppes erfaringer, og nogle materialer – såsom vidnesbyrd, arkiver, bøger og film – som kan være nyttige i forbindelse med dine undersøgelser.

Men du vil også lægge mærke til, at nogle ord er understreget i forskellige farver. Hvad betyder det? Antag, at du klikker på de ord, der er understreget med grønt. I så fald bliver du henvist til et andet informationsark med baggrundsoplysninger om en anden gruppe, der kan have noget til fælles med den gruppe, du arbejder med. På den måde kan du se, hvad deres oplevelser har til fælles både før i tiden og nu.

Hvis du klikker på de ord, der er understreget med lilla, åbnes en ordliste, hvor du finder en kort forklaring af, hvad det pågældende ord betyder. Og de ord, der er understreget med blå, er steder, hvor nationalsocialismens undertrykkelse foregik – som f.eks. koncentrations- og udryddelseslejre eller ghettoer – hvis du klikker på dem, åbnes et kort, så du kan se, hvor de var. Før du går videre til informationsarkene, beder vi dig om at huske på nogle ting:

Brug informationsarkene som et udgangspunkt for din læringsproces. De giver dig ikke svar på alle dine spørgsmål, men giver dig inspiration til, hvilket emne du vil se nærmere på, eller hvilken offergruppe du vil undersøge, og hvor du kan gå i gang.

Du behøver ikke at læse dem alle sammen, du skal bare vælge dem, du er interesseret i, og som vedrører dit projekt. Hvis du ønsker at lære mere om andre offergrupper. Så kan du selvfølgelig gennemgå dem, du er interesseret i.

Nogle af informationsarkene indeholder nogle vanskelige oplysninger om det fokus, der var på disse grupper, og undertrykkelsen af dem. Det helt er i orden, hvis du bliver berørt af det. Og hvis det sker, kan du også bede din lærer om hjælp til at finde rundt i disse vanskelige emner.

Du vil se, at nogle af de begreber, der er nævnt i informationsarkene, anvendes af gerningsmændene, navnlig nationalsocialisterne. Vær opmærksom på det. Læs den detaljerede definition i ordlisten, og undgå at bruge disse begreber uden for klasseværelset uden at sætte det i den rette kontekst, idet de viderefører den diskrimination og forfølgelse, som disse offergrupper blev udsat for under naziregimet.

I slutningen af informationsarkene finder du også yderligere ressourcer, som du kan bruge til din undersøgelse. Først er der en tidslinje over begivenhederne, så du kan få et overblik over, hvordan fokuseringen på og forfølgelsen af disse grupper udviklede sig gennem tiden, og hvordan nationalsocialismen udviklede sig. Kortet og ordlisten følger tidslinjen. Derefter er der nogle eksempler på, hvordan du kan gennemføre interviews med eksperter og overlevende, og hvordan man på kritisk vis vurderer billeder fra dengang, hvis det er aktiviteter, som du gerne vil udføre i forbindelse med dit projekt. Til sidst er der en lang liste over ressourcer, som du kan bruge til at få mere at vide om de forskellige udsatte grupper.

NATIONALSOCIALISMENS HISTORIE

NATIONAL -SOCIALISMENS OPSTÅEN

I 1919 stiftede Karl Harrer og Anton Drexler det ekstremistiske højreorienterede tyske arbejderparti i München. Samme år blev Adolf Hitler, der var informant og agitator i det tyske militærs efterretnings- og propagandaafdeling, medlem af partiet. Takket være sin erfaring som taler steg Hitler hurtigt i graderne, tog over fra partiets oprindelige stiftere som partiets nye leder, eller Führer, og omdøbte partiet til det nationalsocialistiske tyske arbejderparti – nazistpartiet – i 1920.

Sturmabteilung (SA) marcherer i Braunschweig i 1932. Billede fra Bundesarchiv, Bild 102-13377 / CC-BY-SA 3.0

I modsætning til de andre tyske politiske partier i denne periode havde nazistpartiet ikke nogen bestemt målgruppe og fokuserede på emner på tværs af klasse- og religionsgrænser. Partiets generelle politiske retning var højreekstremistisk: det var bl.a. racistisk, antisemitisk, antidemokratisk, antikommunistisk, imperialistisk og militaristisk. Partiet kombinerede dog disse holdninger med aspekter fra en socialistisk dagsorden. Det gjorde det ved at kalde sig nationalt og socialistisk og ved at medtage aspekter, der er forbundet med socialisme – såsom kravet om rimelige lønninger – i sit program. Partiets offentlige image var præget af en retorik om vold, hvilket gik hånd i hånd med udøvelse af fysisk magt og trusler. F.eks. fungerede nazisternes stormtropper som en sikkerhedsstyrke ved partiets offentlige arrangementer, og de brugte vold mod politiske modstandere og marcherede gennem gaderne for at demonstrere deres magt.

I 1923 opstod der en krise i Weimarrepublikken. Fordi Tyskland ikke opfyldte sine forpligtelser til at betale erstatning for Første Verdenskrig, besatte franske og belgiske tropper Ruhrdalen, hvilket opildnede en nationalistisk modstandsbevægelse i Tyskland. Hitler og hans tilhængere forsøgte at udnytte den ustabile situation til at gennemføre et statskup – det såkaldte ølstuekup – den 8. og 9. november 1923. Kupforsøget

blev slået ned dagen efter af det bayerske statspoliti. Hitler blev stillet for retten for højforræderi, men han fik en mild dom på fem års fængsel, hvoraf han afsonede ni måneder. Efter kupforsøget blev nazistpartiet officielt forbudt. Efter sin løsladelse fra fængslet lovede Hitler imidlertid at overholde retsstatsprincippet, hvilket gjorde det muligt at stifte partiet igen i 1925. I denne forbindelse blev en ny paramilitær enhed, *Schutzstaffel* eller SS, stiftet som en del af partiet.

I de efterfølgende år forblev det nazistiske parti ubetydeligt, selvom det fortsatte med at give udtryk for sine politiske krav og forsøgte at blive større på nationalt plan. Den store depression i 1929 – en økonomisk krise, der forårsagede massearbejdsløshed, massefattigdom og øgede sociale spændinger – var en fordelagtig udvikling for nationalsocialisterne. Ved at appellere til en bred vifte af vælgere i et ustabil politisk klima opnåede de bred støtte i hele befolkningen. I juli 1932 blev nazistparti det parti, der blev valgt med det største antal pladser i det nationale parlament. Partiets store succes ved valget resulterede i, at rigspræsident Paul von Hindenburg og hans følge besluttede at udnævne Adolf Hitler til rigskansler den 30. januar 1933.

INDFØRELSE AF ET DIKTATUR

I månederne efter at de kom til magten, indledte nationalsocialisterne en proces, som de kaldte [*Gleichschaltung*](#) (*Gleichschaltung* (synkronisering eller koordinering)). Denne proces indebar afskaffelse af grundlæggende borgerrettigheder, brutal undertrykkelse af politiske modstandere og ødelæggelse af demokratiske institutioner. Den havde til formål at erstatte tidligere pluralistiske sociale og politiske strukturer med et samfund og en regering, der var fuldstændigt orienteret mod den nationalsocialistiske ideologi, som blev grundlag for radikal statslig vold.

Nationalsocialisterne vedtog en række love for at afskaffe demokratiet og indføre et diktatur i Tyskland. Efter en brand i parlamentet den 27. februar 1933,

Forsamling af nazistpartiet i Nürnberg. 1934. Billede fra Bundesarchiv, Bild 183-2004-0312-504 / CC-BY-SA 3.0

som nazisterne tilskrev kommunister, vedtog regimet et dekret, der gav det mulighed for at fængsle modstandere på ubestemt tid, undertrykke publikationer, der var kritiske over for nazistpartiet, og ophæve grundlæggende borgerlige frihedsrettigheder såsom ytrings-, presse- og forsamlingsfrihed. Med [*bemyndigelsesloven*](#) af 24. marts 1933 fik nationalsocialisterne ret til at vedtage love uden parlamentets samtykke eller præsidentens underskrift. Dermed blev parlamentet og magtadskillelsen mellem institutionerne reelt afskaffet.

I de efterfølgende måneder blev ministre og repræsentanter for delstatsparlamerter i hele Tyskland, som var kritiske over for regimet, erstattet af nationalsocialistiske loyalister. Andre politiske partier blev forbudt, hvilket gjorde nazistpartiet til det eneste lovlige politiske parti i Tyskland, hvorved Tyskland blev til en totalitær etpartistat. I 1934, efter præsident Paul von Hindenburgs død, blev titlen som kansler slået sammen med titlen Führer, hvilket gjorde Hitler til Tysklands diktator.

I marts 1933 oprettede nazistpartiet de første [koncentrationslejre](#) til fængsling af sine politiske modstandere og for at understrege partiets kontrol. I 1934 gav Hitler SS tilladelse til at centralisere koncentrationslejrene under dens ledelse. Fra da af blev alle koncentrationslejre i Tyskland (og efter krigens udbrud også i de områder, der var besatte af Tyskland) udelukkende administreret af [SS](#). I begyndelsen var de fleste fanger [politiske modstandere](#), men med tiden indespærrede nationalsocialisterne også andre forfulgte grupper såsom [jøder](#), [LGBTQIA+-personer](#) og [Jehovas Vidner](#) i stor stil.

Et af de grundlæggende mål for det nationalsocialistiske diktatur var at bringe alle områder af folks liv under dets kontrol og omdanne det tyske samfund til et

Efter novemberpogromen, der er kendt som Krystalnatten, 10. november 1938. Billede fra Mike Licht via Flickr CC BY

[Volksgemeinschaft](#) (folkets samfund). Det var hensigten, at dette skulle være et strengt hierarkisk samfund, som ikke længere var styret af klasse-, job-, indkomst- eller uddannelsesforskelle. Den enkeltes interesser skulle underordnes det nationale [Volksgemeinschaft](#) interesser. I praksis betød dette først og fremmest en urokkelig loyalitet over for Føreren og støtte til det nazistiske regimes sociale og politiske mål. Begrebet [Volksgemeinschaft](#) blev allestedsnærværende i det tyske samfund og manifesterede sig i oprettelsen af masseorganisationer. For eksempel sørgede ungdomsorganisationen Hitlerjugend og dens afdeling for kvindelige medlemmer, Bund Deutscher Mädel, for, at de unge konsekvent blev opdraget i overensstemmelse med nationalsocialistiske idealer.

En af de grundlæggende betingelser for at blive optaget i det tyske [Volksgemeinschaft](#) var, at man tilhørte den ["ariske race"](#), hvilket

Tiltalte ved Nürnbergprocessen. 1945. Billede fra National Archives HD-SN-99-02955 - DOD/NARA Public Domain 1.0

er et begreb, som nazisterne brugte til at angive, at tyskerne var en "overlegen" befolkningsgruppe. Selv om definitionen var vag, stod det klart, at denne kategori udelukkede [jøder](#) og andre grupper, som nazisterne betragtede som racemæssigt "mindreværdige". Generelt udelukkede regimet alle, der var modstandere af nationalsocialismen, og personer, der blev anset for at være uegnede til at være en del af det nationale fællesskab, fra sin idé om [Volksgemeinschaft](#), uafhængigt af deres racetilhørsforhold. Det omfattede politiske modstandere såsom [kommunister](#), socialdemokrater og modstandskæmpere samt personer, der blev betragtet som "kriminelle" eller "[asociale](#)".

FORFØLGELSE AF OFRE

Mens de var ved magten, vedtog nationalsocialisterne love og gennemførte politikker for at forfølge personer, der ikke rettede ind efter deres vision om [Volksgemeinschaft](#). Fra 1933 begyndte personer, som nazisterne betragtede som "ikke-ariere", f.eks. jøder, afro-tyskere, romaer og sintier, at blive formelt udelukket fra forskellige erhverv, f.eks. fra den offentlige sektor. Samtidig begyndte angrebet på det økonomiske grundlag for det jødiske samfund i Tyskland med et boykot af jødiske forretninger. I juli samme år vedtog partiet loven om forebyggelse af afkom med arvelige sygdomme, hvilket blev starten på [tvangssterilisationer](#)

af [personer med psykisk sygdom og funktionel mangfoldighed](#) - en vigtig del af nazisternes eugenik, som dannede grundlag for regimets "eutanasiprogram".

I 1935 forbød [Nürnberglovene](#) ægteskaber og samleje mellem personer, som nazisterne betragtede som "ariere" og "ikke-ariere", og de begrænsede statsborgerskabet til personer, som ifølge dem var af "arisk" eller "arisk beslægtet" blod. Mens disse love primært var rettet mod [jøder](#), blev de udvidet til også at omfatte andre, der blev betragtet som racefjender af det tyske [Volksgemeinschaft](#), herunder [romaer](#), [sintier](#) og [afro-tyskere](#).

Samme år forstærkede regimet diskriminationen af [LGBTQIA+ personer](#) ved at stramme [paragraf 175](#) i den tyske straffelov, hvilket øgede de eksisterende straffe for homoseksualitet. En anden større optrapning af forfølgelsen fandt sted under en [pogrom fra den 9. til den 10. november 1938](#). Nazistiske paramilitære styrker beskadigede eller ødelagde jødiske forretninger og synagoger i hele Tyskland, og titusindvis af jødiske mænd blev arresteret og deporteret til koncentrationslejre. I kølvandet herpå intensiverede regeringen de administrative strategier for at gennemtvinge jødernes udvandring

I mellemtiden blev nationalsocialisternes udenrigspolitik stadig mere aggressiv i et forsøg på at udvide det tyske rige. I marts 1938 blev Østrig indlemmet i det tyske rige med støtte fra en stor del af den østrigske befolkning. I september samme år annekterede Tyskland Sudeterlandet i Tjekkoslaviet i overensstemmelse med en aftale, som Tyskland, Storbritannien, Frankrig og Italien havde underskrevet. På trods af Hitlers erklæring om, at dette ville være hans sidste territoriale krav, invaderede Nazityskland de resterende områder af Tjekkoslaviet og tog kontrol over Memel (Klaipėda-regionen) i Litauen i marts 1939. Den 1. september 1939 invaderede Tyskland Polen og startede dermed Anden Verdenskrig. Det meste af det europæiske fastland blev angrebet og besat af Tyskland i 1940 og 1941.

ANDEN VERDENSKRIG OG NAZITYSKLANDS SAMMENBRUD

Krigens udbrud gav mulighed for en yderligere radikalisering af forfølgelsen. Det nazistiske regime gennemførte f.eks. [Aktion T4](#) - drab på personer med psykiske sygdomme eller funktionel mangfoldighed, hvilket var det første tilfælde af systematisk mord ved gasning i Tyskland. I det besatte Østeuropa oprettede nationalsocialisterne [ghettoer](#) for at adskille [jøder](#) fra resten af befolkningen. Nazitysklands invasion af [Sovjetunionen](#) i juni 1941 udvidede krigens geografiske omfang, og sovjetiske civilpersoner og [krigsfanger](#) blev dræbt i stor stil. Paramilitære grupper, der gik under navnet *Einsatzgruppen* myrdede et stort antal civilpersoner, især jøder. Selvom de primært skød deres ofre, brugte de også gasningsbiler.

I løbet af krigen oprettede nationalsocialisterne flere koncentrationslejre og [udryddelseslejre](#) i det tyskbesatte Europa. Regimet deporterede forfulgte personer til disse lejre, hvor de straks blev myrdet eller [tvunget til at arbejde](#). De dårlige forhold i lejrene betød, at hundredtusindvis af ofre døde af sygdom, sult eller kulde. I december 1941 etablerede nazisterne den første masseudryddelseslejr i Chełmno i den tysk-annexerede del af Polen. Efter drøftelser, der blev formaliseret ved [Wannsee-konferencen](#) i januar 1942, arbejdede regimet på den systematiske gennemførelse af en såkaldt "[endelig løsning på jødespørgsmålet](#)", som omfattede massedeportation af jøder til det tyskbesatte Polen, hvor de blev myrdet. I juni 1942 begyndte nazisterne masseudryddelsen af jøder i den store lejr [Auschwitz-Birkenau](#). I marts 1943 begyndte de at transportere [romaer og sintier](#) dertil med henblik på systematisk drab af dem. Ved at bruge gas som drabsmetode blev denne udryddelsesproces fremskyndet: I Auschwitz brugte nazisterne f.eks. større [gaskamre](#) til at dræbe flere

tusinde mennesker om dagen, og deres kroppe blev brændt i dertil beregnede [krematorier](#).

Vendepunkterne i krigen var Tysklands nederlag ved slaget om Stalingrad i februar 1943 og de allierede styrkers store invasion af Normandiet den 6. juni 1944 ([D-dag](#)). Da tyskerne blev svækket, flyttede nationalsocialisterne koncentrationslejrenes fanger fra et sted til et andet på "[dødsmarkcher](#)", hvor tusindvis af dem døde. Efterhånden som de allierede styrker rykkede frem, befriede de nazisternes koncentrationslejre i hele Europa. Hitler begik selvmord den 30. april 1945, og den 8. maj 1945 overgav Nazityskland sig betingelsesløst og afsluttede dermed krigen i Europa.

Der blev afholdt en stribe af retssager fra november 1945 til april 1949, herunder [Nürnbergprocessen](#) og [Dachauprocessen](#). I Nürnberg afholdt de allierede Den Internationale Militærdomstol, hvor 22 vigtige tyske krigsforbrydere blev retsforfulgt. Derefter fulgte krigsforbryderprocesser, som de fire sejrherre afholdt hver for sig, hvor tyskerne og deres kollaboratører blev retsforfulgt for massegrusomheder og andre krigsforbrydelser. Disse retssager er ofte blevet kritiseret, da nogle af de anklagede blev frikendt eller - for dem, der blev idømt lange fængselsstraffe eller dødsstraffe - senere fik nedsat deres straf eller blev løsladt. Og derudover blev størstedelen af gerningsmændene fra det nationalsocialistiske regime aldrig stillet for retten. Siden 1945 er der blevet ført retssager i Tyskland og andre lande i Europa - i nogle tilfælde mange år efter afslutningen af Anden Verdenskrig. Den dag i dag skaber de fortsat debat om, hvordan man skal retsforfølge og håndtere de forbrydelser, der blev begået i forbindelse med Holocaust.

HVEM ER OFRENE?

Nutidens forståelse af, hvem der er et offer, er knyttet til den idé om ofre, der er skabt, og som forsvares, i [menneskerettighedslovgivningen](#) og i [overgangsretlige foranstaltninger](#). Men idéen om offerrollen er meget åben og tilskynder til refleksion over, hvem vi identificerede som ofrene.

1. Ofre er tvetydige figurer, fordi deres [handleevne](#) er blevet betragtet som værende passiv. Når vi tænker på ofre, anser vi dem for at være uheldige personer, der tilfældigvis befinder sig på det forkerte sted på det forkerte tidspunkt. I denne sammenhæng bliver de til universelle figurer, hvilket slører

Roma-familie i Köln, 1937. Billede fra Bundesarchiv, BILD146-1997-019-27A. CC-BY-SA 3.0.

offerrollens politiske aspekter. Denne dekontekstualisering og [generalisering](#) af ofrene og deres kontekst medfører en afpolitisering af deres erindringer.

2. Når man taler om ofre i generelle vendinger uden at tage hensyn til den lokale, sociale, historiske og politiske sammenhæng, resulterer det i en [homogenisering](#) af hele kategorien, hvor alle voldserfaringer og konsekvenser af vold bliver ens. De billeder og referencer, der anvendes til at skildre ofrene, stammer oftest fra tiden, hvor de blev forfulgt og gjort til ofre, og ikke fra tiden før eller efter denne periode. Dermed bliver de reduceret til at være ofre.
3. Offerorganisationer er blevet talsmænd for de budskaber, som de ønsker at formidle til offentligheden. Derved samles alle ofrenes erfaringer til ét enkelt synspunkt, hvilket kan ugyldiggøre inddragelsen af andre synspunkter.
4. Nogle grupper kan blive betragtet som mere privilegerede og mere anerkendte end andre, hvilket skaber [offerhierarkier](#). Dette er især relevant, når der er tale om en bred vifte af ofre. For eksempel fortsatte diskriminationen af LGBTQIA+-personer længe efter nationalsocialismens ophør. Man er først for nyligt begyndt at betragte grupper såsom de "asociale" som ofre, og andre grupper såsom romaer og sintier bliver fortsat forfulgt.

Jødisk modstandsgruppe i Belarus. 1943.
Billede fra ukendt via Wikimedia Public Domain 1/0.

Af disse grunde bør vi sætte spørgsmålstegn ved og dekonstruere denne forståelse. Det er ikke et spørgsmål om at benægte ofrenes eksistens, men om at forstå deres kontekst og udfordre begrænsningerne i de fastlåste opfattelser af offerrollen.

HVORDAN KAN VI UNDERVISE OM OFRE UDEN AT INSTRUMENTALISERE DEM?

1. En problematisering af idéen om ofre kræver, at vi sætter dem i en [historisk kontekst](#) og forklarer de debatter, den viden, de institutioner og de mekanismer, der har påvirket ofrenes forskellige erfaringer. Dette omfatter at tale om [gerningsmænd og øjenvidner](#) og at forstå, hvordan nogen bliver gjort til ofre. Konteksten er afgørende, når man vil undersøge gerningsmændenes motiver og forstå, hvordan forbrydelser blev lovliggjort og statssanktionerede. For opnå en bedre forståelse af ofrenes situation på det pågældende tidspunkt bør vi desuden ikke blot anse dem for at være "hjælpeløse".
2. Vi er nødt til at inddrage forskellige synspunkter og materialer for at vise, at offerrollen kan ses fra [flere synsvinkler](#). En problematisering af offerkategorien kræver også en forståelse af, at andre muligvis også identificerer sig som ofre på forskellige tidspunkter og steder.

F.eks. identificerer en person, der passer til vores opfattelse af et offer, sig muligvis ikke selv sig som et offer, hvorimod en person, som vi ikke ville betragte som et offer, måske identificerer sig som et offer.

3. Det er vigtigt at tage hensyn til ofrenes [intersektionalitet](#). Når vi forstår offerrollen som et resultat af vedvarende og interaktive processer, er der plads til forskellige oplevelser af offerrollen. Desuden er det vigtigt at forstå, at ofrene har flere identiteter. Og derfor er det kunstigt at samle dem i én kategori, der reducerer deres identitet. Men det er også vigtigt at forstå, hvordan disse andre identiteter kan have spillet en rolle i forbindelse med muligheden for at gøre modstand eller vise solidaritet blandt ofrene.
4. Ofrenes identitet bør ikke betragtes som værende passiv og homogen. Ofre er ikke kun personer, der forsøger at overvinde katastrofer og genopbygge deres liv for ikke længere at være ofre. Selvom deres muligheder var meget begrænsede, var de ofte aktive aktører og forsøgte at forbedre deres egen eller andres situation. Efter Anden Verdenskrig sluttede nogle af dem sig til offerorganisationer og blev talsmænd og politiske personer, der underviste om deres oplevelser for at forhindre en gentagelse af disse historiske begivenheder. Nogle var allerede politiske aktører under nationalsocialismen (f.eks. politiske modstandere og kommunister), og de blev forfulgt på grund af deres ideologi og aktivisme. Samtidig afholdt andre sig fra politisk aktivitet og valgte at fortsætte deres liv.

DISKUSSIONS-SPØRGSMÅL

Undersøg de politikker, der understreger forfølgelsen af forskellige ofre. Diskuter nogle af disse politikkers natur, deres tilknytning til den nazistiske ideologi og begivenhederne under Anden Verdenskrig. Overvej også, hvorfor der blev sat fokus på bestemte grupper, og hvordan de blev fremstillet af nationalsocialisterne.

Jødisk familie i Budapest, 1948. Billede fra FOTO-Fortepan/Hámori Gyula. CC-BY-SA 3.0.

Forklar de forskellige offergruppers oplevelser for at sætte eleverne i stand til at overveje, hvordan hver af disse forbrydelser var betydningsfulde. Brug vidneudsagn fra ofre fra samme gruppe (f.eks. to jødiske ofre eller to romaer og sintier), som har været igennem lignende oplevelser. Lad eleverne identificere ligheder og forskelle og diskutere deres resultater. Det vil give dem mulighed for at opnå en bedre forståelse af, hvorfor vi bør undgå at generalisere de erfaringer, som ofrene for nationalsocialismen har haft.

Forstå ofrenes intersektionalitet, og forstå, at mange forskellige personer gennemgik lignende oplevelser med diskrimination og undertrykkelse på grund af hvem, de var. Brug vidneudsagn fra ofre fra forskellige grupper (f.eks. en jødisk person, en LGTBQIA+-person og en person af afrikansk afstamning) fra det samme sted, og lad dem identificere ligheder og forskelle mellem deres oplevelser.

Spørg dine elever, hvad betegnelsen "offer" betyder for dem, og hvorfor nogle personer identificerer sig som ofre, og andre ikke gør det. Giv dine elever livshistorier fra personer, der ikke identificerer sig på samme måde, men som gennemgår lignende oplevelser. Hvad gjorde de efter hændelsen? Forblev de tavse? Har de fortalt, hvad der skete med dem? Det vil også give dem mulighed for at forstå forskellige historiske perspektiver, og at ikke alle, der har været ude for de samme oplevelser eller hændelser, husker dem på samme måde. Du kan også undersøge historien om Benjamin Wilomirski og Enric Marco, som foregav at være ofre for Holocaust, og reflektere over, hvorfor nogle mennesker usandfærdigt hævder at være ofre, og hvem vi identificerer som ofre.

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://www.pbslearningmedia.org/resource/understanding-intersectionality-dolores/understanding-intersectionality-dolores/>

<https://www.yadvashem.org/>

<https://www.ushmm.org/remember/resources-holocaust-survivors-victims>

<https://holocausteducation.org.uk/wp-content/uploads/1.-Non-JewishVictimsOf-NaziPersecutionMurder-download.pdf>

<https://arolsen-archives.org/en/learn-participate/initiatives-projects/documentated/toolkits/>

<https://wienerholocaustlibrary.org/>

Arkiver på internettet

<https://stolenmemory.org/en/>

<https://iwitness.usc.edu/educatorresources>

HVEM ER GERNINGS- MÆNDENE OG ØJENVIDNERNE?

[Nationalsocialisternes ofre](#) har været et midtpunkt i historieundervisningen og forskningen, hvorimod de ansvarlige for forbrydelserne har været mindre synlige. Noget som har vanskeliggjort undersøgelsen af [gerningsmændene](#) har været manglen på passende juridiske rammer og politisk vilje til at efterforske og retsforfølge dem. Noget andet har været problemerne med at diskutere kollaboration i en national

sammenhæng efter Nazitysklands nederlag. Retssystemet efter 1945 dannede rammerne for, hvordan man senere talte om gerningsmændene. Idet den kolde krig skabte en splittelse, der gjorde det muligt for flere gerningsmænd at undgå retsforfølgelse på grund af frygten for kommunisterne, blev det juridiske arbejde ikke afsluttet og er forblevet kontroversielt. Disse rammer gav også gerningsmændene

Hitler, Göring, Goebbels og Hess. Billede fra National Archives via pingnews. Public Domain 1.0.

Soldater hejser Nazitysklands flag ved Akropolis i Grækenland. Billede fra Bundesarchiv, Bild 101f-164-0389-23A / Theodor Scheerer / CC-BY-SA 3.0

mulighed for at sige, at de ikke vidste, at de begik forbrydelser, eller at de gjorde det for at opretholde lov og orden.

HVEM ER GERNINGS-MÆNDENE?

Når vi tænker på gerningsmænd, har vi en tendens til i første omgang at betragte dem fra et ekstremt og etdimensionelt synspunkt som onde, sadistiske eller syge. Vi er nødt til at sætte spørgsmålstejn ved disse forenkede forklaringer af, hvordan nogen bliver gerningsmænd. Det er derfor vigtigt at forstå, hvordan det nationalsocialistiske regime og den nationalsocialistiske ideologi fungerede, og at betragte gerningsmændene som enkeltpersoner, der handler og træffer beslutninger i bestemte sammenhænge. Det er kun ved at stille spørgsmålstejn ved gerningsmændenes og [kollaboratørernes](#) motiver

og handlinger, at vi kan forstå, hvorfor de fulgte ordrer uden modstand og senere slap af sted med det, og hvordan de satte fokus på, manipulerede og undertrykte enkeltpersoner.

Det er imidlertid en udfordring at definere, hvem der er eller ikke er en gerningsmand, fordi den juridiske definition og den kulturelle kontekst er omskiftelig. På den ene side er bevis for, at der blevet begået kriminelle handlinger i fortiden, ikke i sig selv nok til at forklare den komplekse proces, som ligger bag idéen om en gerningsmand. På den anden side er kategorierne "masseforbryder" eller gerningsmand, der anvendes i menneskerettighedslovgivningen og ofrenes vidneudsagn meget forskellige fra de kategorier, som de, der arbejdede for staten, militæret eller paramilitæret brugte til at fortælle om deres egne oplevelser.

GRÅZONEN MELLE ØJENVIDNER OG IMPLICEREDE PERSONER

Hvis man ser på nationalsocialismens historie ud fra modsætningerne mellem ofre og gerningsmænd, tager man ikke højde for gråzonerne mellem selvundertrykkelse og undertrykkelse. For at undgå dette er vi nødt til at sætte spørgsmålstejn ved den klare tvedeling mellem ofre og gerningsmænd og inddrage en hel ny række af forskelle, der er præget af forskellige nuancer af [medskyldighed](#), som det ikke er nemt at definere i denne tvedeling.

[Øjenvidner](#) defineres normalt som det, de ikke er. De var hverken ofre eller gerningsmænd. Det omfatter normalt dem, der var vidner til begivenhederne, men som valgte ikke at deltage aktivt, f.eks. dem, der ikke fordømte forfølgelsen og diskriminationen af de personer, som nationalsocialismen fokuserede på. De er ofte blevet anset for at være passive eller ligegyldige. Mange blev dog involveret på en eller anden måde. De forvoldte eksempelvis skade, idet de besluttede sig for ikke at løbe en åbenlys risiko.

Mennesker i vejkanen, som giver nazihilsen. Billede fra James Vaughan via Flickr CC-BY-NC-SA 2.0.

[Implicerede personer](#) er personer, der har magt og privilegier, men som ikke selv direkte volder skade. Men med deres handlinger bidrager de til at etablere og opretholde undertrykkende og diskriminerende regimer, selvom de ikke er involverede i deres funktion eller opståen.

Efter krigen hævdede alt for mange, at de ikke havde været involveret og nægtede at tage ansvar for det, der var sket. Men mange af dem var involveret i de racistiske statsansattes aktiviteter og var ikke blot passive vidner. F.eks. embedsmænd, der som led i deres daglige arbejde behandlede skatten på jødiske formuer, [formuebeskatningen af jøderne](#), eller skolelærere, der fulgte racistiske, diskriminerende og antisemitiske læreplaner.

DISKUSSIONSPØRGS- SMÅL

Tænk over alle de erhverv, medarbejdere og arbejdere, der deltog i transporten af millioner af mennesker med det europæiske jernbanesystem. Hvad kan have påvirket deres valg og handlinger?

Hvordan bidrager øjenvidner til diskrimination og forfølgelse af bestemte personer? Du kan bruge folkedrabets ti stadier, som George Stanton har udarbejdet, til at forstå, hvordan disse omstændigheder opstår eller skaber et klima, hvor folke drab kan finde sted.

Tænk over situationer, hvor du har været vidne til diskrimination. Er du et passivt øjenvidne eller en modstander? Hvad har indflydelse på din beslutning?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/nazi-perpetrators-of-the-holocaust>

<https://www.hmd.org.uk/learn-about-the-holocaust-and-genocides/what-is-genocide/the-ten-stages-of-genocide/>

<https://unpacked.education/video/faces-of-the-holocaust-the-perpetrator/>

<https://sfi.usc.edu/news/2013/11/back-school-echoes-and-reflections-part-9>

Vidnesbyrd på internettet:

<http://www.camps.bbk.ac.uk/testimonies/pery-broad.html>

NATIONALSOCIALISTERNES KOLLABORATØRER

Samarbejde har mange positive konsekvenser: Du samarbejder f.eks. med dine klassekammerater om dette projekt. I forbindelse med nationalsocialismen henviser betegnelsen "kollaboratør" imidlertid til dem, der støttede og hjalp det nationalsocialistiske regime. Kollaboratørerne spillede en afgørende rolle i udfoldelsen og opretholdelsen af den nationalsocialistiske dagsorden i hele Europa, herunder masse mord. Uden de lokale myndigheders, regeringers og borgernes vidtstrakte samarbejde og ofte tavse godkendelse kunne nationalsocialismen ikke have spredt sig som den gjorde. Det nøjagtige antal kollaboratører er vanskeligt at fastsætte, idet samarbejdet foregik på mange forskellige måder.

INDIVIDUELLE KOLLABORATØRER

[Antisemitisme](#), [nationalisme](#), [racisme](#), [anti-kommunisme](#), [sexisme](#) og [homofobi](#) eksisterede allerede før nationalsocialismen. Mange borgere i hele Europa, som troede på disse idéer, samarbejdede i forfølgelsen og diskriminationen af dem, der ikke passede ind i den nationalsocialistiske raceideologi. Deres grunde til at samarbejde var meget forskellige. Nogle samarbejdede for personlig vindings skyld, andre af frygt.

Vidkun Quisling var statsminister i Norge fra 1942 til 1945. Hans pro-nazistiske parti samarbejdede omkring deportationen af norske jøder. Billede fra Riksarkivet (det norske nationalarkiv) via Wikimedia CC Public Domain.

Nogle troede fuldt og fast på den fascistiske ideologi, mens andre ikke gjorde det men samarbejdede af "pragmatiske" grunde.

Kollaboratørerne var ofte "almindelige" mennesker, f.eks. personer, der indberettede andre til myndighederne. Nogle var også embedsmænd og bureaukrater, som fik den nationalsocialistiske administration til at fungere. Både i Tyskland og i de tyskbesatte områder rekrutterede nationalsocialisterne lokale hjælpere til politistyrker, militærenheder og civile myndigheder. Nogle af disse personer arbejdede som vagter i [koncentrationslejrene](#) og [dødslejrene](#).

INTERNATIONAL KOLLABORATION

Hvad angik Tysklands allierede var samarbejdet baseret på fælles politiske og økonomiske interesser. I det fascistiske Italien blev der indført en række "racelove" for at diskriminere [jøder](#) og [personer af afrikansk afstamning](#) i det italienske koloniimperium. På samme måde traf [Vichy-regeringen i Frankrig](#) foranstaltninger mod personer, som den anså for at være "uønskede", herunder [jøder](#), [politiske modstandere](#) eller [LGBTQ+-personer](#).

Samarbejdet fandt også sted i de tyskbesatte områder i hele Europa. I Norge og Grækenland blev nazi-tilhængere indsat som regeringschefer. De hjalp de tyske myndigheder med at identificere og deportere jøder til koncentrationslejre og udryddelseslejre. I nazistiske [marionetstater](#), hjalp lokale organisationer, militser og paramilitære styrker aktivt nationalsocialisterne med at dræbe [jøder](#), [slaviske folkefærd](#), [politiske modstandere](#), [romaer og sintier](#) og mange andre. F.eks. var [Hlinka-garden](#) i Den Slovakiske Republik og [Ustaše](#) i den uafhængige stat Kroatien ansvarlige for mordet på hundredtusindvis af borgere. Nogle grupper, som f.eks. tjetnikkerne

To unge kvinder i Ustaše-uniform. Billede fra Memorijalni muzej Jasenovac, via United States Holocaust Memorial Museum.

i Jugoslavien, blev dannet for at gøre modstand mod angriberne, men de sluttede sig undertiden til de tyske styrker og deres allierede i operationer mod politiske modstandere, bosniske muslimer, kroater og andre.

ØKONOMISK KOLLABORATION

I Tyskland og de tyskbesatte områder samarbejdede virksomheder i forskellig grad med nationalsocialisterne. Nogle virksomheder såsom Krupp var f.eks. med til at fremstille våben til det tyske militær, og forskellige franske og danske virksomheder fungerede som producenter eller leverandører til regimet.

Andre var direkte involveret i driften af systemet til masseudryddelse. F.eks. spillede jernbanenetværk såsom den tyske nationalbane (*Reichsbahn*) og SNCF i Frankrig en afgørende rolle i forbindelse med transporten af ofre til koncentrationslejrene og udryddelseslejrene. [Zyklon B](#), som var en gas, der blev brugt til at dræbe ofrene, blev fremstillet og leveret af datterselskaber af IG Farben, en stor tysk kemi- og farmavirksomhed.

Virksomhederne nød ofte godt af det system af [tvangsarbejde](#), der blev indført i koncentrationslejrene og de særlige tvangsarbejdslejre. Der var blandt andet tale om store virksomheder såsom

Siemens og Mercedes-Benz. Mindre lokale virksomheder i nærheden af koncentrationslejrene opnåede også fordele ved at "leje" fanger. De kunne få adgang til billig arbejdskraft ved at betale et symbolsk beløb til de nationalsocialistiske myndigheder i stedet for selv at ansætte arbejdere.

HVAD SKETE DER MED KOLLABORATØRERNE?

I mange samfund i Europa blev personer, der blev opfattet som kollaboratører, straffet både i og uden for retssystemet straks efter krigens afslutning i 1945. Foranstaltningerne mod dem omfattede vilkårlig tilbageholdelse, offentlig ydmygelse (som f.eks. barbering af hovedet), fængsling og henrettelse. Nogle lande såsom Norge foretog udrensninger af personer, herunder den tidligere statsminister Vidkun Quisling, som blev anset for at være kollaboratører med de nazistiske besættelse. I årtierne efter 1945 indsamlede nazijægere oplysninger om og opsporede mulige kollaboratører, enten individuelt eller i grupper.

Det var ikke alle kollaboratører, der blev taget hånd om lige efter krigen. Mange kollaboratører fortsatte deres karriere uden afbrydelser. Ved Nürnbergprocessen blev højtstående nazistiske embedsmænd retsforfulgt, men ikke enkeltpersoner. I andre lande såsom Østrig er stater og regeringer ofte blevet betragtet som ofre for det nationalsocialistiske regime snarere end som aktive og medskyldige kollaboratører.

DISKUSSIONS-SPØRGSMÅL

Hvorfor tror du, at "almindelige" mennesker i hele Europa samarbejdede med nationalsocialisterne? Hvilke valg blev de stillet over for?

Hvordan og hvorfor samarbejdede nogle lande med nationalsocialisterne?

Hvordan kan virksomheder og organisationer, der samarbejdede med nationalsocialisterne, anerkende og reagere på denne del af deres historie i dag?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://www.theholocaustexplained.org/how-and-why/why/collaboration/>

<https://www.theholocaustexplained.org/resistance-responses-collaboration/collaboration-outside-of-germany/croatia/>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/collaboration>

<https://www.facinghistory.org/resource-library/teaching-holocaust-and-human-behavior>

<https://echoesandreflections.org/unit-9/?state=open#lessn2>

Vidnesbyrd på internettet:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/vidkun-quisling-1#:~:text=Vidkun%20Quisling%20was%20a%20Norwegian,traitor%E2%80%9D%20or%20%E2%80%9Ccollaborator.%E2%80%9D>

<https://www.mauthausen-memorial.org/en/History/Witness-Testimonies>

Dokumentar: Final Account af Luke Holland (2020)

HVORDAN FORMIDLES MINDERNE OM NATIONAL- SOCIALISMENS OFRE?

Efterhånden som de overlevendes og ofrenes erindringer og erfaringer formidles offentligt og privat, tilegner nye generationer sig disse erindringer og gør dem til deres egne. De nye generationer er kendt for at være stærkt præget af deres forældres og slægtnings erfaringer. Alligevel bør vi først overveje, hvordan disse erindringer formidles, og hvordan forskellige generationer forholder sig til dem.

Selvom de fleste undersøgelser af formidling af erindringer fokuserer på dem, der tilhører offergrupperne, må vi ikke glemme, at [gerningsmændenes](#), [øjenvidnernes](#) og [kollaboratørernes](#) erindringer også bliver formidlet.

HVORDAN SKER FORMIDLINGEN?

Formidlingen af erindringer sker mange forskellige steder i løbet af vores liv, f.eks. i familien, i skolen, i det sociale liv med venner, når vi ser en film eller læser en bog.

I familien

Familiehistorier vælger man ikke, de bliver nedarvet, og denne arv består af historier og traditioner, som forældre og

slægtinge giver videre til børn om deres familie. De fleste forældre og slægtinge kontrollerer dog, hvad der bliver formidlet til deres børn og hvordan. For eksempel ved brug af strategier, som f.eks. ved at

Familieportræt af en tysk-jødisk familie. Juli 1938. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

fortælle alderssvarende historier, ved springe traumatiske scener over eller ved bruge kreativitet til at gøre historierne til et eventyr eller ved at gøre dem sjove. Disse strategier ændrer sig muligvis, efterhånden som børnene vokser.

I det offentlige rum

I det offentlige rum mindes en bestemt begivenhed eller person bevidst, hvilket afspejler og styrker dens historiske betydning. Disse mindehøjtideligheder omfatter fester, fejringer, sørgedage, parader og fakkeltog, som formidler bestemte fortællinger og budskaber om fortiden.

Mediernes rolle

Når vi tænker over begrebet formidling, bør vi også medtage materielle artefakter, idet mange genstande er fast forbundet med hukommelsen. Mange skaber genstande og artefakter for at huske eller mindes ting. Du kan f.eks. spørge dine elever, om der findes [arvestykker](#) i deres familier.

Genstande og fortællinger, der formidles i massemedierne, har en indflydelse på, hvordan yngre generationer forholder sig til fortiden. Udbredelse af fortiden i medierne er baseret på medieindhold, der henviser til fortiden, og som er bredt tilgængeligt for folk på forskellige steder og med forskellige baggrunde.

FORSKELLIGE GENERATIONER

Når vi taler om generationer, bør vi starte med en erklæring: En generations enhed er ikke ensbetydende med ens minder eller ens alder i denne generation. At man tilhører den samme generation betyder ikke, at man deler de samme minder om den samme historiske begivenhed. Generationer består af et væld af aktører i forskellige aldre med forskellige minder og erfaringer, som i virkeligheden er mere udviskede og overlappende med [fællesnævnerne](#) på tværs af og inden for dem. Idet mange var nødt til at flygte

fra deres hjem under Anden Verdenskrig og også efterfølgende, overlapper disse erindringer endvidere historier om migration, eksil og forflytning, der omfatter forskellige lande og kulturer.

Anden generation

Fra 1960'erne begyndte den anden generation at undersøge, hvad det betød at være "børn af overlevende fra Holocaust". Disse generationer var interesserede i deres rødder og ønskede at få mere at vide om deres forældres erfaringer og opnå en bedre forståelse af, hvor de kom fra. Mange af dem er blevet politisk aktive og har undersøgt deres forældres erfaringer.

Det er værd at bemærke, at dette ikke kun skete med efterkommerne af de overlevende fra nationalsocialismen, det samme skete også i mange andre lande, hvor der havde været konflikter og diktaturer. I Argentina efter Videlas diktatur var der f.eks. en organisation af stjalne børn (*hijos*), som ønskede at finde deres biologiske forældre.

Tredje og fjerde generation

Hvor børnene i anden generation lyttede til deres forældres historier, lyttede børnene i tredje og fjerde generation til deres bedsteforældres historier. Det er vigtigt at forstå, at det desværre ikke er alle børn, der har deres bedsteforældre, som kan fortælle dem historier. Deres familiehistorie formidles via det, som deres forældre husker af de historier, de hørte som børn. Hullerne udfyldes med det, de lærer i skolen, læser derhjemme eller ser i fjernsynet. Derfor er de yngre generationers erindringer nogle gange fragmenter af historier, der er sat sammen igen.

Dette har dog ikke været nogen hindring for børnebørnene. I Spanien forenede børnebørnenes generation sig f.eks. og startede opgravningen af massegrave fra den spanske borgerkrig. Og i hele Europa hjælper mange børnebørn med at opsætte [stolpersteine](#) for at markere, hvor deres bedsteforældre boede, før de blev deporteret.

DISKUSSIONS- SPØRGSMÅL

Spørg eleverne, om der er en genstand i deres hjem, som symboliserer, hvad deres familie tænker om fortiden. Fortsæt øvelsen ved at spørge, hvordan deres by/landsby mindes sin fortid. Hvilke begivenheder og helligdage mindes man? Er der marcher, parader, mindehøjtideligheder, sørgedage og andre ritualer?

En god aktivitet til at forstå, hvordan erindringer formidles, er at interviewe dine bedsteforældre og forældre om en begivenhed i fortiden, som du er interesseret i. Sammenlign interviewene og erindringerne bagefter, og find ligheder og forskelle i den måde, de husker den samme begivenhed på.

For at forstå, hvordan forskellige medier påvirker vores forhold til fortiden, kan du nævne en film, tegneserie, roman eller podcast, du har set/læst/lyttet til, og reflektere over, hvordan de taler om fortiden. Sammenlign det med de oplysninger, du har om den fra dette projekt eller fra undervisningen. Analyser, hvordan forskellige medier forklarer fortidens begivenheder på forskellige måder.

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Bøger og artikler:

Art Spiegelman. Maus. 1980 (tegneserie).

Ressourcer på internettet:

<https://map.stolpersteine.app/nl>

<https://stolenmemory.org/en/>

FÆLLESNÆVNERE FOR OFFERGRUPPER

FØR NATIONAL- SOCIALISMEN

Meget forskelligartede sociale og samfundsmæssige grupper blev erklæret som fjender og forfulgt af nationalsocialisterne. De havde meget forskellige sociale positioner og også forskellige forhold til hinanden. Visse grupper kan således have etableret forskellige kontakter og relationer. Disse interaktioner var dog ikke altid positive, idet der også opstod gensidig diskrimination mellem dem.

UNDER NATIONAL- SOCIALISMEN

Under nationalsocialismen delte personer fra alle offergrupper samme omgivelser og oplevelser. Der var f.eks. [jøder](#), [romaer og sintier](#), [LGTBQIA+-personer](#), ['asociale'](#), [politiske modstandere](#) og mange andre fanger i [koncentrationslejren](#). Vi kan dog ikke diskutere fællesnævnerne mellem disse grupper på en generel eller homogen måde. Forholdet mellem fangerne varierede alt efter den tid og den lejr eller det fængsel, hvor de befandt sig. Selvom der generelt var solidaritet mellem de forskellige grupper, var der også tilfælde, hvor en [deportere](#) ikke

hjalp eller støttede en anden fange. Fordi de kæmpede for at overleve, forsøgte nogle af dem at forbedre deres muligheder for at overleve på bekostning af andre. Derfor var konkurrence, hierarkier og undertrykkende forhold ikke ualmindeligt i lejrene.

Etnicitet, nationalitet og politisk ideologi spillede en vigtig rolle i dannelsen af disse solidaritetsnetværk. En deporteret kan have haft familieband til andre deporterede af samme nationalitet. Mange venskabsband blev knyttet på grund af tidligere fælles erfaringer fra at have arbejdet sammen på en fabrik eller i den samme by eller på grund af fælles politiske eller religiøse holdninger.

[SS](#) håndhævede en streng kategorisering af fangegrupper i lejrene på baggrund af et racemæssigt hierarki. I dette hierarki kunne visse fanger arbejde i lejrens administration og havde dermed langt bedre chancer for at overleve end [jødiske](#) og [roma-fanger](#), som ikke kunne få lov til at arbejde i disse stillinger. [Fanger, der arbejdede i administrationen](#), som også blev kaldt [kapos](#), havde en tendens til at bruge deres begrænsede indflydelse til at hjælpe medlemmer af deres grupper, men de misbrugte ofte deres magt. Både i [Auschwitz](#) og [Buchenwald](#) Buchenwald bidrog politiske og jødiske fanger i høj grad til dokumentationen af masse mordene. Den spanske fange Francisco Boix brugte

f.eks. sit kamera til at dokumentere den daglige mishandling og de daglige mord i Mauthausen. Og jødiske fanger i [Auschwitz](#) begravede rapporter om masseudryddelsen i Birkenau af frygt for, at eftertiden ellers aldrig ville få kendskab til den.

Der fandtes også solidaritetsnetværk i kvindelejrene eller -afdelingerne. I [Ravensbrück](#) oprettede [kvinder](#), der var fængslet af politiske årsager, solidaritetsnetværk og modstandsceller og gjorde aktiv modstand i lejren. De hjalp andre kvinder, selvom hjælpen i nogen tilfælde blev afvist på grund af oprindelse, religion og ideologi. Nogle initiativer skete i selvforsvar - f.eks. sabotage af produktionen i de fabrikker, der gjorde brug af [tvangsarbejde](#), hvor nogle kvinder arbejdede, eller for at beskytte hinanden mod straf eller henrettelse. Men der var også tale om små daglige solidariske handlinger, som f.eks. at tilbyde undervisning og politisk uddannelse, organisere kulturelle arrangementer (i 1944 blev der arrangeret små julefester for børnene) eller fejring af fødselsdage og nationale helligdage.

EFTER NATIONAL-SOCIALISMEN

Solidariteten mellem ofrene holdt også ved efter krigen, men det samme gjorde den skelnen, der var mellem de forskellige offergrupper. I 1948 modsatte personer, der havde været fængslet som politiske modstandere, sig for eksempel, at der skulle gives kompensation til "asociale", personer med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed og i nogle tilfælde romaer og sintier.

DISKUSSIONS-SPØRGSMÅL

Udvælg vidneudsagn, og analysér, hvordan forholdet mellem forskellige offergrupper var i koncentrations-, udryddelses- og tvangsarbejdslejrene samt ghettoerne. Hvad påvirkede hjælpen og solidariteten mellem fangerne? Hvilken slags forhold etablerede de?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Vidnesbyrd på internettet:

<https://iwitness.usc.edu/search?search=relationship%20&category=landing>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/aunt-rosies-kitchen>

<https://birkbeck.cloud.panopto.eu/Panopto/Pages/Viewer.aspx?id=90ca72ab-56b2-4e50-996b-4dcde181acdd&start=0>

<http://www.camps.bbk.ac.uk/testimonies/leon-ceglarz.html>

Bøger og artikler:

<https://www.literaryjournal.in/index.php/clri/article/view/711/825>

<http://www.camps.bbk.ac.uk/themes/in-mate-relations.html>

“ASOCIALE” OG NATIONAL-SOCIALISTERNE

FØR NATIONAL-SOCIALISMEN

En af de kategorier, som nationalsocialisterne skabte med henblik på at forfølge dem, der ikke passede ind i deres politiske ideologi, var de [“asociale”](#) eller [“arbejdssky”](#). Selvom disse begreber blev brugt som en kollektiv kategori til at retfærdiggøre forfølgelsen af dem, der blev betragtet som sociale outsiders, og til at retfærdiggøre massearrestationer, var det baseret på en lang tradition for diskrimination og eksklusion.

UNDER NATIONAL-SOCIALISMEN

Inspireret af *völkisch*-bevægelsen udbredte nationalsocialisterne idéen om [Volksgemeinschaft](#) (folkets fællesskab) som en forklaring og et svar på [Weimarrepublikkens](#) politiske og sociale omvæltninger. Udelukket fra dette nye samfund var de såkaldte [Volksschädlinge](#) (folk, der blev betragtet som skadelige "skadedyr"), hvis livsstil ikke var i overensstemmelse med nazisternes forestillinger om et "produktivt", "værdifuldt" og "veltilpasset" medlem af det tyske [Volksgemeinschaft](#).

På baggrund af eugeniske kriterier, der var blevet formuleret gennem mange

år, og psykiatrisk forskning udviklede kriminalbiologien sig i retning af at støtte forfølgelse under naziregimet. Læger, psykologer og kriminologer fik bemyndigelse til at træffe beslutninger om andre mennesker, der blev klassificeret som "uhelbredelige" eller "psykopater". De blev omtalt som "fremmede i samfundet" ([Gemeinschaftsfremde](#)). På denne måde stemplede det nazistiske regime enkeltpersoner eller sociale grupper – som regel fra de lavere klasser – som værende uarbejdsdygtige. Dermed legitimerede de forfølgelsen af arbejdsløse og hjemløse, bistandsmodtagere, prostituerede, tiggere, alkoholikere, narkomaner og unge, der var under sociale institutioners forsyrg. Især medicinske eksperter spillede en central rolle i forbindelse med beslutninger om yderligere obligatorisk "korrektionsuddannelse", fængsling i koncentrationslejre, sterilisering eller mord.

Desuden omfattede den "asociale" gruppe kvinder, som ikke levede op til den nazistiske statsidealer. Det nazistiske regime betragtede kvinder, der ikke tilsluttede sig den nazistiske kønsideologi, hvor kvinder blev tvunget til at indtage rollen som mødre, ud fra begrebet "umoralsk adfærd". I praksis byggede idéen om bekæmpelse af det nationalsocialistiske samfunds "modstandere" også på kønsbestemte stereotyper.

Fra 1938 og fremefter blev de, der blev kategoriseret som "asociale", sendt til [koncentrationslejr](#), hvor de blev identificeret ved hjælp af [sorte trekante](#)r, mens [grønne trekante](#)r var forbeholdt "karriereforbrydere". Det år blev antallet af fanger i koncentrationslejrene fordoblet efter [Aktion "Arbeitsscheu Reich"](#) (Operation "Arbejdssky Rige"), som bestod af to massearrestationer af personer, der blev betegnet som "asociale", herunder jøder. Hundredvis af kvinder og omkring 10.000 mænd blev sendt til lejre, hvoraf næsten halvdelen (4.000) blev sendt til [Buchenwald](#).

På grund af nazisternes temmelig brede definition af begrebet "asocial" er det uklart, hvor mange mennesker der blev fængslet under denne kategori. Visse skøn lyder dog på over 35.000. Det er uklart, hvor mange der overlevede, men dødsraten for dem, der blev identificeret med sorte trekante, var generelt meget høj.

EFTER NATIONAL-SOCIALISMEN

Allerede i 1950'erne forsøgte de allierede og lokale nødhjælpsorganisationer at iværksætte planer for at tage sig af overlevende og [ofrenes](#) familier. I begyndelsen var det dog kun dem, der var blevet forfulgt på grund af [race](#), [religion](#) eller ideologi, der blev anset som ofre, og den heterogene gruppe af "asociale" blev ladet i stikken. Under deres kamp for at blive anerkendt og få erstatning blev de overlevende ofte konfronteret med læger, dommere og socialarbejdere, som aktivt havde deltaget i udstødelsen og forfølgelsen under naziregimet.

Det var først i 2020, at det tyske parlament anerkendte "asociale" som ofre for nationalsocialismen. Dette skete først efter at samfundsforskeren Frank Nonnenmacher, hvis onkel var blevet tilbageholdt for at være

"asocial", startede en change.org-kampagne i 2018 med over 20.000 tilhængere. I februar 2020 vedtog regeringen et forslag om at anerkende "asociale" som en af de grupper, som naziregimet udstødte og forfulgte. I forslaget anerkendes det bl.a., at "ingen blev med rette fængslet, tortureret eller myrdet

i koncentrationslejrene". Denne sætning kan virke indlysende i dag, men den stammer fra årtiers debat om og kamp for anerkendelse.

DISKUSSIONS-SPØRGSMÅL

Lav et konceptkort sammen med eleverne, hvor I kan indsætte alle de nøgleord, begreber og kategorier, der anses for at være en del af begrebet "asociale". Prøv at finde oplysninger om personer med disse forskellige baggrunde for at forstå, hvordan deres erfaringer og liv adskilte sig fra hinanden.

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://www.hanisauland.de/node/1982>

<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/innenpolitik/volksgemeinschaft.html>

<https://www.jugend-im-kz.de/en/aktion-arbeitsscheu-reich-1938/>

<https://gedenkstaette-moringen.de/web-site/30.html>

<https://arolsen-archives.org/en/about-us/statements/stigmatized-their-whole-lives-long/>

<https://www.freitag.de/autoren/der-freitag/die-mit-dem-schwarzen-winkel>

Film og dokumentarfilm:

Fog in August. 2h 6, 2016.

Udstillinger på internettet:

https://www.ravensbrueckerinnen.at/?page_id=7517

<https://www.die-verleugneten.de/en/>

BØRN OG NATIONAL-SOCIALISTERNE

Nazisterne gjorde ikke børn til ofre på grund af, at de var børn, men på grund af at de tilhørte bestemte grupper. Nogle blev ofre, fordi de var [jøder](#), [romaer og sintier](#), og andre af biologiske årsager, f.eks. personer med [psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed](#). Som børn var de særligt sårbare over for forfølgelse, og de havde den laveste overlevelsesrate i [koncentrationslejrene](#) og [dødslejrene](#). Omkring 1,5 millioner jødiske børn, titusindvis af roma- og sintibørn og mellem 5.000 og 7.000 børn med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed blev myrdet af nazisterne og deres kollaboratører.

UNDER NATIONAL-SOCIALISMEN

Børnenes skæbne afhang af, hvor nyttige de var for nazisterne. De mindre børn, der blev anset for at være uarbejdsdygtige, blev sendt direkte til [gaskamrene](#) uved ankomsten til [dødslejrene](#) og [udryddelseslejrene](#) sammen med ældre mennesker, gravide kvinder og personer med [psykiske sygdomme eller funktionel mangfoldighed](#). Teenagere kunne blive sat til at arbejde i [tvangsarbejdslejr](#), men spædbørn blev dræbt ved fødslen i [ghettoerne](#) og lejrene. I koncentrations- og [transitlejre](#) foretog [SS-læger](#) medicinske eksperimenter på børn, hvilket ofte resulterede i, at de døde. De var særligt interesserede i tvillinger.

I [ghettoerne](#) brugte de voksne unge til at smugle mad, medicin og andre forsyninger ind, hvilket nogle gange førte til, at teenagere og også yngre børn blev involveret i [modstandsaktiviteter](#). Ghettoerne var usikre miljøer for børn, og mange døde af sult, sygdom og mangel på egnet tøj og husly.

Redningsmissioner

Forskellige lande, humanitære organisationer og enkeltpersoner forsøgte at redde børn fra nationalsocialismen ved at fjerne dem fra farlige områder. En ordning, der begyndte efter [Krystalnatten](#) i 1938 og blev kendt som [Kindertransport](#), gav uledsagede jødiske børn under 17 år mulighed for at komme til Storbritannien som flygtninge. I denne forbindelse skulle private borgere eller organisationer garantere betaling for hvert enkelt barns pasning, uddannelse og emigration til Storbritannien. Den første [Kindertransport](#) den 2. december 1938 tog omkring 200 børn fra et jødisk børnehjem, der blev ødelagt efter pogromen i Berlin. Frem til 1940 blev omkring 10.000 børn bragt sikkert til Storbritannien, hvor de fleste blev anbragt hos plejefamilier, selvom nogle blev anbragt på særlige børnehjem.

Ud over sådanne organiserede humanitære ordninger blev nogle børn også reddet af privatpersoner. For eksempel tog det amerikanske ægtepar Gilbert og Eleanor Kraus til Wien i 1939 for at redde 50 børn.

Teheranbørnene

Fra 1939 endte mange polakker i Sovjetunionen, enten fordi de befandt sig på polsk territorium, der netop var blevet besat af Sovjetunionen, eller fordi de var på flugt fra invasionsstyrkerne. Efter deres ankomst blev mange af dem deporteret til Sibirien og det sovjetiske Centralasien, og andre døde på grund af de barske levevilkår. Som følge heraf blev mange polske jødiske børn adskilt fra deres forældre eller blev forældreløse. I 1942 gav de sovjetiske myndigheder tilladelse til genbosættelse af 24.000 polske civilister i Iran. Der var omkring 730 børn, hvoraf de fleste var forældreløse. Disse børn rejste til Iran fra børnehjem og krisecentre og blev kendt som [Teheranbørnene](#). Da de ankom til Teheran, forhandlede de [zionistiske](#) ledere og den polske regering om deres transport til Palæstina.

Skjulte børn

Hvis de ikke kunne forlade stedet, overlevede nogle børn ved at gå i skjul. Denne proces var kompliceret. Jødiske og kristne humanitære organisationer måtte finde frivillige til at skjule dem, hvorved de selv løb en stor risiko, eller familierne måtte gøre brug af deres egne forbindelser. Nogle børn gemte sig sammen med deres forældre eller søskende. Nogle kunne gå i skole og møde andre børn, mens andre måtte holde sig skjult. Hvis de blev anbragt i nye familier, måtte de antage en falsk identitet, bruge et nyt navn, glemme deres fortid og muligvis lære et nyt sprog. Nogle blev taget om med kærlig hånd, mens andre blev grusomt misbrugt. Nogle af dem tilbragte flere år i skjul, mens de blev aktivt jaget af nazisterne. I 1945 var omkring 2.000 blevet anmeldt af stikkere.

EFTER NATIONAL-SOCIALISMEN

Efter krigen søgte forældre efter deres forsvundne børn, og børn ledte efter deres forsvundne forældre med hjælp fra organisationer såsom Røde Kors og International Tracing Service. Tusindvis af forældreløse børn blev bragt til [lejre](#)

[for fordrevne personer](#), mens mange overlevende jødiske børn flygtede til Israel fra Østeuropa, hovedsagelig takket være Ungdoms-Aliyah. Mange af børnene fra [Kindertransport](#) blev i Storbritannien. Andre emigrerede til andre lande som f.eks. USA, Canada og Australien for at bo hos slægtninge, plejefamilier eller på børnehjem.

Nogle forfulgte eller skjulte børn, og selv de børn, der blev deporteret til lejre, førte dagbøger og journaler, som har overlevet frem til i dag. Den mest berømte er nok Anne Franks dagbog, men der er også andre, f.eks. Miriam Wattenbergs dagbog fra Polen eller børns dagbøger fra Łódź.

DISKUSSIONS-SPØRGSMÅL

Hvorfor var børn særligt sårbare over for nazisternes forfølgelse?

Hvordan blev børn reddet fra nationalsocialismen? Og hvordan var disse erfaringer forskellige?

Hvordan tilpassede børnene sig de vanskelige forhold under nationalsocialismen og i deres liv bagefter?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Vidnesbyrd på internettet:

<https://holocaustlearning.org.uk/stories/>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/zahor-remember>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/oral-history/theresia-seible-and-rita-prigmore-describe-research-on-twins?parent=en%2F2562>

<https://www.yadvashem.org/holocaust/this-month/february/1943-2.html>

<https://www.holocaustchild.org/2000/12/marcelle-b/>

<https://www.holocaustchild.org/2000/12/helen-b/>

<https://www.youtube.com/watch?v=I5ut-p9lDAs0>

Arkiv med børnekunst fra Theresienstadt-ghettoen:

<https://www.jewishmuseum.cz/en/collection-research/collections-funds/visual-arts/children-s-drawings-from-the-terezin-ghetto/>

Kortfilm:

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/jewish-life-krakow-and-kazimierz>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/lilli-tauber-suitcase-full-memories>

Film:

Au Revoir les enfants (1987), 1 time og 44.

Lektionsplaner:

<https://www.ushmm.org/m/pdfs/USHMM-Rescue-Hiding-Online-Lesson.pdf>

<https://www.het.org.uk/teaching-resources>

<https://www.adl.org/education/educator-resources/lesson-plans/children-of-the-holocaust-a-discussion-guide>

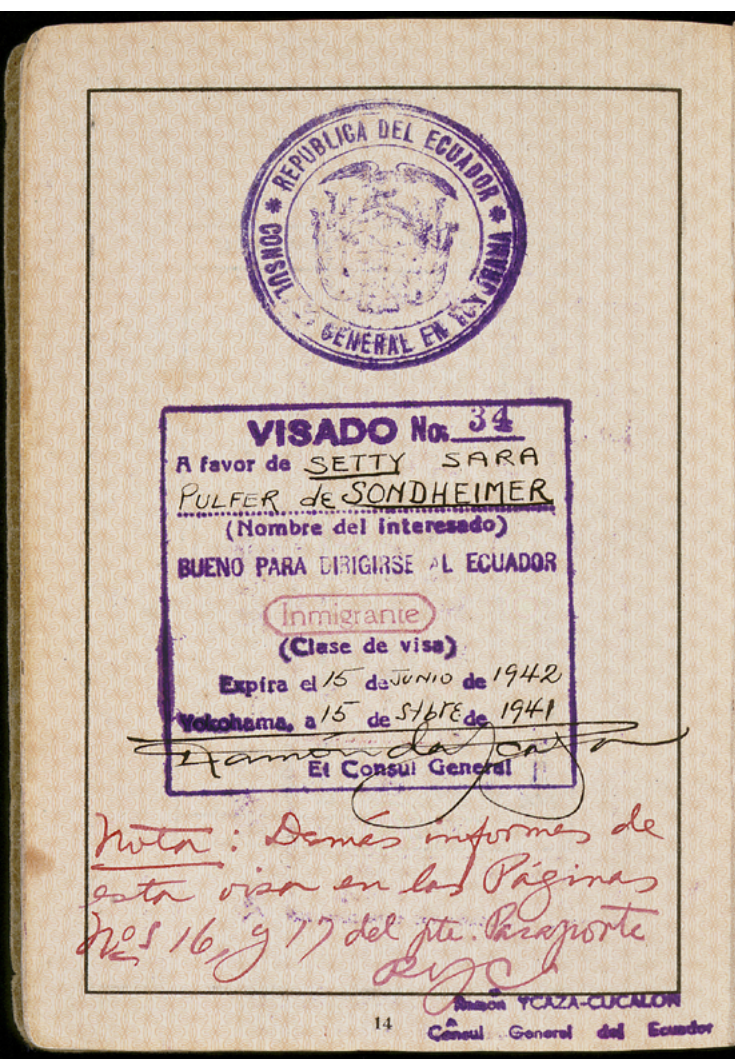
Udstillinger på internettet:

<http://jewishchildsurvivors.org/>

<https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/childrens-survivors-homes/index.asp>

EKSIL UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Side fra Setty Sondheimers pas, som er stemplet med et visum til Ecuador fra 1938. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Eksil vil sige, når en person er tvunget til at forlade sit land eller hjem. Op gennem historien og også nu til dags er mange blevet tvunget til at gå i eksil på grund af materielle omstændigheder, politiske valg eller forfølgelse. Eksil kan forvolde følelsesmæssig smerte, da det at forlade sit hjem betyder, at man bryder båndene med sin familie, ens samfund og kulturarv.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

For dem, der tilhørte forfulgte og udsatte grupper, resulterede nationalsocialismens fremmarch i Tyskland i en vanskelig beslutning mellem at blive og underkaste sig en ukendt fremtid i et stadig mere fjendtligt miljø, eller at rejse til udlandet og blive rykket op med rode fra sit vante liv. Nogle af de mest fremtrædende jødiske personer i begyndelsen af det 20. århundrede såsom videnskabsmanden Albert Einstein og komponisten Arnold Schönberg gik i eksil i udlandet. De, der var i eksil, fortsatte med at stå frem på vegne af nationalsocialisternes ofre og talte imod det nazistiske regime. I 1933 grundlagde New School for Social Research i New York for eksempel University in Exile for

at protestere mod udvisningen af [jødiske](#) forskere fra de tyske universiteter.

Den nazistiske besættelse tvang mange civilpersoner til at forlade deres huse og flygte til andre lande, som var mere sikre. Mange rejste uden en bestemt destination i tankerne, havde ingen nødplaner eller var dårligt forberedt på den lange rejse. Det var tilfældet for mange polakker, som siden 1939 var blevet deporteret fra det sovjetisk besatte Polen til Sovjetunionen, og som forsøgte at flygte til andre destinationer. En militær enhed, der var kendt under navnet Anders' hær blev oprettet i Sovjetunionen i 1941. I 1942 fik en del af denne enhed lov til at forlade Sovjetunionen og komme ind på det britisk kontrollerede område i Iran sammen med tusindvis af polske civilister.

Forskellige faktorer forhindrede ofte muligheden for at gå i eksil. For mange var det umuligt at skaffe de nødvendige papirer til at kunne emigrere, og mange kunne ikke betale den skat, der skulle betales for at få mulighed for at forlade Nazityskland. Den internationale flygtningebølge blev drøftet på en international konference i Evian i Frankrig i 1938. De fleste deltagende lande var imidlertid ikke villige til at lempe deres indvandringsrestriktioner, hvilket yderligere begrænsede mulighederne for dem, der flygtede.

Jøder i de besatte områder forsøgte hele tiden at flygte. Tusindvis af mennesker flygtede gennem havnene ved Sortehavet i Bulgarien og Rumænien for at nå frem til [det britisk kontrollerede område i Palæstina](#). Mange andre forsøgte at flygte gennem Litauen og derefter til Japan med den transsibiriske jernbane. Nogle steder blev der dannet store samfund af jødiske flygtninge, som f.eks. Shanghai-ghettoen i Kina. For mange var det dog aldrig en mulighed at gå i eksil. De var i realiteten fanget i krigens Europa.

Eksilregeringer

Efterhånden som nationalsocialismen spredte sig i Europa, blev demokratiske regeringer og politikere fra [besatte lande](#) tvunget til at flygte og etablere sig i dele af Europa, der ikke var besatte. London blev et nyt hjem for mange europæiske

[eksilregeringer](#) og statsoverhoveder, bl.a. fra Polen, Norge, Nederlandene, Belgien, Luxembourg, Tjekkoslaviet og Grækenland. Dette fik det britiske parlament til at ratificere loven om diplomatiske privilegier fra 1941 (Diplomatic Privileges (Extension) Bill), som gav beskyttelse til medlemmer af [modstandsbevægelser](#) i mange forskellige lande. Regeringerne i eksil forsøgte at bevare deres landes uafhængighed, bidrage til krigsindsatsen og hjælpe deres civilbefolkning med at klare konsekvenserne af besættelsen og krigen.

Redningsmissioner

Både regeringer og enkeltpersoner i indflydelsesrige stillinger hjalp udsatte grupper med at flygte fra Europa. I 1944 gav de svenske diplomater Raoul Wallenberg og Carl Lutz sammen med italieneren Giorgio Perlasca (der udgav sig for at være en spansk diplomat) titusindvis af mennesker i Budapest beskyttelsescertifikater fra neutrale lande. Certifikaterne fritog dem

Jan Karski i 1914. Billede fra Miodzynarodowy Instytut Dialogu i Tolerancji im. Jana Karskiego.

fra de fleste antisemitiske politikker. Andre, som f.eks. Jan Karski, der var kurer for den polske eksilregering, forsøgte at skabe opmærksomhed omkring de forhold, som mange levede under i ghettoer og koncentrationslejre. I 1942 mødtes Karski med lederen af [Warszawa-](#) og [Izbica-ghettoerne](#) og videregav deres rapporter om massedrab i [Betżec](#) til de allierede myndigheder, herunder den amerikanske præsident.

EFTER NATIONAL-SOCIALISMEN

Umiddelbart efter Anden Verdenskrig fandt mange overlevende tilflugt i [lejre for fordrevne personer](#), som blev administreret af de allierede. Millioner af europæere blev fordrevet fra deres hjemlande, herunder flygtninge fra Franco-diktaturet i Spanien, tidligere beboere i sovjetkontrollerede områder og tyskere, der ikke længere var velkomne i de østeuropæiske lande, hvor de tidligere havde boet. Frem for alt havde mange jøder ingen steder at vende tilbage til. Indtil 1948 blev europæiske jøder, der forsøgte at komme ulovligt ind i det britisk kontrollerede område i Palæstina, interneret i interneringslejre på Cypren indtil oprettelsen af Israel i 1948.

Mange af dem, der flygtede under Anden Verdenskrig, kunne aldrig vende tilbage til deres hjem. De blev udsat for isolation, [fremmedhad](#), [antisemitisme](#), [racisme](#) og økonomisk usikkerhed. Mange af dem måtte igennem en lang og kompliceret immigrationsproces for at kunne blive i deres værtslande, eller de måtte flytte til andre lande. Mange af dem, der fandt tilflugt i USA, var f.eks. nødt til at indhente mange dokumenter for at få et amerikansk visum. Dette omfattede identitetspapirer, politiattester, udrejse- og transittilladelser samt økonomiske erklæringer, som alle var vanskelige at få fat i efter krigen. I og med at der forsat hærger konflikter verden over, står folk fra lande såsom Ukraine og Syrien i lignende situationer.

DISKUSSIONS-SPØRGSMÅL

Hvilke forpligtelser har landene i givet fald til at hjælpe flygtninge?

Hvilke udfordringer står folk over for, hvis de flygter til et andet land?

Er der ligheder mellem flygtninge før og nu?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Personlige historier/vidnesbyrd på internettet:

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn504341>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/oral-history/miriam-lewent-describes-deportation-to-a-village-near-tomsk-siberia?parent=en%2F7045>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/jan-karski>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/oral-history/charlene-schiff-describes-difficulties-in-gaining-entry-to-the-united-states-in-the-aftermath-of-the-holocaust?parent=en%2F2419>

<https://holocaustmusic.ort.org/resistance-and-exile/composers-in-exile/>

Samlinger på internettet:

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn502051>

<https://mjhnyc.org/blog/new-beginnings-jewish-refugees-after-the-holocaust/>

Animeret kort over flugtruter:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/animated-map/rescue>

EUGENIK OG “EUTANASI” UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Portræt af Frida Richard, overlevende fra Hadamar-institutionen. Efter befrielsen skrev hun et brev, hvor hun beskrev den grusomme behandling på stedet. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

FØR NATIONAL- SOCIALISMEN

Eugenikken var en af de ideologiske kilder til de nationalsocialistiske "eutanasimord". Francis Galton, en antropolog fra det 19. århundrede, som er kendt for sine banebrydende studier inden for eugenik, sagde: "Formålet med eugenikken er at repræsentere hver klasse eller sektion på baggrund af de bedste eksemplarer." [Eugenikken](#) udviklede sig som en videnskabeligt ukorrekt teori om "racemæssige fremskridt" og "selektiv avl", som fandt mange tilhængere i USA og Europa i begyndelsen af det 20. århundrede.

Læren om eugenikken hævdede, at ud over forskellige sygdomme var de sociale problemer i det moderne samfund såsom kriminalitet, alkoholisme og fattigdom arvelige. Eugenikernes primære mål var således at finde ud af, hvilke arvelige træk der bidrog til disse problemer, at udvikle biologiske løsninger og at arrangere folkesundhedsforanstaltninger for at forhindre, at de spredte sig. Et af midlerne til at nå deres mål var [tvangssterilisering](#) af dem, der blev betragtet som "racemæssigt uønskede".

Efter Første Verdenskrig opstod der en alvorlig økonomisk krise i Tyskland, som gjorde eugenikken mere populær. De eugeniske idéer appellerede til den brede offentlighed og populariserede vrede, som var målrettet personer, der blev anset for at være mindreværdige, svage, syge eller degenererede. I kombination med deres sociale situation blev deres fysiske tilstand udråbt som en fare for samfundet. I 1933 var disse idéer allerede vidt udbredte.

UNDER NATIONAL-SOCIALISMEN

[Racehygiejne](#) prægede mange af nationalsocialisternes racepolitikker, som ofte blev ført ud i livet af læger, og som var rettet mod dem, der blev anset for at være "arveligt syge". Det blev hævdet, at de var en genetisk og økonomisk byrde for landet. Et af de første eugeniske tiltag var "loven om forebyggelse af afkom med arvelige sygdomme" fra 1933. Som følge heraf blev omkring 400.000 tyskere tvangssteriliseret inden krigens udgang. Det anslås, at halvdelen af disse personer var på grund af sociale diagnoser. [Ehegesundheitsgesetz](#) (loven om ægteskabssundhed) fra 1935 gjorde det til en forudsætning for ægteskab, at der blev udstedt en attest fra det offentlige sundhedsvæsen, og gjorde det forbudt for personer, der blev betragtet som arveligt syge, at gifte sig med en rask person.

I 1939 begyndte planlægningen af de systematiske mord på institutionspatienter i Det Tyske Rige. Proceduren var imidlertid ulovlig i henhold til den nationalsocialistiske lovgivning, så den skulle holdes hemmelig, og derfor blev der brugt camouflerende betegnelser såsom *Sonderaktion* eller "T4" for den ansvarlige gruppes hovedkontor i Berlin på adressen [Tiergartenstraße 4](#). Det var først efter krigen, at begrebet "Aktion T4" blev brugt.

Den nationalsocialistiske verdensopfattelse hyldede rettighederne blandt dem, som de anså for at være stærke, og udviste foragt for dem, som de anså for at være svage. På denne måde blev den vrede, som eugenikken gav næring til, videreført. ["Aktion T4"](#) var det centrale tiltag inden for nazisternes "eutanasi-program" i Tyskland. Men drabene på psykiatriske patienter var allerede begyndt i det besatte Polen i efteråret 1939. Der blev det første [gaskammer](#) bygget i Posen. Herefter blev der under ledelse af Philipp Bouhler og lægen Karl Brandt oprettet seks gasningsanstalter inden for Det Tyske Rige: [Brandenburg an der Havel](#) i nærheden af Berlin, [Grafeneck](#) i nærheden af Ulm, [Bernburg](#) i Sachsen-

Anhalt, [Pirna-Sonnenstein](#) i nærheden af Dresden, [Hartheim](#) i nærheden af Linz i Østrig og [Hadamar](#) i nærheden af Limburg. Da "Aktion T4" stoppede i august 1941, var over 70.000 mennesker blevet myrdet på disse seks steder.

I forbindelse med "Aktion T4" var udvælgelsen og drabene geografisk adskilt og blev udført af forskellige personer, hvorimod mordene i forbindelse med den decentraliserede "eutanasi" i de efterfølgende år blev integreret i den daglige rutine på de pågældende institutioner. Ansvar for udvælgelsen af ofrene lå ofte primært hos dem, der var involveret i forbrydelsen på stedet. Ved krigens udgang var flere mennesker blevet myrdet som følge af fødevaremangel og medicinske overdoser end i forbindelse med "Aktion T4", herunder ældre patienter, bombeofre og [tvangsarbejdere](#). Det anslås, at der døde mere end 300.000 mennesker i Tyskland og de besatte områder inden for de forskellige faser af "eutanasi-programmet".

EFTER NATIONAL-SOCIALISMEN

Umiddelbart efter de allieredes sejr blev der indledt straffesager mod gerningsmændene bag "eutanasi-programmet" på nogle af gerningsstederne. Nogle af de førende [gerningsmænd](#) blev stillet for retten ved Nürnbergprocessen: Karl Brandt blev dømt til døden, og Philipp Bouhler begik selvmord kort efter sin anholdelse.

Få år efter krigens udgang talte man ikke længere om forbrydelserne – heller ikke blandt ofrenes familier. Læger og advokater, der tidligere havde været ansvarlige for talrige tvangssterilisationer og mord, gjorde karriere inden for den akademiske verden eller i den offentlige sektor uden at blive mødt med nogen form for modstand. De fleste læger og embedsmænd, der var involveret i mordene i forbindelse med "eutanasi-programmet", blev ikke straffet.

DISKUSSIONS- SPØRGSMÅL

Eugenikken var fortaler for "biologiske løsninger" på sociale problemer og havde derfor mange tilhængere - hvorfor?

Hvorfor tror du, at mange pårørende til ofre for "eutanasiprogrammet" og mange personer, der blev tvangssteriliseret i efterkrigstiden, forblev tavse?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Dokumentationscenter på slottet Hartheim

<https://www.schloss-hartheim.at/en/research/documentation-centre-hartheim/hartheim-memorial-book>

Udstillinger/arkiver på internettet:

<https://www.schloss-hartheim.at/en/>

<https://www.gedenkstaette-hadamar.de/en/history/the-t4-programme-and-the-hadamar-killing-centre-1941/>

JØDERNE OG NATIONAL-SOCIALISTERNE

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Det jødiske folks historie har været præget af diskrimination, forfølgelse, ghettodannelse og mord. [Gerningsmændene](#) var forskellige samfund, regimer og religiøse grupper. Der fandtes jødiske samfund i hele Europa længe før det 20. århundrede. I nogle byer var jøderne fuldstændig assimileret. I andre dele af Europa blev de tvunget til at bo i bestemte områder af byerne og blev ofre for [pogromer](#) og vold.

[Antisemitisk](#) stigmatisering og forfølgelse fandt sted i bølger og med forskellig intensitet gennem århundrederne. Forfølgelsen af jøderne havde længe været baseret på religion, men dette ændrede sig i det 19. århundrede, hvor den kristne antijudaisme blev til racemæssig antisemitisme. Man troede i stigende grad, at der fandtes en "jødisk race" i hele Europa. At være jøde blev ikke længere betragtet som noget, der havde med religion at gøre, men med afstamning. I begyndelsen af det 20. århundrede var antisemitismen fremherskende i mange dele af Europa. Dette miljø var grobund for nazistpartiet, fordi de kunne radikalisere allerede eksisterende følelser.

Jøder fandtes i alle samfundslag. Mange levede i fattigdom, nogle havde magt og berømmelse, og de havde meget forskellige politiske holdninger. Og der var forskelle mellem assimilerede og ortodokse jøder.

Jødernes erfaringer – både før og under nationalsocialismen – var således forskellige og kan ikke homogeniseres.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Den nazistiske ideologi var blandt andet baseret på idéen om, at jøder gjorde det tyske folk "urent" og var skadelige for den "ariske" race. Da nazisterne kom til magten i Tyskland i 1933, begyndte de straks at vedtage lovgivning, der var rettet mod den jødiske befolkning. Det samme skete i Østrig, da landet blev annekteret til Det Tyske Rige i 1938. Radikaliseringen af antisemitismen i det tyske samfund blev fremmet af [propaganda](#), der [afhumaniserede](#) jøderne og opildnede til had mod dem i offentligheden.

Jødiske atleter ved et sportsstævne i Grünewaldstadion, Berlin 1934. Billede fra Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz.

Udbruddet af Anden Verdenskrig gjorde det muligt for denne radikaliserende eskalering af statsorganiserede masse mord på jøder i hele Europa. Dette blev drøftet på Wannsee-konferencen, hvor nazistiske embedsmænd organiserede den såkaldte "[endelige løsning](#)" på [jødespørgsmålet](#)". Betydningen af "den endelige løsning" ændrede sig med tiden. Jøder blev deporteret eller tvunget til at flytte til ghettoer såsom [Terezín \(Theresienstadt\)](#) eller [Warszawa-ghettoen](#), hvor mange døde af sygdomme og mangel på mad og medicin. De blev også deporteret til tvangsarbejdslejre, koncentrationslejre (f.eks. [Dachau](#) og [Auschwitz](#)) og udryddelseslejre (f.eks. [Auschwitz-Birkenau](#), [Belzec](#), [Sobibor](#) og [Treblinka](#)), hvor de primært blev dræbt ved [tvangsarbejde](#) i de førstnævnte lejre og i gaskamre i de sidstnævnte lejre. I de områder, der var under tysk kontrol efter angrebet på Sovjetunionen, blev mange af dem ikke sendt til lejre, men skudt og dræbt af paramilitære grupper kaldet [Einsatzgruppen](#). Og mod krigens udgang blev tusindvis af jødiske fanger tvangstransporteret mellem koncentrationslejrene ved [dødsparader](#), hvilket resulterede i, at mange døde under brutale forhold. I alt dræbte det nazistiske regime og dets kollaboratører omkring seks millioner jøder i Europa.

Jødisk modstand

[Modstand](#) var ekstremt vanskeligt på grund af forskellige restriktioner, herunder begrænset adgang til våben og bevægelsesfrihed. På trods af det var der mange jøder, der på forskellige måder gjorde modstand mod nazisternes forfølgelse. Mange var f.eks. aktive i den væbnede modstand, og andre var en del af solidaritetsnetværk i lejrene og ghettoerne.

For mange var små kulturelle og åndelige modstandshandlinger den eneste mulighed for at modsætte sig forfølgelse. Disse aktiviteter omfattede opretholdelse af religiøse skikke, trykning og distribution af hemmelige aviser, afholdelse af koncerter og fremstilling af kunst. Jødiske forfattere og digtere fortsatte med at skrive, mens de var fængslet i ghettoer og lejre, og mange af dem dokumenterede livet i ghettoerne og lejrene. Og det gør det muligt for os at

arbejde med disse steders interne/socialt historie.

I mange ghettoer rundt om i det besatte Polen, Litauen, Hviderusland og Ukraine blev der dannet hemmelige netværk af væbnet modstand. Deres mål var at gennemføre en opstand i de pågældende ghettoer eller at flygte ud til partisaner i skoven. En af de jødiske folks mest betydningsfulde oprørshandlinger var opstanden i [Warszawa-ghettoen](#) fra den 19. april til den 16. maj 1943. Oprøret blev slået ned af SS, og de overlevende blev deporteret til koncentrations- og udryddelseslejre. De jødiske fanger gjorde også oprør i andre lejre – blandt andet i Sobibor, Treblinka og Auschwitz – men disse blev ligeledes nedkæmpet på brutal vis.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Efter udgangen af Anden Verdenskrig blev de jødiske overlevende udsat for vold. Antisemitisme var stadig meget udbredt. F.eks. skete der et udbrud af vold mod det jødiske samfund den 4. juli 1946 i Kielce (Polen), og denne begivenhed blev kendt som [Kielce-pogromen](#).

Mange overlevende var bange for at blive i Europa. Briternes og amerikanernes involvering i befrielsen af Europa var en afgørende faktor, der gav mange jøder mulighed for at emigrere til [Palæstina \(som dengang var under britisk mandat\)](#) eller USA. I [lejrene for fordrevne personer](#) samledes jødiske overlevende fra forskellige europæiske lande uden at vide, hvor de skulle tage hen, og ofte kæmpede de for at finde deres slægtninge.

DISKUSSIONSPØRGSMAÅL

Lær om jødernes forskelligartede liv i Europa før 1939 for opnå en bedre forståelse for den jødiske kultur og deres liv før nationalsocialismen. Hvordan reagerede de på forfølgelse? Du kan bruge vidnesbyrd og billedarkiver på internettet til at få mere at vide om dette emne.

Hvad kan vi lære af størrelsen og omfanget af Holocaust, som var meget udbredt?

I dag er antisemitisme stadig udbredt verden over og giver næring til Holocaust-benægtelse og revisionisme. På hvilken måde er jøderne udsatte i dag? Find eksempler på antisemitisme i de sociale medier og i de seneste nyheder, og sammenlign dem med nationalsocialisternes propagandistiske budskaber.

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://www.holocaustremembrance.com/resources/educational-materials/how-teach-about-holocaust-schools>

<https://www.yadvashem.org/exhibitions.html>

<https://wienerholocaustlibrary.org/exhibition/jewish-resistance-to-the-holocaust/>

<https://www.facinghistory.org/resource-library/jewish-partisans-resistance>

<https://iwitness.usc.edu/home>

<https://www.testifyingtothetruth.co.uk/viewer/>

Arkiv på internettet:

<https://pmj-documents.org/>

<https://photos.yadvashem.org/>

<https://documents.yadvashem.org/>

<https://arolsen-archives.org/en/search-explore/search-online-archive/>

KOMMUNISTER OG NATIONAL- SOCIALISTERNE

[Kommunisme](#) er en ideologi, der hævder, at det kapitalistiske system udnytter arbejderne ved at profitere af deres arbejde. Dette skaber et klassesamfund, hvor rigdommen er ulige fordelt. Kommunisterne hævder, at for at skabe et retfærdigt og klassesløst samfund er det nødvendigt at afskaffe privat ejerskab af produktionsmidlerne. I løbet af det 19. århundrede og i starten af det 20. århundrede viste kommunismen sig at være en attraktiv ideologi for nogle venstreorienterede arbejdere og intellektuelle.

FØR NATIONAL- SOCIALISMEN

Selv om kommunismen fandt nogle tilhængere i hele Europa i slutningen af det 19. århundrede og i begyndelsen af det 20. århundrede, blev den første kommunistiske stat etableret i Rusland. I oktober 1917 væltede Vladimir Lenin og andre revolutionære medløbere Romanov-dynastiet, som havde regeret siden det 17. århundrede. Derefter blev Lenin landets leder og stiftede [Sovjetunionen](#) baseret på kommunistisk ideologi. I mange andre lande var der stærke kommunistiske bevægelser, der var imod de etablerede regeringer. Den konservative elite anså kommunismen for at være til fare for deres politiske og økonomiske kontrol.

Medlemmer af det 108. kompagni af FTPF - fransk kommunistisk modstandsgruppe. 1944. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

UNDER NATIONAL-SOCIALISMEN

Fordi kommunismen prioriterede klassetilhørsforhold frem for racetilhørsforhold, blev den af det nationalsocialistiske regime anset for at være ulovlig og betegnet som [jødisk bolsjevisme](#). Nazisterne mente, at kommunismen var et jødisk komplot mod verden, og at den var særligt farligt på grund af Sovjetunionens geografiske nærhed. I 1933 blev alle politiske partier med undtagelse af NSDAP forbudt, hvilket medførte en række [massearrestationer](#) og deportationer af kommunister og andre [politiske modstandere](#) til de første koncentrationslejre. I 1939 var ca. 150.000 kommunister fængslet i nazisternes koncentrationslejre, hvoraf ca. 30.000 blev henrettet eller omkom på anden vis. For at undgå forfølgelse og fængsling flygtede mange fra Europa og gik i eksil.

I 1933 blev den første store [koncentrationslejr](#) for politiske fanger åbnet i [Dachau](#). Den blev snart efterfulgt af koncentrationslejrene [Buchenwald](#) og [Sachsenhausen](#). Efter at Anden Verdenskrig var brudt ud i Europa, kom kommunister og andre [politiske modstandere](#) i de områder, der var under tysk besættelse, i nazisternes søgelys. De kommunistiske fanger fortsatte deres politiske aktiviteter i lejrene ved at organisere hemmelige modstandsnetværk og aktiviteter såsom [sabotage](#), flugt, [smugleri](#) or riots. eller optøjer. Nogle blev også kollaboratører og fik arbejde i administrationen, de såkaldte [kapos](#).

Et tilfælde af en massefængsling af kommunister er de spanske [politiske fanger](#). Mange var kommunister, der oprindeligt var flygtet fra general [Francisco Francos diktatur](#) in Spain. Da Nazityskland invaderede Frankrig, blev de deporteret fra franske flygtningelejre til nazistiske koncentrationslejre. F.eks. blev ca. 7.728 spanske [politiske fanger](#) fængslet i [Mauthausen](#), heraf overlevede kun 2.979.

EFTER NATIONAL-SOCIALISMEN

Historier om Anden Verdenskrig har ofte forsømt at nævne deportationen af kommunister til koncentrations- og udryddelseslejre. Dette skyldtes hovedsageligt de politiske splittelser efter Anden Verdenskrig. Med udbruddet af [Den kolde krig](#) - en global rivalisering mellem USA og Sovjetunionen - udelod de vestlige historier ofte nazisternes forfølgelse af kommunister og deres deltagelse i modstandsbevægelsen.

DISKUSSIONS-SPØRGSMÅL

Hvordan illustrerede behandlingen af kommunisterne den nazistiske ideologi?

Hvorfor forbandt nationalsocialisterne kommunismen med jødedommen?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Film:

El fotógrafo de Mauthausen, 2018. 1h 50.

Francisco Boix. A photographer in hell, 2000. 55 min.

Ressourcer på internettet:

<https://www.facinghistory.org/resource-library/outlawing-opposition>

NATIONAL-SOCIALISTERNES KRIGSFANGER

En [krigsfange](#) er en person, normalt en soldat eller en væbnet civilist, som tages til fange under eller efter en væbnet konflikt.

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Den 27. juli 1929 blev [Genevekonventionen om krigsfanger](#) underskrevet for at regulere krigsfangers forhold og behandling. Den byggede på erfaringerne fra den ofte dårlige behandling af krigsfanger under Første Verdenskrig, og den blev underskrevet af lande fra hele verden (herunder Tyskland). Denne aftale kunne imidlertid ikke garantere humane forhold for alle krigsfanger under Anden Verdenskrig, da den ofte blev fortolket restriktivt eller blev ignoreret fuldstændigt.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

De krigsfanger, der blev taget til fange af nationalsocialisterne, kom hovedsagelig fra de [allierede](#) lande, såsom Frankrig, Storbritannien, Sovjetunionen og USA. Krigsfangerne blev ofte behandlet forskelligt alt efter deres nationalitet og etnicitet, også selv om deres oprindelseslande havde underskrevet [Genevekonventionen](#). For eksempel myrdede den tyske hær fra 1939 og fremefter en del polske krigsfanger og massakrerede flere tusinde [sorte](#) franske krigsfanger efter deres tilfangetagelse i maj og juni 1940. De nazistiske myndigheder respekterede dog [Genevekonventionen](#) i det omfang, at de ikke dræbte [jødiske](#)

krigsfanger fra de vestlige hæere og satte mange syge vestlige krigsfanger på fri fod.

Mellem januar og april 1945 blev titusindvis af vestlige allierede krigsfanger, der blev holdt fanget i nazistiske lejre i Østeuropa, tvunget til at bevæge sig vestpå i en række [dødsmarkcher](#). Dette blev gjort for at forsinke befrielsen af fangerne. Tusindvis døde af kulde, sygdom, sult eller udmattelse.

Sovjetiske krigsfanger

Nazityskland havde særlig politik med mishandling af sovjetiske krigsfanger, hvilket i praksis resulterede i deres udryddelse i det første år efter Tysklands angreb på

Gruppeportræt af sovjetiske soldater, 1942. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

Sovjetunionen. Denne praksis kan tilskrives nationalsocialisternes [antikommunistiske](#) dagsorden, deres tro på myten om jødisk bolsjevisme og deres holdning til [slaver](#) asom mindre racemæssigt "ønskværdige" end ariske tyskere. Det faktum, at Sovjetunionen ikke havde underskrevet [Genevekonventionen](#), blev brugt til at retfærdiggøre den særlige forfølgelse af og massebordet på sovjetiske krigsfanger.

Sovjetiske krigsfanger blev ofre for masseudsultning. Fra 1941 fik mange så lidt som 700 kalorier om dagen. Og et stort antal sovjetiske krigsfanger blev skudt. Kort før Tysklands invasion af Sovjetunionen i 1941 bemyndigede kommissarordren de tyske væbnede styrker til at skyde alle sovjetiske fanger, der blev identificeret som politiske kommissærer. Sovjetiske krigsfanger var også blandt de første ofre for [gaskamrene](#) og [Zyklon B](#). Det anslås, at omkring 5,7 millioner sovjetiske soldater blev taget til fange af nationalsocialisterne under Anden

Portræt af de sovjetiske jødiske partisaner Kola og Pinkus Edelsber. 1945. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

Verdenskrig, og at omkring 3,3 millioner var døde ved krigens udgang.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

I forbindelse med [Nürnbergprocessen](#) Nürnbergprocessen fra november 1945 til oktober 1946 blev der fremlagt dokumenter og visuelle beviser for at påvise de forhold, som krigsfangerne havde været udsat for. De allierede krigsfanger, der blev holdt fanget af nationalsocialisterne, led ikke alle sammen den samme skæbne, og nogle af dem var fortsat forsvundet efter krigens udgang. Mange af dem, der blev løsladt og kunne vende hjem, stod over for vanskelige udfordringer, herunder hjemløshed, arbejdsløshed og psykologiske traumer.

Efter befrielsen blev mange sovjetiske krigsfanger, der havde overlevet krigen, af den sovjetiske regering beskyldt for at samarbejde med det nazistiske regime. Efter deres hjemsendelse blev mange af dem afhørt og stillet for retten. Nogle af dem blev dømt for at have samarbejdet, og de blev idømt fængselsstraf i sovjetiske tvangsarbejdslejre ([gulag](#)) eller henrettet som "forrædere".

DISKUSSIONSPØRGSMÅL

Hvordan illustrerer behandlingen af krigsfangerne den nazistiske ideologi?

Hvorfor behandlede tyskerne de sovjetiske krigsfanger så meget dårligere end krigsfanger fra andre nationer?

Undersøg internationale adfærdskodekser for behandling af tilfangetagne soldater. Hvilke internationale aftaler regulerer behandlingen af krigsfanger? Hvordan har de ændret sig siden udgangen af Anden Verdenskrig?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Arkiver på internettet:

[https://encyclopedia.ushmm.org/
content/en/series/soviet-prisoners-of-
war?parent=en%2F10135](https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/series/soviet-prisoners-of-war?parent=en%2F10135)

Vidnesbyrd:

[https://encyclopedia.ushmm.org/content/
en/article/nazi-persecution-of-sovi-
et-prisoners-of-war](https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-persecution-of-soviet-prisoners-of-war)

Udstillinger på internettet:

[https://www.chronicsofterror.pl/dlibra/
results?action=AdvancedSearchAction&-
type=-3&search_attid1=62&search_val-
ue1=Soviets+in+German+captivity](https://www.chronicsofterror.pl/dlibra/results?action=AdvancedSearchAction&type=-3&search_attid1=62&search_value1=Soviets+in+German+captivity)

Liste over alle tyske krigsfangelejre:

[https://www.moosburg.org/info/stalag/
laglist.html](https://www.moosburg.org/info/stalag/laglist.html)

KVINDER OG NATIONAL-SOCIALISTERNE

Mænds og kvinders oplevelser under nationalsocialismen var ikke helt forskellige, men kvinder blev også udsat for diskrimination og forfølgelse på baggrund af deres køn. Nogle former for offentlig ydmygelse var kønsspecifikke, f.eks. når kvinder blev tvunget til at gøre gaderne rene med deres undertøj eller til at klæde sig af foran mænd. Denne forskelsbehandling blev forværret, hvis ofrene tilhørte andre udsatte grupper, f.eks. roma-kvinder, kvinder med psykisk sygdom og funktionel mangfoldighed og jødiske kvinder. Jødiske og roma-kvinder blev for eksempel brugt som forsøgspersoner i forbindelse med medicinske eksperimenter og [tvangssterilisering](#).

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Nazistisk propaganda indeholdt falske løfter om sikkerhed og respekt for moderskabet, og derfor stemte mange kvinder på partiet. Men da nationalsocialisterne kom til magten i 1933, begyndte regimet at indføre politikker, der ophævede forskellige rettigheder for kvinder. Generelt var kvinderne underlagt en række sociale forventninger, som begrænsede deres selvstændighed. Fra 1933 blev bukser, korte nederdele og rygning i offentligheden f.eks. set ned på i nazistisk propaganda og modeblade, og kvinderne blev opfordret til at leve op til traditionelle tyske sociale normer. Mange kvinder efterlevede dog ikke disse sociale forventninger og skabte deres egne rum og karrierer.

Kvinder var mål for kønsbestemte politikker, der skulle skabe det ideelle ariske samfund, hvor deres plads forventedes at være i hjemmet som mødre og fødende. Det var imidlertid kun racemæssigt og socialt "værdifulde" kvinder, der nød godt af gynækologisk pleje og sociale ydelser. I modsætning til denne politik tilførelse af fødselsratens var der også en politik til sænkning af fødselsraten, som gjaldt for dem, der var omfattet af Nürnberglovene. I 1934 blev der indført en lov, der tillod afbrydelse af "defekte" graviditeter af hensyn til racehygiejnen. Og i 1942 blev det forbudt for jødiske kvinder at føde på hospitaler eller i hjemmene, hvilket var en politik, der blev brugt som begrundelse for tvungen afbrydelse af graviditeter. I Theresienstadt-ghettoen undergik gravide kvinder

Nazi-officerer og kvindelige medhjælpere poserer på en træbro i Solahuette. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

[tvangsaborter](#), og enhver kvinde, der fødte, blev sendt til Auschwitz med sit barn. Derudover blev gravide kvinder, mødre til småbørn og [børn](#) dræbt ved deres ankomst til lejrene på grund af opfattelsen af deres manglende evne til at arbejde som [tvangsarbejdere](#).

Kvinder samarbejdede også frivilligt og var en del af det nazistiske apparat, hvilket mange så som en mulighed for at styrke deres handlekraft og en flugt fra fattigdom og ulønnet omsorgsarbejde. Ved krigens udgang var antallet af kvindelige hjælpearbejdere i de tyske væbnede styrker tæt på 500.000, hvoraf 3.700 arbejdede som vagter i lejrene. Kvinder arbejdede også som sekretærer for SS-embedsmænd eller som sygeplejersker i [eutanasiprogrammet](#), som f.eks. Irmgard Huber, der var chefsygeplejerske på Hadamar eutanasicentret.

Kvinder i ghettoer

Generelt kæmpede kvinderne i [ghettoerne](#) for at overleve og beskytte deres familier. Nogle kvinder mente, at de ved at hjælpe andre kunne være et våben mod naziregimets demoralisering og afhumanisering. F.eks. oprettede de huskomitéer i Warszawa-ghettoen som selvhjælpsforeninger, hvor de organiserede suppekøkkener, sørgede for lægehjælp og undervisning af børn.

Kvinder i fangelejre

Nogle lejre var specielt indrettet til kvindelige fanger. I maj 1939 blev [Ravensbrück](#) åbnet som et netværk af arbejdslejre for kvinder. Da Ravensbrück blev befriet i 1945, var mere end 100.000 kvinder og flere tusinde mænd blevet interneret. I [Auschwitz](#) og [Bergen-Belsen](#) var der også særlige områder for kvindelige fanger.

Kvinderne skulle også udføre [tvangsarbejde](#). De blev sat til at arbejde med reparation af tøj, madlavning, vaskeri, rengøring af husholdninger og manuelt arbejde på fabrikker i nærheden. Nogle blev tvunget til at blive prostituerede på [bordeller](#), der blev oprettet for fanger i andre koncentrationslejre. Mange kvinder

Hannah Szenes i Palæstina, 1939. Billede af ukendt via Wikimedia Public Domain 1.0.

oprettede solidaritetsnetværk i lejrene for at lette overlevelsen ved at dele oplysninger, mad og tøj og ved at tage sig af børn.

Kvinder i modstandsbevægelsen

Kvinderne var engageret i daglig modstand. I begyndelsen af krigen troede de fleste, at nazisterne ikke ville gøre kvinder og [børn](#) ondt. Det tvang mændene til at gå i skjul for at undgå vilkårlige tilbageholdelser, mens kvinderne blev og gik til politiet, SS og kommunerne. De protesterede mod tilbageholdelsen af deres slægtninge og forsøgte at få de anholdte løsladt.

Kvinderne spillede også en afgørende rolle i den organiserede [modstand](#). Mange var involveret som kurerer og bragte oplysninger, dokumenter, våben og medicinske forsyninger til ghettoerne. Nogle, som f.eks. Vitka Kempner, var også ledere af modstandsgrupper i ghettoerne. Hannah Szenes var en ungarsk jødisk kvinde, der var emigreret til Palæstina,

men senere sluttede hun sig til den jødiske modstandskamp som faldskærmssoldat og kæmpede mod nazisterne. I sidste ende blev hun dog forrådt og henrettet.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Med borgerrettigheds- og kvindebevægelsens fremgang er kvindernes rolle i Holocaust blevet reevalueret. Forskning i jødiske kvinder afvises stadig af nogle, der hævder, at den nazistiske ideologi var rettet mod jødiske kvinder, fordi de var jøder og ikke kvinder. Forskning i nazismens historie uden en kønsanalyse giver kun en begrænset forklaring på, hvad der skete med kvinderne.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Hvordan adskilte mænds og kvinders oplevelser sig under det nationalsocialistiske regime?

Vælg en kvindes personlige historie, og reflekter over hendes oplevelser. Hvorfor blev hun et offer? Hvad er der sket med hende?

Tænk på din hverdag. Kan du komme i tanke om et eksempel på kønsdiskrimination, som du selv har været vidne til eller oplevet? Hvad skete der? Hvad gjorde du? Hvad gjorde andre?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Film:

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/lilli-tauber-suitcase-full-memories>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/rosa-rosenstein-living-history>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/dagmar-lieblova-bohemia-belsen-and-back-again>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/renee-molho-bookstore-six-chapters>

Vidnesbyrd på internettet:

<https://vhaonline.usc.edu/login?returnUrl=/search>

<https://www.youtube.com/watch?v=lLXBGy5AGZY&list=PLj1tRCohZq83YAu-3OdyUyv3ZBB04E3g8>

<https://www.youtube.com/watch?v=K-bu8cqBdNtg&list=PLj1tRCohZq80gM-1Vu1r9W2GBPoweYwaXZ>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/elena-drapkina-jewish-partisan>

Personlige historier:

<https://www.jewishpartisans.org/content/jewish-women-partisans>

<https://jwa.org/encyclopedia/article/kashariyot-couriers-in-jewish-resistance-during-holocaust>

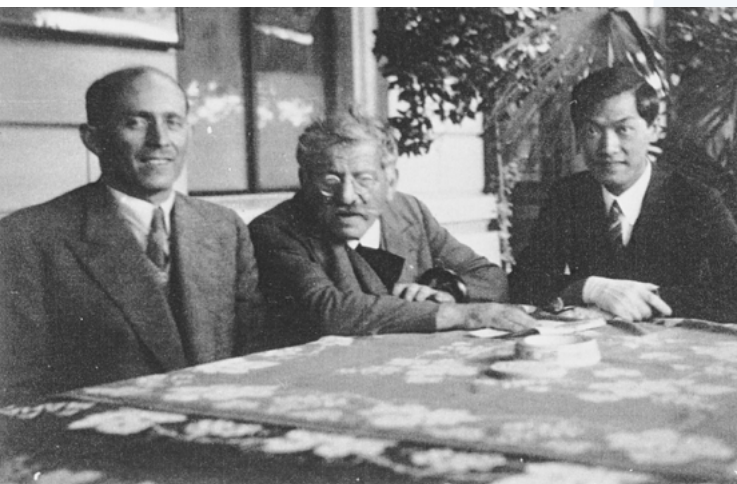
<https://msmagazine.com/2020/09/02/seven-indomitable-women-of-world-war-ii/>

<https://www.youtube.com/watch?v=V7NkyyJlqpQ>

LGBTQIA+- PERSONER OG NATIONAL- SOCIALISTSTERNE

[LGBTQIA+](#) er en forkortelse, der bruges som et paraplybegreb. LGBTQIA+ omfatter mange [seksualiteter](#) og [kønsidentiteter](#) såsom [lesbisk](#), [bøsse](#), [biseksuel](#), [trans](#), [queer](#) og [intersex](#). I det 21. århundrede har vi en nuanceret forståelse af, hvordan identiteter og seksualiteter fungerer – for 100 år siden havde samfundet dog en anden forståelse, og folk brugte andre ord til at beskrive sig selv. LGBTQIA+-personer har været en del af alle samfund op igennem historien. LGBTQIA+-personer har altid været udsat for diskrimination og vold, men forfølgelsen af homoseksuelle under naziregimet var et af de alvorligste tilfælde af vold mod denne gruppe.

Sexologen Magnus Hirschfeld (i midten) med hans medarbejder Bernhard Schapiro og hans elev Li Shiu Tong. Ukendt sted og dato. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

FØR NATIONALSOCIALISMEN

I slutningen af det 19. århundrede udarbejdede mange vestlige lande love, som gjorde homoseksualitet til en forbrydelse (primært med fokus på mænd). [Paragraf 175](#), var en bestemmelse i den tyske straffelov, som blev indført i Tyskland i 1872 og gjorde det strafbart for to [cisgender](#) mænd at have sex med hinanden. På samme tid etablerede sexologi sig som et nyt videnskabeligt fagområde, og de første organisationer for homoseksuelles rettigheder blev grundlagt. Ligesom andre europæiske storbyer var Berlin et centrum for homoseksuelle (sub)kulturer med mange organisationer og barer, der henvendte sig til den homoseksuelle bevægelse.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Da nationalsocialisterne kom til magten i 1933, begyndte de at gribe ind over for LGBTQIA+-personer med en målrettet indsats på steder for homoseksuelle og sexarbejdere. Nationalsocialisternes politik over for homoseksualitet var kønsbestemt. På den ene side blev homoseksualitet blandt ciskønnede mænd anset for at være en trussel mod det tyske [Volksgemeinschaft](#), da nazisterne mente, at homoseksuel intimitet kunne ødelægge maskuline alliancer og dermed staten. På den anden side var kvindelig homoseksualitet ikke en

forbrydelse, undtagen i det annekterede Østrig mellem 1938 og 1945. Selvom der ikke var tale om direkte kriminalisering, blev homoseksuelle kvinder diskrimineret på andre måder: De havde begrænsede rettigheder og begrænsede muligheder for at udtrykke deres seksuelle identitet offentligt, og de blev ofte tvunget til at indgå heteroseksuelle ægteskaber og blive mødre.

Fra 1935 blev [anti-homosexual](#) blev forfølgelsen af homoseksuelle intensiveret med styrkelsen af paragraf 175 og oprettelsen af rigets centralkontor for bekæmpelse af homoseksualitet og abort i 1936. Som følge heraf steg antallet af dømte og fængslede personer betydeligt. Straffene var meget hårde, og mange af dem, som nationalsocialisterne klassificerede som "homoseksuelle", blev sendt til koncentrationslejre. Nogle blev dømt til døden og henrettet. Nogle LGBTQIA+ personer var ofre for [tvangssterilisationer](#) eller [kastrationer](#). Frem til 1945 arresterede politiet omkring 100.000 mænd for påstået overtrædelse af [paragraf 175](#).

Da krigen brød ud, fik sikkerhedspolitiet fokus på andre ting, og de meget stramme tiltag fra slutningen af 1930'erne blev lempet en smule. Nationalsocialisterne var interesserede i at forfølge homoseksuelle i de annekterede områder, men ikke i hele det tyskbesatte Europa.

Nationalsocialisterne brugte udtrykket "homoseksuel" som en paraplybetegnelse for homoseksuelle eller biseksuelle mænd. Det omfattede også personer, som i dag ville bruge begreberne trans, [kønsdivers](#) eller [genderqueer](#) til at beskrive sig selv. Derfor er det vigtigt at bemærke, at ikke alle de personer, der blev anholdt og dømt i henhold til paragraf 175, identificerede sig selv som [homoseksuelle](#). Men enhver mand, der havde sex med en anden mand, risikerede at blive arresteret i Nazityskland, uanset hvordan han opfattede sin egen seksualitet. I koncentrationslejrene skulle de, der blev forfulgt i henhold til paragraf 175, bære en [lyserød trekant](#). Homoseksuelle aktivister brugte senere dette symbol som et tegn på modstand mod undertrykkende politikker.

LGBTQIA+-ofre kunne blive fængslet og forfulgt i koncentrationslejre af andre grunde end deres seksualitet. Nogle blev sendt til lejrene som [politiske modstandere](#), [jøder](#) eller medlemmer af andre offerkategorier. I disse tilfælde blev deres seksualitet betragtet som værende sekundær i forhold til hovedårsagen til deres fængsling. Og i stedet for den lyserøde trekant bar de det skilt, der svarede til deres officielle fangekategori. Derfor er det samlede antal LGBTQIA+-ofre fortsat ukendt.

LGBTQIA+-personer fik sjældent hjælp, fordi de europæiske samfund og mainstreamkulturer overvejende var [homofobiske](#) på daværende tidspunkt. Lægevidenskaben og psykiatrien har bidraget til forfølgelse og diskrimination af LGBTQIA+-personer. Højreorienterede psykiatere brugte meget tid på at undersøge homoseksualitet og på at forsøge at finde de grundlæggende årsager til homoseksualitet.

Gerd Katter, en af Magnus Hirschfelds transpatienter. Ca. 1929. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

Psykiatrien og det nationalsocialistiske apparat arbejdede sammen om at forfølge homoseksuelle personer og rekruttere dem som forsøgspersoner. Den danske SS-læge Carl Værnet udførte eksempelvis eksperimenter for at finde mulige måder til at behandle homoseksualitet på ved at sprøjte syntetiske hormoner ind i fanger, der bar den lyserøde trekant i [Buchenwald](#). Der var dog også læger, som for eksempel Magnus Hirschfeld, der udviklede banebrydende teorier om seksualitet og anfægtede ideen om, at seksuel tiltrækning til samme køn var patologisk, pervers og en synd.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

I Tyskland og Østrig var homoseksualitet fortsat en forbrydelse efter Anden Verdenskrig, og de, der var blevet fængslet under nazisterne, skulle på ny afsone den tid, de havde afsonet mellem 1933 og 1945, da naziregimet ikke blev anerkendt som legitimt. Antallet af personer, der blev dømt for homoseksualitet, var stadig højt. I [Østtyskland](#) blev homoseksualitet mellem voksne afkriminaliseret i 1968, i Østrig i 1971 og i [Vesttyskland](#) i 1994.

I årtier blev LGBTQIA+-personer ikke anerkendt som en gruppe, der blev forfulgt af naziregimet. I 2002 anerkendte Tyskland de personer, der blev forfulgt under nationalsocialismen på baggrund af paragraf 175, som ofre og benådede dem derfor.

I årtier var LGBTQIA+-historier ikke en del af den kollektive hukommelse og erindringskultur. LGBTQIA+-aktivister, -bevægelser og -organisationer har været hovedansvarlige for at fremme mindehøjtideligheder og erindringer. I de seneste år er der blevet skabt større opmærksomhed omkring dette emne. Selvom LGBTQIA+-personer i dele af Europa har flere rettigheder i forhold til den forfølgelse, de blev udsat for i første halvdel af det 20. århundrede, er situationen stadig alvorlig i mange lande. Mange steder er had rettet mod LGBTQIA+-personer almindeligt, og personer med en anderledes seksualitet er ikke sikre.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Find forskelle og ligheder mellem naziregimets politik over for homoseksuelle mænd og politikken før 1933 og efter 1945.

Hvordan var LGBTQIA+-fællesskabets oplevelser efter 1945 forskellige fra andre offergrupper?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Arkiver på internettet med billeder, videoer og vidnesbyrd:

<https://encyclopedia.ushmm.org/tags/en/tag/gay-men-under-the-nazis>

Dokumentarfilm og film:

Paragraph 175, 2000. 1 time og 21 minutter.

<https://www.youtube.com/watch?v=q-Bln6ymTVdM>

PERSONER AF AFRIKANSK AFSTAMNING OG NATIONAL- SOCIALISTSTERNE

Carlos Greykey, spansk krigsfange, som blev deporteret til Mauthausen. Billede fra Bundesarchiv Bild 192-054. CC-BY-SA 3.0.

BEFORE NATIONAL SOCIALISM

[Personer af afrikansk afstamning](#) har boet i Europa i århundreder. Selvom en del af de personer af afrikansk afstamning, der emigrerede til Europa før det 20. århundrede, gjorde det frivilligt, var emigrationen primært drevet af kolonisering og slaveri. Derfor var den største koncentration af personer af afrikansk afstamning i Europa i de lande, der var involveret i slavehandel og koloniseringen af Afrika, herunder Spanien, Portugal, Tyskland, Frankrig, Nederlandene, Belgien og Storbritannien. Det anslås, at mere end 11 millioner afrikanere levede under tysk kolonistyre (1885-1919).

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

I Nazityskland blev der løbende udgivet racistiske tekster, der nedgjorde afrikanere og afroamerikanere, og sorte mennesker blev i praksis behandlet som værende [statsløse](#). Personer af afrikansk afstamning blev diskrimineret på forskellige måder, og mange mistede deres job, hjem og uddannelsesmuligheder. Det tyske Afrika-show, som var en etnografisk udstilling og et varietéshow med "kunstnere" af afrikansk afstamning, rejste rundt i riget i 1930'erne. De nazistiske myndigheder støttede det som propaganda for kolonisering indtil udbruddet af Anden Verdenskrig.

Regimet var især fokuseret på personer, som blev kaldt "[Rhinlandets uægte børn](#)" med henvisning til sorte tyskere, der blev født i Rhinlandet af franske koloniale

besættelsestropper og hvide kvinder i 1920'erne. I 1937 forsøgte regimet at sterilisere dem systematisk. Selvom kun få love specifikt var rettet mod personer af afrikansk afstamning, blev de senere medtaget i [Nürnberglovene](#) som "personer af fremmed blod." I Tyskland blev blandede ægteskaber forbudt med en trussel om [tvangssterilisation](#) og fængsling for at forhindre fremtidige generationer af sorte tyskere i at vokse frem. Efter udbruddet af Anden Verdenskrig blev personer af afrikansk afstamning i Tyskland og det besatte Europa i stigende grad udsat for den meget reelle trussel om at blive sendt til [koncentrationslejre](#) og [arbejdslejre](#).

Ikke desto mindre var personer af afrikansk afstamning også aktive i [modstandsbevægelsen](#) mod nazisterne, herunder jazzmusikeren August Agbola Brown, som menes at være den eneste sorte deltager i Warszawa-opstanden i 1944, Josephine Baker, som indsamlede oplysninger for de allierede, og Jean-Marcel Nicholas, der som læge behandlede sine medfanger i [koncentrationslejrene](#).

Det anslåede antal personer af afrikansk afstamning i Tyskland lige før og under nazitiden varierer fra et par tusinde til over 20.000. Antallet af personer af afrikansk afstamning, der levede under nazisternes styre, steg dog under besættelsen af Frankrig, Nederlandene og andre vesteuropæiske lande med store indvandrersamfund fra afrikanske og caribiske kolonier. Disse personer kom fra hele verden og omfattede arbejdere, lærere, diplomater, soldater, forretningsfolk, entertainere, sportsfolk og akademikere. I det personer af afrikansk afstamning også blev rekrutteret i kolonierne til at kæmpe i de allierede militærstyrker under Anden Verdenskrig, endte mange af dem også i tysk fangenskab som krigsfanger.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Efter krigen var der mange personer af afrikansk afstamning i Tyskland. Afroamerikanske soldater var en del af befrielsesstyrkerne. En ny generation af personer af afrikansk afstamning blev født

Josephine Baker i Amsterdam, 1954. Billede fra Nationaal Archief CC BY-SA 3.0 NL.

som følge af forhold mellem sorte soldater og hvide tyske kvinder i [Forbundsrepublikken Tyskland](#). I [Den Tyske Demokratiske Republik](#) var personer af afrikansk afstamning både studerende, frihedskæmpere, skolebørn og kontraktansatte fra Mozambique, Angola og Namibia.

Ingen af landene anerkendte imidlertid de unikke erfaringer, som personer af afrikansk afstamning gjorde under nazismen, og de tilbød heller ikke omfattende godtgørelse eller kompensation. Siden 1980'erne og efter [Tysklands genforening](#) har grupper af personer af afrikansk afstamning som f.eks. initiativet for sorte mennesker i Tyskland og ADEFRA (Afrodeutsche Frauen) organiseret sig mod diskrimination. De har stået i spidsen for at synliggøre historien om sorte i Tyskland. Personer af afrikansk afstamning, der blev ofre for nationalsocialismen, mindes kun i meget begrænset omfang, men for nylig blev der nedlagt [Stolpersteine](#) for seks sorte personer i Tyskland.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Hvilke forskelle og ligheder var der mellem behandlingen af sorte i Tyskland og i andre europæiske lande?

Hvorfor ved vi så lidt om, hvad der skete med personer af afrikansk afstamning i nazitiden?

Er det muligt at identificere en klar politisk linje i forhold til personer af afrikansk afstamning? Hvordan interagerer politik og praksis over for personer af afrikansk afstamning med politikker over for andre racialiserede grupper?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Arkiv med primære dokumenter på internettet:

<https://blackcentraleurope.com/>

Biografier:

<https://www.stolpersteine-berlin.de/en/biografie/9515>

<https://www.stolpersteine-berlin.de/en/biografie/263>

<https://www.stolpersteine-berlin.de/biografie/9514>

<https://www.blackpast.org/global-african-history/people-global-african-history/nicholas-jean-marcel-k-johnny-nicholas-1918-1945/>

<https://www.blackpast.org/global-african-history/august-agboola-browne-1895-1976/>

<https://www.youtube.com/watch?v=sNjAGzPHkA>

<https://www.youtube.com/watch?v=O6j5OjXuq5w>

Vidnesbyrd:

Gert Schramm. Wer hat Angst vorm schwarzen Mann: Mein Leben in Deutschland. (2011)

Hans Massaquoi. »Neger, Neger, Schornsteinfeger!«: Meine Kindheit in Deutschland (1999)

Hans Massaquoi. Destined to Witness: Growing Up Black in Nazi Germany (2001)

Marie Nejar. Mach nicht so traurige Augen, weil du ein Negerlein bist: Meine Jugend im Dritten Reich (2007)

Marie Nejar. <https://www.youtube.com/watch?v=O6j5OjXuq5w>

Mary-Louise Romney-Schaab. An Afro-Caribbean in the Nazi Era: From Papiamentu to Germany (2020)

Theodor Michael. Deutsch sein und schwarz dazu: Erinnerungen eines Afro-Deutschen (2015)

Theodor Michael. Black German: An Afro-German Life in the Twentieth Century (2017)

Film og podcasts:

Sie nannten sie die Kinder der Schande (2020) (på tysk): <https://www.dw.com/de/sie-nannten-sie-die-kinder-der-schande/av-56185513>

Schwarz und Deutsch - Die Geschichte der Afrodeutschen (2021). <https://www.youtube.com/watch?v=WKDjZV10fSc>

GreyKey (2019). <https://vimeo.com/492139688>

Bring It On! Blacks in Nazi Concentration Camps. <https://wfhb.org/public-affairs/bringiton/april-5-2021-blacks-in-nazi-concentration-camps/>

USHMM: In conversation - Black Artists under Nazi Persecution. <https://www.youtube.com/watch?v=SxLhC2OsHcU>

PERSONER AF ASIATISK AFSTAMNING OG NATIONAL-SOCIALISTSTERNE

Der findes kun lidt forskning om [personer af asiatisk afstamning](#), der var ofre for nationalsocialismen. Det skyldes til dels, at deres samfund var betydeligt mindre end de forfulgte europæiske grupper. Ikke desto mindre var de også udsat for racistiske love og holdninger. Nogle af dem blev udsat for [tvangssterilisering](#) eller [deportation](#) til [tvangsarbejdslejre](#).

Handelsselskaber i det kinesiske kvarter i Batavia, Nederlandene. 1910-1920. Billede fra Tropenmuseum, som er en del af National Museum of World Cultures CC BY-SA 3.0.

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Personer fra det asiatiske kontinent har rejst rundt i verden i århundreder. Selvom der ikke er nogen klar adskillelse mellem Europa og Asien, er personer fra Asien mangfoldige med hensyn til deres kulturer og etnicitet. Historisk set var mange asiatiske samfund koncentreret i havnebyer såsom Hamborg, hvor der var et såkaldt "kinesisk kvarter" fra begyndelsen af det 20. århundrede. Mens nogle kinesere, der boede i Hamborg, var sømænd, slog andre sig ned for at åbne butikker, restauranter og virksomheder.

Mange mennesker kom til Europa fra Asien i forbindelse med [kolonialisme](#). De blev ofte behandlet som noget "eksotisk" og udsat for racistiske fremstillinger i kunst, litteratur og andre former for medier. Fra det 19. århundrede blev det racistiske udtryk den "[gule fare](#)" ofte brugt til at fremstille folk fra Østasien og Sydøstasien som farlige for det "vestlige" samfund. Nogle europæiske metropoler såsom Berlin, Paris og London var vigtige centre for asiatiske antikoloniale bevægelser: Indere, der kæmpede for uafhængighed fra det britiske styre, eller kinesiske kommunister, der samarbejdede med europæiske kommunistiske grupper mod imperialismen.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Nogle af de personer af asiatisk afstamning, som nationalsocialisterne forfulgte, var blandede vietnamesisk-tyske børn, der blev født omkring 1921, da franske kolonistyrker besatte Rhinlandet efter Første Verdenskrig. Sammen med blandede afro-tyske børn blev de kendt under betegnelsen "[Rhinlandets uægte børn](#)". Nazisternes raceteori betragtede ikke-arisk blod som genetisk forurenende, og i 1937 blev hundredvis af personer af blandet race [tvangssteriliseret](#).

Selvom [Nürnberglovene](#) fra 1935 primært var rettet mod [jøder](#), blev personer af asiatisk afstamning også ramt naziregimets racistiske praksis. Mange fik f.eks. deres ejendom konfiskeret, og de måtte ikke gifte sig med "ariske" tyskere. Nogle af dem blev fængslet i [koncentrationslejr](#): f.eks. blev indere holdt fanget i lejren [Annaburg](#), hvor de blev udsat for [tvangsarbejde](#). En af nationalsocialisternes mest betydningsfulde anti-asiatiske kampagner fandt sted den 13. maj 1944 i form af den såkaldte [Chinesenaktion](#) (kampagne mod kinesere), hvor 129 mænd, der boede i det kinesiske samfund i St. Pauli i Hamborg, blev arresteret. Mellem 60 og 80 af disse personer blev sendt til tvangsarbejdslejren [Langer Morgen](#) i Hamburg-Wilhelmsburg, og mindst 17 af dem døde på grund af mishandling.

Nogle personer af asiatisk afstamning var involveret i det tyske militær. Den indiske legion, som var en del af SS, bestod f.eks. af indiske krigsfanger og studerende og havde til formål at bekæmpe Storbritannien for at vinde Indiens uafhængighed fra koloniherrødmme. Andre var aktive i [modstanden](#) mod det nazistiske regime. For eksempel hjalp den japanske diplomat Sugihara Chiune usindvis af jøder med at flygte fra det tysk- og sovjetisk besatte Østeuropa og forsynede dem med dokumenter, der gjorde det muligt for dem at rejse gennem japansk territorium.

Sugihara Chune og hans familie i Berlin. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

De asiatiske europæiske samfund voksede betydeligt i de følgende årtier. Mange har dog fortsat været mål for [racisme](#) og [fremmedhad](#). I Tyskland har højreekstremistiske nationalister gennemført angreb på personer af asiatisk oprindelse, herunder alvorlige hændelser i Hoyerswerda i 1991 og Rostock i 1992, som hovedsagelig var rettet mod vietnamesiske kontraktansatte.

COVID-19-pandemien har også medført en stigning i racistiske holdninger og vold (både verbal og fysisk) mod personer af østasiatisk oprindelse på grund af virussets formodede oprindelse i Kina. I dag bestræber asiatisk-tyske organisationer såsom koriantation sig på at bekæmpe [anti-asiatisk racisme](#). Mindehøjtideligheder for de asiatiske ofre for nationalsocialisterne har også vundet frem, f.eks. med den nylige nedlægning af [Stolpersteine](#) for nogle af de kinesiske mænd fra St. Pauli i Hamborg.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Prøv at finde oplysninger om ofre af asiatisk afstamning, og drøft, hvorfor nogle offergrupper er underudforsket og underrepræsenteret. Hvorfor er der så få oplysninger om de erfaringer, som personer af asiatisk afstamning gjorde under nationalsocialismen?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Personlige historier:

<https://fink.hamburg/2019/01/chinesenaktion-hamburg-marietta-solty/>

<https://www.re-mapping.eu/de/erinnerungsorte/hong-kong-bar>

Søg på Arolsen Archives hjemmeside efter personer af asiatisk afstamning:

https://collections.arolsen-archives.org/de/search/topic/1-1-5-1_8052200?s=Chinesese

PERSONER MED PSYKISK SYGDOM OG FUNKTIONEL MANGFOLDIGHED OG NATIONAL-SOCIALISTERNE

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Diskrimineringen af personer med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed er baseret på [eugenik](#) og [videnskabelig racisme](#). Eugenik er videnskabeligt omstridte holdninger og praksis. Den hævder, at menneskelige egenskaber såsom intelligens og social adfærd er arvelige, og at menneskers genetiske kvalitet derfor kan "forbedres" gennem "selektiv avl" af befolkningen. Teorien om eugenik dukkede op i slutningen af det 19. århundrede og var især rettet mod personer med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed og mennesker, der udviste socialt "afvigende" adfærd (såkaldte "[asociale](#)"). By the 1920s, eugenics was a global moveme"). I 1920'erne var eugenikken en

Hartheim-slot. 1940. Billede fra NARA/Dokumentationsstøtte Hartheim.

global bevægelse med følgere i Tyskland, USA, Storbritannien, Italien, Mexico, Canada og mange andre lande.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Forfølgelsen begyndte næsten øjeblikkeligt, da nazisterne overtog magten. I juli 1933 blev loven om forebyggelse af afkom med arvelige sygdomme vedtaget, hvilket markerede starten på [tvangssterilisation](#) af personer med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed. I august 1939 udsendte det tyske indenrigsministerium et dekret, der krævede, at alle læger, sygeplejersker og jordemødre skulle indberette nyfødte og børn under tre år, der viste tegn på alvorlige mentale eller fysiske handicap, som derefter blev udvalgt til at blive dræbt (såkaldt "[Kindereuthanasie](#)"). Og fra oktober 1939 blev personer med mentale eller fysiske handicap udvalgt til at blive dræbt inden for rammerne af et formelt program, som nazisterne kaldte [Aktion T4](#). Det var opkaldt efter adressen på kampagnens hovedkvarter i Tiergartenstraße 4 i Berlin.

Aktion T4 krævede samarbejde fra mange læger og sygeplejersker, som var direkte involveret i drabene, og som gennemgik patienternes journaler på institutionerne for at afgøre, hvem der skulle dræbes. I efteråret 1939 begyndte regimet at udsende spørgeskemaer til alle offentlige sundhedsmyndigheder, hospitaler, sindssygeanstalter og plejehjem for kronisk

syge og ældre. Patienterne skulle vurderes og udvælges i henhold til forskellige kategorier:

- Personer med skizofreni, epilepsi, demens, hjernebetændelse og andre kroniske psykiatriske eller neurologiske lidelser.
- Personer, der blev betragtet som "racemæssigt uønskede" eller "ikke-ariske".
- Personer, der blev anset for at være "kriminelt sindssyge", eller personer, der havde begået forbrydelser.
- Personer, der havde været indlagt på institutionen i mere end fem år.

Hvis institutionerne var uvillige eller for langsomme til at behandle spørgeskemaerne, blev der sendt grupper af "konsulenter" til stedet for at afgøre, hvem der skulle dø. Ofrene blev overført til seks institutioner i Tyskland og Østrig: Brandenburg ved Havel-floden i nærheden af Berlin, Grafeneck i det sydvestlige Tyskland, Bernburg i Sachsen-Anhalt, Sonnenstein in Sachsen, Hartheim i nærheden af Linz i Østrig og Hadamar i Hessen. De blev dræbt i [gaskamre](#), og deres kroppe blev efterfølgende brændt i store ovne kaldet [krematorier](#).

I 1941 var det angiveligt hemmelige eutanasi-program blevet almindeligt kendt. Der var offentlige protester i hele Tyskland og Østrig. F.eks. fordømte biskop Clemens August Graf von Galen af Münster drabene i en offentlig prædiken den 3. august 1941, der opnåede stor udbredelse. Andre offentlige personer og gejstlige gjorde også indsigelse mod drabene.

På grund af den offentlige kritik blev det centraliserede T4-program afsluttet i august 1941. På det tidspunkt var der omkring 70.000 kendte ofre. Programmet fortsatte dog decentralt. Patienterne blev dræbt på forskellige klinikker ved en dødelig indsprøjtning eller som følge af sult. Drabene blev også foretaget i de besatte områder. I det besatte Polen og Sovjetunionen myrdede SS- og politienheder f.eks. omkring 30.000 patienter for kunne at tage imod sårede soldater. Frem til 1945 blev ca. 250.000 til 300.000 personer myrdet som led i den nazistiske "eutanasi-politik".

Aktion T4 blev modellen for masse-mordet på jøder, romaer, sintier og andre i fangelejre med gaskamre, som nazisterne åbnede i 1941 og 1942.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Eugenikken forsvandt ikke efter 1945. Eugeniske metoder som f.eks. [tvangssterilisation](#) og tvangsanbringelse på institutioner er stadig almindelige i hele verden. De teknologiske og videnskabelige fremskridt og især udviklingen af teknologier, der gør det muligt at indsamle genetiske oplysninger under graviditeten, er der et nyt samfundsmæssigt pres for at afbryde graviditeter, hvor fosteret har en høj risiko for at lide af genetiske lidelser.

DISKUSSIONSPØRGSMALE

Var nationalsocialisternes holdninger til mennesker med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed anderledes end i resten af verden?

Hvordan ændrede forfølgelsen af personer med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed sig under det nazistiske regime?

Prøv at finde oplysninger om den offentlige modstand mod Aktion T4. Hvad var det, folk bad om? Hvordan fik de kendskab til programmet?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://lebensspuren.schloss-hartheim.at/>

<https://www.mauthausen-memorial.org/en/Gusen/The-Concentration-Camp-Gusen/Extermination/Aktion-14f13-Death-by-Gas-at-Hartheim-Castle>

Film og dokumentarfilm

<https://vimeo.com/hmd2701/download/377526537/1cfe7df539>

POLITISKE MODSTANDERE AF NATIONALSOCIALISMEN

I Der var mange politiske modstandere af det nye nationalsocialistiske regime i Tyskland. Disse omfattede [kommunister](#), fagforeningsfolk, [socialdemokrater](#), og tilhængere af andre venstreorienterede partier, liberale partier og det katolske centerparti. Politiske modstandere var blandt de første ofre for nazisternes systematiske forfølgelse.

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Der er en lang tradition for politisk opposition i Europa. I demokratiske stater kan oppositionen normalt frit udtrykke sin uenighed. Dette gjaldt ofte ikke i så høj grad i mere autokratiske regimer såsom zarstyret i Rusland eller Tyskland i det 19. århundrede. Men selv der blev politiske modstandere sjældent henrettet for deres politiske overbevisning. Med fremkomsten af totalitære regimer i Sovjetrusland og Nazityskland ændrede dette sig, og det gav anledning til omfattende og systematisk forfølgelse af politiske modstandere.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

I 1933 indledte det nye nazistiske regime en proces til nazificering og etablerede et system med totalitær kontrol over alle aspekter af det tyske samfund. Denne proces var også kendt som [Gleichschaltung](#) eller "koordinering" Hele

grupper blev klassificeret som politiske modstandere, herunder [frimurere](#), som nationalsocialisterne betragtede som en

Portræt af Walter Lande, medlem af det socialdemokratiske parti, 1930. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

Portræt af hr. Ployhar, en tjekkoslovakisk politisk fange, som senere blev sundhedsminister i Tjekkoslaviet efter krigen. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

del af en sammensværgelse mellem jøder og frimurere. Uafhængige [fagforeninger](#) blev opløst en efter en, og den nazistkontrollerede organisation Deutsche Arbeitsfront blev oprettet. Dette gjorde det muligt for nazisterne at forhindre arbejderne i at koordinere oppositionen mod det nye regime. Desuden blev alle eksisterende politiske partier forbudt.

Næsten lige efter at Hitler kom til magten, blev politiske modstandere arresteret og fængslet i fængsler og [koncentrationslejre](#). Den nazistiske [Reichstag](#) godkendte [loven om ondsindet praksis](#) den 21. marts 1933, som gjorde det strafbart at modsætte sig den nye regering eller kritisere dens ledere. Loven gjorde selv den mindste udtalelse om uenighed til en overtrædelse. Selv de, der blev anklaget for at "snakke om" eller "gøre grin" med regimets embedsmænd, kunne blive fanget og transporteret til et fængsel eller en koncentrationslejr. To dage senere, den 23. marts, godkendte

rigsdagen [bemyndigelsesloven](#), som gav kansleren mulighed for at gennemføre love uden at konsultere det tyske parlament eller præsidenten. Dette markerede den formelle afslutning på demokratiet i Nazityskland.

Disse love vakte modstand fra visse grupper. Modstandere skrev, trykte og distribuerede antinazistisk litteratur overalt for at øge bevidstheden om nazisternes [propaganda](#) og verdensbillede. Mange politiske modstandere blev deporteret til nazisternes nyoprettede [koncentrationslejre](#) og [tvangsarbejdslejre](#) i Tyskland såsom Dachau og Sachsenhausen. Nogle politiske modstandere blev også sendt til nazistiske fængsler som f.eks. det berygtede [Columbia-Haus](#) i Berlin. Blandt de politiske modstandere, der blev fængslet, var prominente enkeltpersoner såsom den pacifistiske journalist Carl von Ossietzky, der var en højlydt kritiker af det nazistiske regime. I midten af 1933 var næsten 27.000 politiske modstandere blevet arresteret og interneret i fængsler og lejre i hele Tyskland. "I de senere år blev politiske modstandere tvunget til at bære røde trekanter på deres fængsels- og lejrtoj.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Efter Anden Verdenskrig besluttede mange overlevende politiske modstandere af Nazityskland sig for at fortsætte deres politiske aktiviteter. Tidligere kommunistiske fanger var blandt grundlæggerne af det kommunistiske Østtyskland, [Den Tyske Demokratiske Republik](#). I Vesttyskland opnåede Kurt Schumacher, som var leder af det socialdemokratiske parti SPD i tiden lige efter krigen, noget af sin legitimitet på grund af, at han havde været fængslet i over ti år i nazisternes koncentrationslejre. Andre tidligere fanger besluttede sig for at dedikere sig til at fremme demokratiske værdier blandt unge tyskere.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Hvilket pres og hvilke motiver kan have påvirket folk i dit land, da de stod over for den stigende politiske undertrykkelse? Er disse faktorer specifikke for den pågældende tid, eller er de universelle?

Hvad er modstand? Er at "chatte" en form for modstand? Hvorfor eller hvorfor ikke?

Er der politiske modstandere i dit land i dag? Hvem er de? Bliver de udsat for diskrimination?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://www.mauthausen-memorial.org/en>

<https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/en/history/flossenbuerg>

<https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/en/>

<https://arolsen-archives.org/en/search-explore/search-online-archive/>

<https://www.weiße-rose-stiftung.de/white-rose-foundation/>

Vidnesbyrd på internettet:

<https://vhaonline.usc.edu/viewingPage?-testimony ID=26431&returnIndex=0>

<https://vimeo.com/705719594>

Bøger og artikler:

Hans Fallada. Every Man Dies Alone (1946)

RELIGIØSE MINDRETAL UNDER NATIONALSOCIALISMEN

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Religiøse mindretalsgrupper som f.eks. [muslimer](#), [Jehovas Vidner](#) og [kvækerne](#) eksisterede længe før nationalsocialismen. Jødedommen var også en minoritetsreligion, men på grund af den særlige karakter af forfølgelsen og diskriminationen af jøderne er der et særligt informationsark vedrørende [jødiske ofre](#).

Jehovas Vidner blev grundlagt i USA i 1872, og de begyndte deres missionsarbejde i Europa i 1890'erne. Fællesskabet var oprindeligt kendt som Bibelstuderende og senere som Society of International Bible Students (på tysk Internationale Bibelforscher-Vereinigung eller IBV). I Tyskland var der omkring 25.000 til 30.000 medlemmer i begyndelsen af 1930'erne. Allerede før nationalsocialismen blev de dog udsat for diskrimination, idet den almindelige lutherske og katolske kirke betragtede dem som [kættere](#).

Vennernes Religiøse Samfund, også kendt som kvækerne, var en religiøs bevægelse, som, selvom den var lille, havde deltaget i sociale bevægelser i århundreder. De havde f.eks. været blandt lederne af bevægelsen mod slaveriet i USA. Det blev grundlagt i det 17. århundrede i England, men spredte sig hurtigt til det europæiske fastland og de britiske kolonier. Kvækerne er pacifister, men de har været involveret i verdenskrigene gennem nødhjælp og [humanitær bistand](#).

Karl-Heinz Kusserow, Jehovas Vidne, som blev fængslet på grund af sin tro. Han var indsat i koncentrationslejrene Dachau og Sachsenhausen i Tyskland. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Jehovas Vidner

Forfølgelsen af Jehovas Vidner strakte sig over perioden fra 1933 til 1945. Deres uvilje mod at acceptere et regime, der var i strid med deres tro, mod at blive medlem af partiorganisationer eller deltage i valg førte til, at de blev undersøgt nøje af nationalsocialisterne. Måneder efter nazisternes magtovertagelse forfulgte regionale regeringer (primært i Bayern og Preussen) Jehovas Vidner ved at afbryde deres møder og ved at ransage og besætte deres lokale kontorer. En særlig Gestapo-enhed udarbejdede et register over personer, der blev anset for at være Jehovas Vidner. De fleste af Jehovas Vidners aktiviteter var imod det nye regimes politik og ideologi. I marts 1935 nægtede Jehovas Vidner f.eks. at blive indkaldt eller udføre militærrelateret arbejde efter genindførelsen af den obligatoriske militærtjeneste. Selvom de ikke blev forbudt, var mange af deres aktiviteter ikke i overensstemmelse med det nye regimes politik, og de blev betragtet som dissidenter. Derfor kunne Jehovas Vidner, i modsætning til andre udsatte grupper, undgå forfølgelse, hvis de gav afkald på deres tro og tjente i de væbnede styrker – hvilket kun få gjorde.

Det anslås, at der i 1939 blev tilbageholdt 6.000 Jehovas Vidner i fængsler og koncentrationslejre, hvor de blev identificeret med en lilla trekant. Mange andre flygtede eller forsøgte at flygte. Mindst 1.400 døde i lejrene, og 273 andre blev dømt til døden af

Kvæker-delegerede fra American Friends Service Committee, som etablerede en nødhjælpsservice i Toulouse, Frankrig, januar 1941. Billede fra United States Holocaust Memorial Museum.

militærdomstole for at have nægtet at gøre militærtjeneste.

Kvækerne

Siden nationalsocialismens begyndelse har internationale kvækercentre fokuseret på nødhjælpsarbejde (f.eks. suppekøkkener og børnehaver). Men efter Krystalnattens pogrom i november 1938 blev de mere engageret i at hjælpe flygtninge med at flygte fra Europa og etablere sig i USA. I 1939 behandlede de mere end 3.000 nye sager. Mens andre nødhjælpsorganisationer specialiserede sig i visse typer flygtninge, hjalp kvækerne dem, der ellers ikke fik hjælp. For eksempel ikke-ariske kristne (personer, der blev anset for at være af den "jødiske race", men som ikke betragtede sig selv som jøder) og partnere i blandede ægteskaber mellem jødiske og ikke-jødiske personer. Desuden koordinerede de samarbejdet med andre organisationer for at hjælpe så mange som muligt, f.eks. National Refugee Service, Hebrew Immigrant Aid Society og National Council of Jewish Women.

Muslimere

Selvom der kun var et lille antal, blev muslimer fængslet i koncentrationslejre. Nogle optegnelser tyder på, at de kun udgjorde 53 af de 400.000 fanger i Auschwitz, mens nogle forskere anslår, at der var mindst 1.000 muslimske ofre. Muslimere var dog ikke en af de grupper, som nazisterne fokuserede på af religiøse eller racemæssige årsager, fordi regimet havde en stor interesse i Nordafrika. De fleste ofre var en del af den sovjetiske hær eller enkeltpersoner, der gjorde modstand mod regimet.

Åndelig modstand

Modstanden mod nationalsocialismen tog mange former, fra væbnet til ubevæbnet. Som eksempler kan nævnes organiserede forsøg på at flygte fra ghettoer og lejre, manglende overholdelse af regimets regler, ulovlig smugling ind i ghettoerne og åndelig modstand. Sidstnævnte henviser til enkeltpersoners forsøg på at bevare deres menneskelighed, integritet, værdighed og følelse af civilisation i modsætning til den afhumanisering og nedværdigelse,

de oplevede under naziregimet. Generelt indebar det en fortsættelse af kulturelle og uddannelsesmæssige aktiviteter, dokumentation af deres samfund og hemmelig efterlevelse af religiøse traditioner. F.eks. fortsatte Jehovas Vidner med at mødes og bede i lejrene. I [Buchenwald](#) oprettede de et hemmeligt trykkeri og uddelte religiøse pamfletter.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Diskrimination af religiøse mindretal i Europa i dag involverer normalt ikke fysisk vold og kan ikke sammenlignes med diskriminationen i forbindelse med nationalsocialismen. Diskrimination finder nu oftere sted i form af verbale krænkelser eller handlinger som f.eks. chikane af personer, der bærer synlige religiøse symboler. Det er imidlertid ubestrideligt, at religiøse mindretal fortsat diskrimineres og forfølges i mange lande rundt om i verden.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Hvorfor fokuserer regeringer og ideologier på religiøse grupper? Hvordan kan dette overgreb eller denne hensigt modvirkes?

Vi tænker ofte først eller kun på voldelig modstand mod et undertrykkende regime.

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Yderligere oplysninger:

<https://www.jw.org/en/jehovahs-witnesses/faq/jw-holocaust-facts-concentration-camps/>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-persecution-of-jehovahs-witnesses>

Arkiv på internettet:

<https://www.ushmm.org/collections/the-museums-collections/curators-corner/the-nazi-persecution-of-jehovahs-witnesses-the-kusserow-collection>

<https://www.ns-dokuzentrum-muenchen.de/en/verfolgung-zeugen-jehovas/>

Vidnesbyrd på internettet:

<https://www.hmd.org.uk/resource/simone-arnold-liebster/>

ROMAER OG SINTIER UNDER NATIONALSOCIALISMEN

[Romaer og sintier](#) er et mindretal, der har boet i Europa i århundreder, og som udgør omkring 12 millioner. De kom oprindeligt fra det, der i dag er den nordvestlige indisk-pakistanske region. I løbet af århundreder med migration udviklede forskellige heterogene grupper sig, herunder, men ikke begrænset til: Roma, Sinti, Kalé, Manusch og Lowara. Deres sprog kaldes [romani](#), som med tiden har interageret med andre sprog, og der er opstået mange dialekter.

Romaer og sintier bliver ofte kaldt "sigøjnere", et ord, der i vid udstrækning anses for at være nedsettende. Racisme rettet mod roma- og sintisamfund kaldes [sigøjnerhad](#).

FØR NATIONALSOCIALISMEN

De romaer og sintier, der lever i Europa i dag, nedstammer fra dem, der udvandrede for flere århundreder siden. De rejste ud af Indien og igennem områder såsom det tidligere Persien, dele af Tyrkiet, Nordafrika og det østlige Middelhavsområde. Det menes, at denne forflytning skyldes forfølgelse.

Romaer og sintier har været forfulgt i Europa i hvert fald siden det 14. århundrede. De foranstaltninger, der blev truffet mod dem, var meget forskellige. I det 15. og 16. århundrede vedtog europæiske lande f.eks. lovgivning om forbud, tvangsudvisning, fængsling og/eller henrettelse af romani-befolkninger. I det 18. og 19. århundrede gennemførte det habsburgske imperium en assimilationspolitik, hvor romani-børn blev fjernet fra deres familier under tvang

Portræt af tre roma-kvinder. 1930'erne. Billede af Jan Yoors via United States Holocaust Memorial Museum.

og anbragt i familier, der ikke var romani-familier, hvilket i dag er kodificeret som folkemord inden for international ret. I hundredvis af år indtil midten af det 19. århundrede blev romaer og sintier holdt som slaver i rumænske områder.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Da nazistpartiet kom til magten i 1933, indførte det foranstaltninger til forfølgelse af romaer og sintier samt andre grupper. Nationalsocialisterne fokuserede på romaer og sintier som en del af deres [eugeniske](#) politik, idet de betragtede dem som både "racemæssigt uønskede" og "[asociale](#)" og søgte at finde måder at overvåge og yderligere udelukke dem fra det tyske samfund på. Formålet med eugenikprogrammet var at kontrollere befolkningsgrupper, især dem, der blev anset for at være "uønskede", gennem restriktiv lovgivning som f.eks. [Nürnberglovene](#). En del af eugenikken var et [tvangssterilisationsprogram](#), som bl.a. romaer og sintier blev ofre for. Et andet middel til at kontrollere folk på i et stadig mere totalitært regime var gennem indespærring i et system af [koncentrationslejre](#) i de [tyskbesatte områder](#). Fra 1935-1945 blev romaer og sintier deporteret til nazistiske lejre, hvor de blev frataget deres mest grundlæggende menneskerettigheder.

I 1940 begyndte nazisterne at deportere romaer og sintier fra hele Europa til lejre i det besatte Polen, hvor de blev ofre for [tvangsarbejde](#). Den 16. december 1942 udstedte myndighederne det såkaldte "[Auschwitz-dekret](#)", som beordrede deportation af alle tilbageværende romaer og sintier i Det Tyske Rige til koncentrations- og udryddelseslejren [Auschwitz-Birkenau](#). Frem til juli 1944 døde ca. 70 % af dem af forskellige årsager, f.eks. sult, kulde, tvangsarbejde, vold, masseskyderier, medicinske eksperimenter og sygdomme. Flere tusinde blev dræbt i [gaskamrene](#).

Der fandt også folke drab sted i de områder, der var besat af eller allieret med Nazityskland, hvor romaerne enten blev deporteret til lejre og ghettoer eller direkte myrdet i massakrer. I Rumænien deporterede det fascistiske regime f.eks.

25.000 romaer til lejre og ghettoer i det besatte Ukraine, hvor de forfærdelige levevilkår og den brutale behandling dræbte over halvdelen af de deporterede. Nazistiske [marionetstater](#) hjalp også aktivt nationalsocialisterne med at dræbe romaer og sintier: I den såkaldte Uafhængige Stat Kroatien brugte det fascistiske og ultranationalistiske Ustaše-regime f.eks. den nazistiske raceideologi til at betegne romaer som "undermennesker" og myrde tusindvis af dem. I de baltiske lande blev romaer nogle gange deporteret til lejre og derefter dræbt, mens andre blev indsamlet og henrettet ved masseskyderier. Det anslås, at nationalsocialisterne og deres kollaboratører myrdede mindst 500.000 romaer og sintier.

Mange romaer og sintier gjorde modstand mod forfølgelses- og udryddelsespolitikker. Den 16. maj 1944 forsvarede en gruppe på over 6.000 romaer og sintier sig f.eks. ved at konfrontere lejr vagterne i Auschwitz for at forsinke likvideringen af "sigøjnerlejren". Andre kæmpede som [partisans](#) mod nazisterne i de besatte områder. Romaer og sintier gjorde også modstand på andre måder, bl.a. ved at forsøge at flygte eller ved at hjælpe dem, der var flygtet.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Enden på det nationalsocialistiske regime betød ikke automatisk anerkendelse og erstatning til dets ofre, herunder romaer og sintier, som blev adskilt fra deres familier, frataget deres ejendom og forhindret i at få deres tyske statsborgerskab igen. Siden krigens udgang har romaer og sintier krævet officiel anerkendelse af folke drabet og kæmpet for erstatning og retsforfølgelse af gerningsmændene. Det var først i 2015, at den 2. august blev til en europæisk mindededag for sintier og romaer i forbindelse med Holocaust. Denne dato markerer dagen i 1944, hvor nationalsocialisterne myrdede de sidste 4.300 sintier og romaer i Auschwitz.

I hele Europa er romaer og sintier stadig udsat for ekstreme niveauer af dårlige forhold, marginalisering og diskrimination. Næsten 80 % lever i fattigdom ifølge EU's optegnelser. På trods af EU's forsøg på at bekæmpe sigøjnerhad har fremskridtene

i de sidste ti år været langsomme. Romaer og sintier bliver stadig chikaneret eller nægtet adgang til uddannelse, sundhedspleje, boliger og job. Romaerne og sintierne fortsætter dog med at kæmpe for deres rettigheder.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Hvorfor tror du, at det tog så lang tid, inden folkeedrabet på romaer og sintier blev officielt anerkendt efter udgangen af Anden Verdenskrig?

Har du kendskab til mindehøjtideligheder for romaer og sintier i dit lokalsamfund? Hvordan kan du lære mere om historien og kulturen i romani-samfund i nærheden af dig?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Film og dokumentarfilm:

<https://youtu.be/cVtfm2fLRkA>.
<https://www.cinemapolitica.org/film/how-i-became-a-partisan/>

<https://www.roma-sinti-holocaust-memorial-day.eu/education/films-about-the-holocaust-of-sinti-and-roma/>

Ressourcer på internettet:

<https://www.sintiundroma.org/en/>

<https://www.romasintigenocide.eu/en/home>

<https://www.gdw-berlin.de/en/recess/topics/172-resistance-by-sinti-and-roma/>

<https://www.facinghistory.org/resource-library/targeting-sinti-and-roma>

<https://c.holocaust.cz/files/old/pdfs/ThePersecutionofRomaandSintiintheProtectorateofBohemiaandMoravia.pdf>

<https://kampwesterbork.nl/en/history/second-world-war/persecution-of-sinti-and-roma>

<https://digitales-heimatmuseum.de/vom-waller-friedhof-zum-alten-schlachthof-auf-den-spuren-der-sinti-und-roma-im-bremer-westen/>

Vidnesbyrd på internettet:

<https://www.zwangsarbeit-archiv.de/en/zwangsarbeit/ereignisse/sintiundroma/index.html>

www.Tajsa.eu

SEKSUEL VOLD UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Seksualiseret vold er enhver form for fysisk eller psykologisk vold, der udøves med seksuelle midler eller med fokus på seksualitet. En taktik, der ofte anvendes i forbindelse med denne form for vold, er seksuel ydmygelse. Et eksempel herpå er barbering af kropsbehåring, som ofte betragtes som invasivt og umenneskeliggørende og som et tab af en vigtig køns- og/eller femininitetsmarkør. De fleste ofre for og overlevende efter seksuel vold og voldtægt er kvinder og piger. Men mænd, drenge og andre køn bliver også udsat for seksuel vold.

Mange ofre for seksuel vold under nationalsocialismen blev myrdet eller var tilbageholdende med at tale om de overgreb, de havde været udsat for. Derfor stammer de fleste af de tilgængelige vidneudsagn fra personer, der har været vidner til seksuel vold. Det betyder dog ikke, at der ikke kan findes personlige historier i interviews med ofre og overlevende og i personlige erindringer – nogle gange skal vi lytte godt efter for at høre deres historier.

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Seksuel vold og [voldtægt](#) har længe været anvendt som terror- og torturmetoder. Det var ikke en ny metode, der kun blev anvendt under nationalsocialismen. Derfor er seksuel vold i forbindelse med

krige blevet betragtet som et redskab til at straffe, terrorisere og ødelægge befolkninger. Seksuel vold under en konflikt begås normalt offentligt og af flere [gerningsmænd](#), herunder gruppevoldtægt og intime overgreb med genstande og våben. Der er mange former for seksuel vold, f.eks. [seksuelt slaveri](#), [tvangsprostitution](#), og [seksuel tortur](#). Konsekvenserne er ikke kun personlige. Seksuel vold, der begås i hele samfund, spreder sygdomme og kan ødelægge familieband. Desuden forstærker den ulighederne mellem kønnene og normaliserer seksuel vold, nogle gange også efter konfliktens afslutning.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Seksuel vold i lejre og ghettoer

Fangerne blev tvunget til at klæde sig af og få deres kropshår barberet af som en del af rutineprocedurerne, når de kom til og forlod lejrene. Voldsomme inspektioner af kønsorganerne var også almindelige, hvor embedsmænd og vagter benyttede sig af muligheden for at røre ved kvinders bryster og kønsorganer.

I lejrene blev nogle fanger udsat for medicinske eksperimenter, som især fokuserede på kønsorganer og genitalier. Der blev f.eks. løbende eksperimenteret med at perfektionere teknikken til

tvangssterilisation, så ofrene ikke kunne reproducere sig, men stadig kunne arbejde som tvangsarbejdere. Nogle af disse eksperimenter gik bl.a. ud på at udsætte unge mænds kønsorganer for stråling og [kastrene](#) dem for at undersøge ændringerne i testiklerne. Andre indebar indsprøjtning af ætsende stoffer i kvinders livmoderhals og livmoder, som forårsagede stærke smerter, blødninger og underlivskramper. Der blev også eksperimenteret med kunstig befrugtning af 300 kvinder i blok 10 i [Auschwitz](#).

Fangerne blev også udsat for seksuelt misbrug og voldtægter i [lejrene](#) og [ghettoerne](#). Mange gange blev voldtægtsofrene dræbt bagefter. Nogle gange pådrog de sig seksuelt overførte sygdomme eller blev gravide. I andre tilfælde udnyttede nogle ledere af ghettoer og lejre samt vagter og medfanger, f.eks. kokke, deres magtposition og tvang drenge og piger, men også mænd og kvinder, til at have sex med dem i bytte for mad, medicin og beskyttelse mod deportation. Grænsen mellem seksuel vold og [seksuel byttehandel](#) var ofte sløret.

Seksualiseret vold blev også brugt til at intimidere og straffe dem, der var fængslet i koncentrations- og arbejdslejre. For mange gerningsmænd var seksuel vold endnu et redskab til at afhumanisere og ydmyge de udsatte grupper, især jødiske kvinder og piger. Ideologien [Rassenschande](#) som forbød seksuelle forhold mellem ariere og ikke-ariere, var ikke effektiv med henblik på at forhindre seksuelt misbrug.

Det var ikke kun vagterne, der misbrugte fangerne seksuelt. I mange lejre var der bordeller for mandlige fanger, hvor ikke-jødiske kvinder blev tvunget til at arbejde som prostituerede. De fleste af dem blev deporteret fra [Ravensbrück](#) til lejre med bordeller såsom [Mauthausen](#), [Buchenwald](#), [Dachau](#) og [Flossenbürg](#). Hovedtanken bag bordellerne var at motivere fanger, der blev brugt som tvangsarbejdere. På denne måde blev mandlige fanger til gerningsmænd, der udøvede seksuel vold mod kvindelige medfanger, som blev tvunget til at blive sexarbejdere.

Desuden bekræfter mange vidneudsagn fra unge overlevende, at fanger, der var kendt som [kapos](#) og [Blockältesten](#) udøvede seksuelt misbrug i barakkerne. I disse situationer udnyttede ældre mænd de yngre drenge og gav dem til gengæld en særbehandling som f.eks. ekstra madrationer, nye sko eller materielle goder.

Seksuel vold uden for lejrene og ghettoerne

Gerningsmændene, der begik seksuel vold uden for lejrene, var alt fra de nationalsocialistiske styrker i de besatte områder til nationalsocialisternes lokale [kollaboratører](#), andre forfulgte ofre og [modstandskæmpere](#) der hjalp ofrene i skjul. [Skjulte børn](#) var særligt sårbare over for seksuelt misbrug, fordi de ofte var adskilt og isoleret fra deres familie og venner. I de besatte lande blev antipartisanoperationer – modoprør mod de forskellige partisanmodstandsbevægelser i de besatte lande – ofte til massakrer på uskyldige civilister og tjente som undskyldning for massevoldtægt og seksuel ydmygelse af civile kvinder.

Selv [befrielsen](#) sparede ikke kvinderne for risikoen for at blive seksuelt misbrugt, da de risikerede at blive voldtaget af soldaterne, der befriede dem. I mange vidneudsagn fortæller kvinderne om deres frygt for at blive voldtaget af sovjetiske soldater. Disse mænd var kendt for vilkårligt at voldtage de kvinder, som de befriede, eller – i tilfælde af tyske kvinder – hvis hjem og byer de besatte.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Under Anden Verdenskrig blev alle parter anklaget for massevoldtægter, men ingen af dem oprettede domstole for at retsforfølge gerningsmænd, der havde begået seksuel vold, og de anerkendte heller ikke ofrene. Under krigen i Jugoslavien i 1990'erne fik voldtægterne af bosniske muslimske kvinder FN's Sikkerhedsråd til at betegne seksuel vold som en international forbrydelse. I 1993 var Den Internationale Krigsforbryderdomstol for det tidligere

Jugoslavien den første domstol, der indregnede voldtægt som en forbrydelse mod menneskeheden på linje med tortur og udryddelse. Domstolen anerkendte også seksuelt slaveri som en form for tvangsarbejde.

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

I USC Shoah Foundations Visual History Archive kan du finde vidneudsagn ved at søge på "sexual assault" (seksuelt overgreb): <https://vhaonline.usc.edu/quickSearch/resultList>

Vidnesbyrd på internettet:

[https://www.tabletmag.com/sections/\[sectionSlug\]/articles/holocaust-metoo-moment](https://www.tabletmag.com/sections/[sectionSlug]/articles/holocaust-metoo-moment)

<https://perspectives.ushmm.org/item/ushmm-oral-history-with-blanka-roth-schild>

<https://perspectives.ushmm.org/item/ushmm-oral-history-with-dora-goldstein-roth>

Sterilisation og medicinske eksperimenter i koncentrationslejren Auschwitz:

<https://www.auschwitz.org/en/history/medical-experiments/carl-clauberg/>

Film:

Made in Auschwitz: The Untold Story of Block 10. 2019. 1 time og 12 min.

SLAVISKE FOLKEFÆRD OG NATIONAL-SOCIALISTERNE

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Slaviske folkefærd er en etnolingvistisk gruppe, der historisk set har levet i Central-, Øst- og Sydøsteuropa, Baltikum og Centralasien. Siden oplysningstiden har Vesteuropa ofte betragtet Østeuropa og Sydøsteuropa som mindreværdig i forhold til resten af kontinentet. Dette skyldtes den senere industrialisering og den fortsatte eksistens af feudale socioøkonomiske systemer i disse regioner. Med fremkomsten af videnskabelig racisme i det 19. århundrede populariserede fremtrædende europæiske tænkere som f.eks. franskmanden Arthur de Gobineau

Ljubica Gerovac, medlem af den antifascistiske modstandsbevægelse i det besatte Jugoslavien. Billede fra Partizanske novine, 1. svbnja 1942. Via Wikimedia CC Public Domain 1.0.

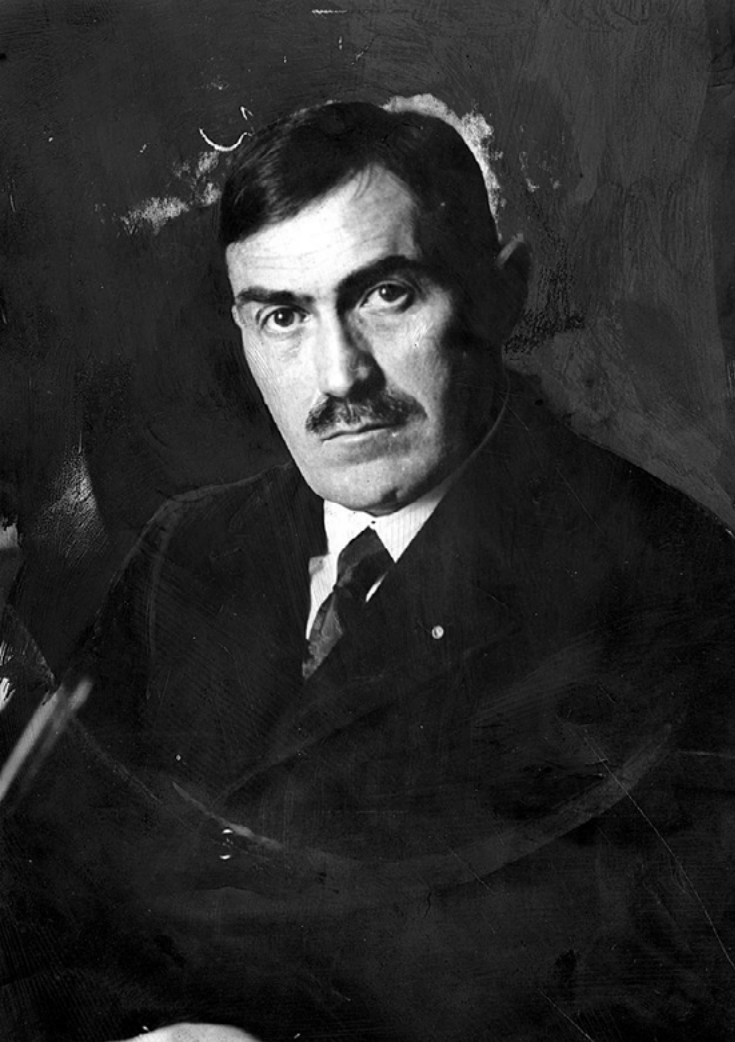

synet på slaverne som mindreværdige hvide mennesker. I de tyske lande kom disse idéer til udtryk i fænomener som f.eks. den antipolske politik i det preussisk besatte Polen i slutningen af det 19. århundrede.

Under Første Verdenskrig blev forskellige krigshandlinger udført i overensstemmelse med udbredte racistiske holdninger om slaviske folkefærd. Den østrig-ungarske hær begik f.eks. plyndringer, voldtægter, vilkårlige drab og massehenrettelser af serbiske civilister. I kølvandet på krigen opdannede Tysklands territoriale tab og dannelsen af nye nationalstater i Central- og Østeuropa, herunder Tjekkoslaviet, Jugoslavien og Polen, yderligere til antislaviske følelser i Tyskland.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Nationalsocialisterne betragtede slaviske folkefærd – især dem fra Polen, Jugoslavien og Sovjetunionen – som "undermennesker", der ikke hørte til i deres kategori af en angiveligt overlegen "arisk" race. Nationalsocialisternes ekspansionistiske udenrigspolitik var i høj grad afhængig af tanken om at gennemføre [etniske udrensninger](#) i Øst- og Sydøsteuropa. Regimet omsatte antislaviske racistiske holdninger til politikker som f.eks. [Generalplan Ost](#), som var en plan om kolonisering og "germanisering" af områder i Østeuropa. Dette ville indebære økonomisk udnyttelse, fordrivelse og udvisning af millioner af mennesker og oprettelse af

Tadeusz Boy-Żeleński, polsk forfatter og oversætter, som blev dræbt i 1941 under en massakre af polske akademikere i Lwów. Billede fra Narodowe Archiwum Cyfrowe via Wikimedia CC Public Domain 1.0.

slavearbejdslejre. "Germanisering" indebar også kidnapning af [slaviske børn](#) fra de besatte områder i Østeuropa med henblik på "arisering" eller tvangsarbejde.

Forholdet mellem Nazityskland og lande med slaviske befolkninger var forskelligt. Nogle af disse lande samarbejdede med nazisterne. Ukrainesamarbejdede f.eks. med henblik på at genvinde sin uafhængighed. Desuden besatte regimet nogle af disse lande og udsatte deres indbyggere for masseforfølgelse og vold. I Polen dræbte eller fængslede nationalsocialisterne f.eks. titusindvis af personer fra den polske elite, som de anså som potentielle ledere af den polske [modstand](#) against the German occupation. They also dmod den tyske besættelse. De deporterede også mindst 1,5 millioner polakker til tyske områder, hvor de skulle udføre [tvangsarbejde](#) under brutale forhold, og de fængslede hundredtusinder i [koncentrationslejre](#). Nazisterne henrettede hundredvis af polske mænd for at have haft seksuelle forhold til tyske kvinder, hvilket

regimet anså for at være en trussel mod den "ariske race".

II Sydøsteuropa udøvede nationalsocialisterne på samme måde massevold mod lokalbefolkningerne. For eksempel dræbte [værnemagten](#) tusindvis af serbiske civilister som represalier for modstand mod den tyske besættelse. En af disse massakrer fandt sted i [Kragujevac](#) i oktober 1941, hvor tyske tropper myrdede omkring 2.800 serbiske civilister, herunder skolebørn og deres lærere.

Nogle lande i regionen var allierede med nationalsocialisterne eller blev regimets [marionetstater](#). Et eksempel er Ustaše-regimet i det, der var kendt som Den Uafhængige Stat Kroatien, som blev etableret i dele af det besatte Jugoslavien fra 1941 til 1945 (det nuværende Bosnien-Hercegovina, Kroatien, Serbien og Slovenien). Det fascistiske og ultranationalistiske Ustaše-regime tog udgangspunkt i den nazistiske raceideologi og stemplede andre slaver (især serbere), jøder og romaer som "undermennesker". Det myrdede hundredtusindvis af mennesker fra disse grupper.

Ofte overlappede antislavisk racisme antikommunisme. Nationalsocialisterne omtalte rutinemæssigt russerne som "monstre" og "dyr", og under belejringen af Leningrad fra september 1941 til januar 1944 udsatte Nazityskland og dets allierede byens civilbefolkning for masseudsultning som led i en "germaniseringsstrategi". På grund af den udbredte antikommunistiske stemning i Nazityskland fremstillede den nazistiske propaganda imidlertid ikke blot sovjetrusserne som "undermennesker", men også som en "jødisk bolsjevikisk" trussel mod det vesteuropæiske samfunds sociale orden. Mange kommunister var aktive i den regionale modstand mod Nazityskland, herunder de jugoslaviske partisaner, som blev organiseret i 1941 og anført af Josip Broz Tito. Den historiske arv fra disse modstandsbevægelser er stadig kompleks: For selvom de jugoslaviske partisaner f.eks. havde held til at befri nogle af de tyskbesatte områder, dræbte de også civilister under og efter krigen, f.eks. personer, som de anså for at være [kollaboratører](#) eller nazisympatisører.

Teaterforestilling på partisanhospital. Billede fra Znaci via Wikimedia CC Public Domain 1.0.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Under den [kolde krig](#) fortsatte den udbredte antikommunistiske stemning i de vesteuropæiske lande og blandt deres allierede med at fastholde stereotyper om folk fra Øst- og Sydøsteuropa, hvor de fleste stater var styret af socialistiske regimer. Efter den kolde krig resulterede uløste historiske spændinger mellem slaviske grupper i større konflikter, herunder krige i Sydøsteuropa fra 1991 til 2001 efter Jugoslaviens opløsning.

I dag manifesterer antislavisk racisme i hele Europa sig i forskellige former for fordomme og stereotyper, herunder nedsættende udtryk og vittigheder om slaviske folkefærd. Populister og højreekstreme nationalister udnytter ofte disse spændinger til at udbrede fremmedhad, racisme og antidemokratiske holdninger.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Hvilke forskelle og ligheder var der mellem den antislaviske racisme og forfølgelsen af andre grupper?

Hvordan er situationen for de slaviske folkefærd i dit land i dag? Kan du finde sammenhænge og manglende sammenhænge mellem de racistiske og fremmedfjendske holdninger til slaviske folkefærd i Vesteuropa?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/documenting-numbers-of-victims-of-the-holocaust-and-nazi-persecution>

<https://www.hmd.org.uk/learn-about-the-holocaust-and-genocides/nazi-persecution/non-jewish-poles-and-slavic-pows/>

<https://neu.org.uk/media/2811/view>

www.het.org.uk

<https://digitalcollections.library.gvsu.edu/document/42462>

<http://www.jhmf.org.uk/>

<https://documenta.hr/en/slana-concentration-camp-1941/>

STJÅLNE BØRN UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Lebensborn-mødre hjem i Steinhöring. Billede fra Bundesarchiv, B 145 Bild-F051638-0059 / CC-BY-SA 3.0.

FØR NATIONALSOCIALISMEN

Statsorganiseret kidnapning af børn var ikke nogen ny praksis i 1930'erne og 1940'erne. Få år før nationalsocialisterne indførte deres system til fjernelse af børn, skabte [Francos diktatur i Spanien](#) et omfattende system, hvor babyer blev taget fra venstreorienterede familier og arbejderfamilier med henblik på at blive adopteret af familier, der var loyale over for det fascistiske regime. Andre steder såsom Australien, Canada, USA og Grønland blev børn af indfødt afstamning fjernet fra deres familier i et forsøg på at undertrykke deres kulturer og samfund.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Det nationalsocialistiske regime bortførte tusindvis af børn fra [tyskbesatte områder](#). I 1944 blev titusindvis af etnisk polske børn i forbindelse med den såkaldte Heuaktion eller "høoperation" kidnappet og transporteret til Nazityskland med henblik på tvangsarbejde. Andre børn blev kidnappet, fordi de blev betragtet som "[racemæssigt ønskværdige](#)."

Et af nazisternes vigtigste statslige programmer, der bidrog til at lette bortførelsen af børn, var [Lebensborn](#), som havde til formål at udbrede nazisternes raceideologi ved at øge antallet af "ariske" børn i Tyskland og i de tyskbesatte

områder. Lebensborn-faciliteterne, der blev administreret af SS' hovedkontor for race og genbosættelse, var steder, hvor kvinder, der blev anset for at være "racemæssigt ønskværdige", i hemmelighed fødte deres børn, hvoraf mange derefter blev adopteret af andre familier. Da SS-funktionærene imidlertid ikke kunne nå deres mål om at øge den "ariske" fødselsrate, begyndte de at kidnappe børn fra de tyskebesatte områder i Østeuropa og Norge, som passede ind i deres beskrivelser af den "ariske race". Mange havde f.eks. blå øjne, blondt hår eller lys hud. Børnene, der fik nye tyske navne, blev sendt til Tyskland og givet til tyske familier eller sendt til særlige vuggestuer, børnehaver og børnehjem. Som en del af nazisternes germaniseringskampagne blev deres fødselsdatoer ofte ændret for at skjule deres sande identitet og forhindre, at de kunne opspores. Ofte overlevede børn, der blev transporteret mellem områderne, ikke rejsen.

Udvælgelsen fandt ofte sted på børneuddannelseslejre (*Kindernerziehungslager*), hvor børnenes racemæssige "ønskværdighed" blev bestemt ud fra forskellige fysiske karakteristika, herunder kropslige proportioner, øjenfarve, hårfarve og kranieform. Uønskede børn blev sendt til koncentrationslejre, dræbt eller brugt som forsøgspersoner i forbindelse med medicinske eksperimenter.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Efter 1945 blev børn, hvis sande identitet kunne fastslås, sendt tilbage til deres hjem, hvis deres familier havde overlevet krigen. Børneafdelingen hos International Tracing Service muliggjorde dette arbejde. Mange, især de yngste børn, som ikke kunne huske deres biologiske familier, blev hos deres adoptivfamilier i Tyskland og kom aldrig til hægterne igen. Ifølge de polske myndigheder blev ca. 200.000 polske børn stjålet, mens antallet af stjalne børn fra andre lande fortsat er ukendt.

Geraubte Kinder – Vergessene Opfer (Stjalne børn – Glemte ofre) er en organisation, der er aktiv i Tyskland, og som søger erstatning og retfærdighed for ofrene for nationalsocialisternes bortførelser. I 2022 anmodede den med succes det regionale

parlament i delstaten Baden-Württemberg om at betale erstatning til ofre, som nationalsocialisterne bortførte som børn.

DISKUSSIONSSPØRSMÅL

Prøv at finde oplysninger om andre tilfælde af stjalne børn under krigen (f.eks. i Spanien, Chile eller Argentina). Hvad har de til fælles? Hvad gjorde nazisternes program anderledes end deres?

Læs vidneudsagn fra stjalne børn. Hvordan adskiller deres oplevelser sig fra andre ofres?

Hvordan passer det ind i den nazistiske raceideologi at gå efter børn med "ariske" træk?

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Film:

Stolen Children - The Kidnapping Campaign of Nazi Germany. 42 min.

Vidnedsbyrd på internettet:

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/stolen-children>

<http://geraubte.de/biografien.html>

Arkiv på internettet med primære dokumenter:

<https://arolsen-archives.org/en/news/sacher-israeler-and-the-child-search-branch/>

Bøger:

Ingrid von Oelhafen & Tim Tate. Hitler's Forgotten Children: My Life Inside the Lebensborn (London: Elliott and Thompson Limited, 2015).

Aharon Appelfeld. The man who never stopped sleeping. (Schocken Books, 2017).

TVANGSARBEJDE UNDER NATIONAL- SOCIALISMEN

FØR NATIONALSOCIALISMEN

[Tvangsarbejde](#) vil sige, at en person skal arbejde mod sin vilje og trues med fængsling, fattigdom, vold eller død, hvis vedkommende ikke gør det. Tvangsarbejde er også normalt forbundet med tvangsindkvartering langt fra personens sædvanlige opholdssted enten på eller i nærheden af det sted, hvor tvangsarbejdet skal udføres. Der har eksisteret mange forskellige former for tvangsarbejde op igennem historien.

UNDER NATIONALSOCIALISMEN

Nazityskland gjorde brug af et omfattende system af tvangsarbejde under brutale forhold, især efter Anden Verdenskrigs udbrud i 1939. Tvangsarbejde var en central del af nazisternes koncentrationslejre og den økonomiske udnyttelse af de besatte områder. Tvangsarbejdet fandt ikke kun sted i koncentrationslejre, men også i ghettoer og dertil beregnede tvangsarbejdslejre. Mere end 20 millioner mennesker, [civile arbejdere](#), fanger i koncentrationslejre og [krigsfanger](#) i Tyskland og de tyskbesatte områder, blev tvunget til at udføre tvangsarbejde.

Manglen på arbejdskraft som følge af Anden Verdenskrig havde også indflydelse på oprettelsen af tvangsarbejdsordningen. At blive betragtet som "arbejdsdygtig" kunne redde ens liv, hvis man tilhørte grupper, der ikke blev anset for at være "racemæssigt ønskværdige" – f.eks. jøder, sintier og romaer eller sovjetiske krigsfanger. For disse personer var tvangsarbejde en chance for at overleve, om end en meget lille chance.

Elie Wiesel, 15 år. Wiesel overlevede Auschwitz som tvangsarbejder. Han blev menneskerettighedsaktivist efter krigen og vandt Nobels Fredspris i 1986. Billede af Elie Wiesel via Wikimedia CC BY 3.0.

Lejre såsom [Buchenwald](#), [Mauthausen](#) blev centre for store netværk af tvangsarbejdslejre og fabrikker. Der var 96 fabrikker i [Łódź-ghettoen](#) alene. Og private virksomheder kunne også "leje" fanger for at øge krigsproduktionen, hvilket gav virksomheder som f.eks. Siemens mulighed for at drage fordel af denne ordning. Disse virksomheder kunne få billig arbejdskraft ved at betale et symbolsk beløb til de nationalsocialistiske myndigheder. I disse tilfælde var det op til virksomhederne selv at bestemme, hvordan tvangsarbejderne skulle behandles.

Lovgivningen og erfaringerne i forbindelse med tvangsarbejde varierede og var ofte påvirket af ofrenes juridiske status, sociale status, køn og naturligvis naziregimets racistiske ideologi. F.eks. måtte nogle tvangsarbejdere, hovedsageligt fra Vesteuropa, forlade arbejdslejrene, mens andre, hovedsageligt polakker og sovjetter, ikke havde lov til det. Bestemte kategorier af fanger blev tvunget til at arbejde til døden i henhold til en politik om "udslettelse gennem arbejde", som tvang dem til at arbejde under forhold, der direkte og bevidst førte til sult, sygdom, skader eller død.

Det racistiske hierarki, som nationalsocialisterne fremmede, havde en betydelig indflydelse på tvangsarbejdernes liv, både med hensyn til hvordan de nazistiske myndigheder udnyttede dem, og hvordan den tyske civilbefolkning behandlede dem. På grund af tilstedeværelsen af tvangsarbejdere på fabrikkerne var slavearbejde den mest synlige forbrydelse i Det Tyske Rige. Mange civilpersoner så slavearbejdere, arbejdede med dem eller boede endda sammen med dem. Dette bidrog også til, at slavearbejde ikke blev opfattet som en forbrydelse, men som en del af hverdagen.

EFTER NATIONALSOCIALISMEN

Ved udgangen af Anden Verdenskrig blev millioner af slaver befriet af de allierede styrker. Deres historier efter krigen var forskellige: Nogle kunne rejse hjem, mens andre måtte blive i [lejre for fordrevne personer](#) og vente på genbosættelse. Andre

igen blev i Tyskland. Uanset deres historie efter krigen led de fleste overlevende på lang sigt af fysiske og psykiske følger af det arbejde, de blev tvunget til at udføre. I Sovjetunionen blev de betragtet som forrædere og ofte sendt til lejre i Sibirien eller det russiske Fjernøsten.

I Tyskland og Østrig benægtede mange virksomheder i første omgang at have været involveret i tvangsarbejde og nationalsocialisme. Det er først inden for de seneste år, at nogle virksomheder er begyndt at undersøge deres egen krigshistorie. Virksomheder såsom Volkswagen, Audi, Daimler og BMW har indrømmet at have brugt slavearbejde under det nationalsocialistiske regime. I 2000 indførte den tyske regering en ordning til udbetaling af erstatning til ofrene for tvangsarbejde. Midlerne blev stillet til rådighed af virksomheder, der havde samarbejdet med nationalsocialisterne under Anden Verdenskrig, herunder Allianz, Bayer og Siemens.

DISKUSSIONSSPØRGSMÅL

Hvem nød godt af systemet med tvangsarbejde?

Undersøg, om nogle – og i så fald hvilke – virksomheder anvendte tvangsarbejde i dit land under Anden Verdenskrig. Hvordan håndterede de deres ansvar efter 1945?

Vælg nogle af de foreslåede vidnesbyrd, og reflekter over de langfristede virkninger af slavearbejde.

MATERIALER TIL BRUG I FORBINDELSE MED DET LOKALHISTORISKE PROJEKT

Ressourcer på internettet:

<https://www.mauthausen-memorial.org/en>

<https://www.zwangsarbeit-archiv.de>

Vidnesbyrd på internettet:

<https://vhaonline.usc.edu/biosearch/result-List?searchType=43>

https://iowitness.usc.edu/watch?theme=26&-clip=157&entry=0_9gf9emu1

TIDSLIJNE

1933

Januar

30. januar - Hitler bliver kansler

Februar

28. februar - Rigsdagsbrandforordning

Marts

3. marts - Oprettelse af den første nazistiske koncentrationslejr

23. marts - Bemyndigelsesloven underskrevet: parlamentet afskaffes

Juli

14. juli - Alle politiske partier undtagen Nazistpartiet er forbudt

1934

Januar

1. januar - Lov til forebyggelse af afkom med arvelige sygdomme

August

19. august - Hitler afskaffer præsidentembedet og erklærer sig selv som både kansler og Führer, hvilket gør ham til Tysklands absolutte diktator

December

10. december - Koncentrationslejrsystemet er formelt centraliseret under SS-kontrol

1935

Januar

13. januar - Folkeafstemning i Saar

September

1. september - Revideret version af paragraf 175 i den tyske straffelov træder i kraft, hvilket udvider kriminaliseringen af homoseksualitet

15. september - Indførelse af Nürnberg-racelovene

1936

Marts

7. marts - Tyske tropper genbesætter det demilitariserede Rheinland

Juli

17. juli - Den spanske borgerkrig bryder ud

25. juli - Tyskland involverer sig i den spanske borgerkrig

1937

April

26 April - Guernica, i Baskerlandet, jævnes med jorden. Omkring 2000 mennesker dør.

1938

Marts

13. marts - Tyskland annekterer Østrig (Anschluss)

September

30. september - München-aftalen

November

9. november - Krystalnatten

December

2. december - Den første Kindertransport fra Berlin ankommer Storbritannien

1939

Marts

14. - 16. marts - Rigsprotektoratet Bøhmen-Mähren etableres

14. marts - Etablering af den uafhængige Slovakiske Republik

15. marts - Tyskland invaderer Tjekkoslavakiet

23. marts - Slovakiet placerer sig under beskyttelse af Nazi-Tyskland; Tyskland invaderer Memel-regionen (Klaipėda, i dagens Litauen)

April

1. april - Den spanske borgerkrig ender

7. - 12. april - Italien besætter Albanien

Maj

11. maj - Start på den japansk-sovjetiske grænsekonflikt

22. maj - Militærpagt mellem Italien og Tyskland

August

23. august - Tysk-sovjetisk ikke-angrebspagt

September

1. september - Tyskland invaderer Polen - Anden Verdenskrig begynder

2. september - Tyskland annekterer fristaden Danzig

3. september - Frankrig og Storbritannien erklærer Tyskland krig

5. september - Den nystiftede Slovakiske Republik slutter sig til krigen mod Polen

17. september - Sovjetisk invasion af det østlige Polen

November

30. november - Sovjetisk angreb på Finland ("Vinterkrigen")

1940

April

9. april - Tysk besættelse af Danmark og angreb på Norge

10. april - Danmarks kapitulation

Maj

10. maj - Tysk angreb på Belgien, Holland, Luxembourg, Frankrig

Juni

10. juni - Norges kapitulation

22. juni - Tysk-fransk våbenstilstand

September

27. september - Tremagtpagten underskrevet af Tyskland, Italien og Japan

Oktober

Etablering af talrige jødiske ghettoer i Østeuropa

1941

Februar

28. februar - Tysk invasion af Bulgarien

April

6. april - Tysk invasion af Jugoslavien og Grækenland

Juni

22. juni - "Operation Barbarossa": Tysk invasion af Sovjetunionen

December

11. december - Hitler erklærer USA krig

1942

Januar

20. januar - Wannsee-konferencen

Juni

15. juni - Begyndelse af masseudryddelser i Auschwitz-Birkenau

1943

Februar

2. februar - Tysk nederlag ved Stalingrad

April

19. april - Ghettooprøret i Warszawa

Oktober

13. oktober - Italien slutter sig til de allierede og erklærer krig mod Tyskland

Sinti og romaer fra hele Europa bringes systematisk til Auschwitz

1944

Juni

6. juni - Allieret invasion af Normandiet ("D-dag")

22. juni - Start på den store sovjetiske offensiv "Operation Bagration"

Juli

24. juli - Tysk nederlag på østfronten

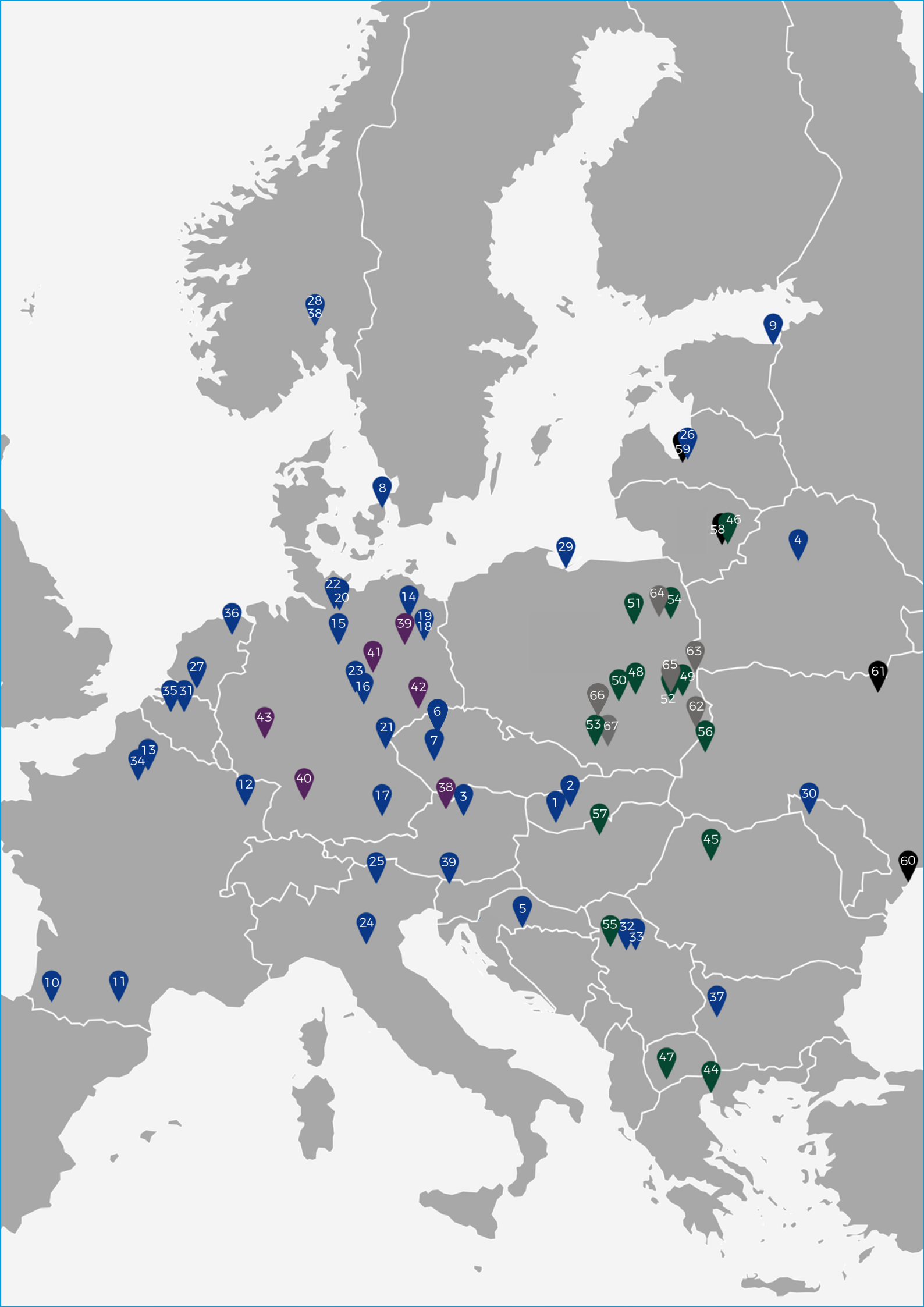
1945

Maj

8. maj - Ubetinget overgivelse af den tyske Wehrmacht

November

20. november - Nürnbergprocessen begynder

KORT

Dette kort viser placeringen af nogle af de største udryddelseslejre, koncentrationslejre, ghettoer og andre steder, hvor der blev begået masse mord i Europa. Det er dog vigtigt at bemærke, at forfølgelsen fandt sted mange forskellige steder og i forskellige omfang. Du vil også bemærke, at de grænser, der er vist på dette kort, er de grænser, der gælder i dag. Husk, at grænserne for de europæiske lande har ændret sig gennem tiden. Brug dette kort som en vejledning til at lave mere research om, hvor forskellige steder med relation til nationalsocialismen ligger i dag. Hvad kan du finde ud af om de historiske steder i dit eget område?

Koncentrationslejr

- ♦ Mechelen - Belgien (31)
- ♦ Fort Breendonk - Belgien (35)
- ♦ Dupnica - Bulgarien (37)
- ♦ Theresienstadt - Tjekkiet (6)
- ♦ Horserød - Danmark (8)
- ♦ Vaivara - Estland (9)
- ♦ Gurs - Frankrig (10)
- ♦ Vernet - Frankrig (11)
- ♦ Natzweiler-Struthof - Frankrig (12)
- ♦ Royallieu-Compiègne - Frankrig (13)
- ♦ Drancy - Frankrig (34)
- ♦ Herzogenbusch - Holland (27)
- ♦ Westerbork - Holland (36)

- ♦ Maly Trostenets - Hviderusland (4)
- ♦ Fossoli - Italien (24)
- ♦ Bolzano - Italien (25)
- ♦ Jasenovac - Kroatien (5)
- ♦ Kaiserwald - Letland (26)
- ♦ Edineț - Moldova (30)
- ♦ Grini - Norge (28)
- ♦ Berg - Norge (38)
- ♦ Stutthof - Polen (29)
- ♦ Banjica - Serbien (32)
- ♦ Sajmište - Serbien (33)
- ♦ Sered' - Slovakiet (1)
- ♦ Nováky - Slovakiet (2)
- ♦ Ljubelj - Slovenien (39)
- ♦ Lety - Tjekkiet (7)
- ♦ Ravensbrück - Tyskland (14)
- ♦ Bergen-Belsen - Tyskland (15)
- ♦ Buchenwald - Tyskland (16)
- ♦ Dachau - Tyskland (17)
- ♦ Sachsenhausen - Tyskland (18)
- ♦ Columbia - Tyskland (19)
- ♦ Langer Morgen - Tyskland (20)
- ♦ Flossenbürg - Tyskland (21)
- ♦ Neuengamme - Tyskland (22)
- ♦ Mittelbau-Dora - Tyskland (23)
- ♦ Mauthausen - Østrig (3)

Drabscentre

- ♦ Brandenburg - Tyskland (39)
- ♦ Grafeneck - Tyskland (40)
- ♦ Bernburg - Tyskland (41)

- 📍 Pirna-Sonnenstein – Tyskland (42)
- 📍 Hadamar – Tyskland (43)
- 📍 Hartheim – Østrig (38)

Ghettoer

- 📍 Salonika – Grækenland (44)
- 📍 Vilnius – Litauen (46)
- 📍 Skopje – Nordmakedonien (47)
- 📍 Warszawa – Polen (48)
- 📍 Izbica – Polen (49)
- 📍 Łódź – Polen (50)
- 📍 Radom – Polen (51)
- 📍 Lublin – Polen (52)
- 📍 Kraków – Polen (53)
- 📍 Białystok – Polen (54)
- 📍 Kolozsvár – Rumænien (45)
- 📍 Šabac – Serbien (55)
- 📍 Lwów – Ukraine (56)
- 📍 Budapest – Ungarn (57)

Massakresteder

- 📍 Rumbula – Letland (58)
- 📍 Ponary – Litauen (59)
- 📍 Odessa – Ukraine (60)
- 📍 Babij Jar – Ukraine (61)

Udryddelseslejre

- 📍 Bełżec – Polen (62)
- 📍 Sobibor – Polen (63)
- 📍 Treblinka – Polen (64)
- 📍 Majdanek – Polen (65)
- 📍 Chełmno – Polen (66)
- 📍 Auschwitz – Polen (67)

ORDLISTE

Afhumanisering – At betragte, fremstille eller behandle en person eller en gruppe som mindre end menneskelig og derfor ikke værdig til menneskelig behandling. Dette kan føre til øget vold, menneskerettighedskrænkelser, krigsforbrydelser og folkedrab.

Aktion "Arbeitsscheu Reich" – Kampagnen "Arbejdssky Rige" henviser til massearrestationerne og deportationerne af dem, der blev klassificeret som "asociale" i juni 1938. Det anslås, at mere end 10.000 mennesker blev arresteret og deporteret til koncentrationslejre. Jøder var også i fokus i forbindelse med denne kampagne, og ca. 1.000 til 2.000 blev også arresteret.

Aktion T4 – Aktion T4 henviser til det nazistiske regimes "eutanasi-program". Det bestod af systematiske mord på institutionaliserede patienter med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed i Tyskland fra 1939. Navnet stammer fra adressen på programmets hovedkontor i Berlin, Tiergartenstraße 4. Det anslås, at ca. 250.000 til 300.000 mennesker blev dræbt inden for rammerne af dette program.

De allierede og aksemagterne – Under Anden Verdenskrig var der to hovedgrupper af nationer, der kæmpede mod hinanden: de allierede og aksemagterne. På den ene side stod Storbritannien, USA og Sovjetunionen i spidsen for en international militær koalition, som blev kendt som de allierede styrker eller de allierede. På den anden side stod Nazityskland, det kejserlige Japan og det fascistiske Italien i spidsen for aksemagterne.

Antikommunisme – Politisk og ideologisk modstand mod kommunismen.

Antisemitisme/jødehad – Fordomme mod, had til eller diskrimination af jøder. Retoriske og fysiske manifestationer af antisemitisme kan være rettet mod jøder og/eller deres ejendom, mod jødiske samfundsinstitutioner og religiøse lokaler. Antisemitisme kan dog også være rettet mod ikke-jødiske personer, der anses for at være jøder.

Arbejdssky – Kategori, som nazisterne brugte til at beskrive folk, der ikke var "socialt ønskværdige", f.eks. arbejdsløse eller kriminelle.

Arisk race – Dette begreb blev først brugt til at henvise til grupper af mennesker, der talte forskellige beslægtede europæiske og asiatiske sprog. Med tiden fik ordet imidlertid nye og forskellige betydninger. I slutningen af det 19. og i starten af det 20. århundrede konverterede nogle forskere arierne til en "race", som de hævdede var andre racer overlegne. I Tyskland forherligede nazisterne det tyske folk som medlemmer af den "ariske race", mens de nedgjorde dem, der ikke passede ind i deres ideal, som f.eks. jøder, personer af afrikansk eller asiatisk afstamning og romaer.

Arvestykke – Noget af enestående værdi, der er blevet overleveret fra generation til generation.

Asocial – Nazisterne brugte begreberne "asociale" og "arbejdssky" til at beskrive

personer, der ikke var i overensstemmelse med deres sociale normer. Denne gruppe omfattede tiggere, alkoholikere, narkomaner, prostituerede og pacifister (personer, der mener, at krig er uberettiget). Begrebet blev dog brugt i vid udstrækning til at fokusere på alle, der ikke passede ind i deres ideal for det tyske samfund, som f.eks. romaer og sintier eller jøder.

Auschwitz-dekret – Dekret, som blev udstedt den 16. december 1942, der beordrede, at alle sintier og romaer, der boede i Det Tyske Rige, skulle deporteres til Auschwitz-Birkenau. Det indledte den sidste fase i planen om at udrydde "sigøjnere". Ved ankomsten til Auschwitz-Birkenau blev de deporterede sendt til den såkaldte "sigøjnerlejr", hvor de fik et "Z" (for Zigeuner, det tyske ord for "sigøjner") og et nummer tatoveret på kroppen. Af de ca. 23.000, der blev deporteret, blev mere end 19.000 myrdet. De sidste 4.300 blev gasset den 2. og 3. august 1944.

Befrielse – I forbindelse med Anden Verdenskrig henviser befrielse til den proces, hvorved de allierede styrker befriede fanger fra koncentrationslejre og besatte områder fra nazisternes kontrol, da de rykkede frem i Europa i 1944 og 1945.

Bemyndigelseslov – Lov, der blev vedtaget af det tyske parlament den 23. marts 1933, som gav Hitler og hans kabinet ret til at indføre love uden parlamentets eller præsidentens godkendelse. Den gav Hitler og nazisterne absolut magt og "bemyndigede" dem til at straffe alle, de anså for at være "statsfjender", selvom det krænkede enkeltpersoners rettigheder.

Biseksuel – En person, der kan være tiltrukket af mere end ét køn, men ikke nødvendigvis på samme tid, ikke nødvendigvis på samme måde og ikke nødvendigvis i samme grad.

Blockälteste(r) – Blokkens ældste var en fange med ansvar for en enkelt barak i en koncentrationslejr, og som havde visse privilegier som en del af lejrens administration.

Bøsse – En seksuel orientering mod personer af samme køn.

Det britisk kontrollerede område i Palæstina – Også kaldet mandatområdet Palæstina. Før den britiske besættelse var Palæstina en del af Det Osmanniske Rige. Efter Første Verdenskrig fik Storbritannien kontrol over Palæstina den 25. april 1920 som følge af en aftale, der blev kaldt et "mandat". Dette varede indtil oprettelsen af Israel i 1948.

Chinesenaktion – Kan oversættes løst som "kampagne mod kinesere". En razzia og massearrestation, som Gestapo foretog i St. Pauli i Hamborg den 13. maj 1944, som var rettet mod kinesere.

Ciskøn – Personer, der identificerer sig med det køn, de blev tildelt ved fødslen, uanset deres seksualitet.

Civile arbejdere – I Nazityskland var civile arbejdere ikke-militære personer, der blev tvunget til at arbejde af regimet. I krigens første år lovede det tyske arbejdsformidlinger og rekrutteringskontorer folk bedre leve- og arbejdsvilkår end i deres hjemlande. Da antallet af rekrutterede begyndte at blive mindre og mindre, traf de tyske besættelse tvangsforanstaltninger og begyndte at deportere folk til Det Tyske Rige for at arbejde. De fleste af de civile tvangsarbejdere kom fra Polen og Sovjetunionen.

D-dag – I forbindelse med Anden Verdenskrig henviser D-dag til de allieredes invasion af det tyske besatte Normandiet, der begyndte den 6. juni 1944. Operationen foregik til søs, og de allieredes tropper gik i land langs Normandiets kyst. Denne operation banede vejen for de allieredes befrielse af Frankrig. D-dagen anses ofte for at være begyndelsen på enden af Anden Verdenskrig.

Dachauprocessen – En række retssager, der blev afholdt i de amerikanske militærzoner i Tyskland, der var besat af de allierede, fra 1945 til 1947 med henblik på at retsforfølge krigsforbrydere. Retssagerne blev afholdt i den tidligere koncentrationslejr Dachau.

Deportation - At få en person til at forlade sit hjem under tvang. Nazisterne truede, narrede og tvang fanger til at forlade deres hjem eller ghettoer og gå om bord på kvægvogne, som blev kørt til koncentrationslejre og/eller udryddelseslejre. Fangerne i de overfyldte, uhygiejniske kvægvogne fik hverken mad eller vand under rejsen - som kunne tage flere dage - hvilket resulterede i, at mange døde, inden de nåede frem til lejrene.

Dødsmarscher - En tvangsmarsch af fanger, f.eks. krigsfanger, hvor folk dør undervejs. Mod udgangen af Anden Verdenskrig blev fanger i nazisternes koncentrationslejre og krigsfangelejre tvunget til at marchere vestpå til Tyskland, væk fra de allierede styrker, der rykkede frem. Under disse marscher blev fangerne udsat for brutal behandling og barske forhold.

Ehegesundheitsgesetz - Loven om ægteskabssundhed fra 1935, som formelt var loven om beskyttelse af det tyske folks arvelige sundhed, gjorde det forbudt for personer med psykiske og/eller arvelige sygdomme at gifte sig. Man skulle have en attest fra det offentlige sundhedskontor, før man kunne blive gift.

Einsatzgruppen - Paramilitære "dødspatroljer", der opererede under SS, især i de tyskbesatte områder i Østeuropa. De udførte masse mord, primært ved skydning, med hjælp fra politieheder, hæren og lokale kollaboratører. Disse masse mord kunne vare flere dage, hvilket var tilfældet i forbindelse med Babi Yar-massakren i Ukraine, hvor Einsatzgruppen dræbte over 30.000 jøder.

Eksil - Når en person er tvunget til at forlade sit land og bo i et fremmed land. Normalt af politiske eller økonomiske årsager.

Eksilregering - En regering, der midlertidigt er etableret i et fremmed land efter en anden myndigheds besættelse af dens territorium.

Endelig løsning på jødespørgsmålet - Eufemistisk betegnelse for nazisternes plan om folkedrab på personer, som de

definerede som jøder. Regimet myrdede omkring to tredjedele af alle jøder i Europa.

Etnisk udrensning - En målrettet politik, der er udformet af en etnisk eller religiøs gruppe med henblik på at fjerne civilbefolkningen, som er fra en anden etnisk eller religiøs gruppe, fra visse geografiske områder. Dette kan omfatte flytning, deportation eller mord af befolkningen.

Eugenik - Holdninger og praksis, der har til formål at "forbedre" den genetiske arvemasse i en befolkning. Dette indebærer ofte kontrolleret eller selektiv reproduktion med henblik på at øge forekomsten af ønskværdige arvelige egenskaber.

Eutanasi - Fremskyndelse af en smertefri død for en kronisk eller uhelbredeligt syg person. I Nazityskland var "eutanasi" imidlertid en eufemistisk betegnelse for et program, hvor nazisterne systematisk dræbte institutionaliserede psykisk og fysisk handicappede patienter uden deres samtykke eller deres familiers samtykke.

Fagforening - Arbejdstagerorganisation, der har til formål at beskytte arbejdstagernes interesser og forbedre deres arbejdsvilkår.

Fascisme - Politisk filosofisk bevægelse, der går ind for at sætte den kollektive nation og ofte race over individet; en centraliseret totalitær stat med en diktatorisk leder; udvidelse af nationen, helst med militær magt; og tvangsundertrykkelse af både faktiske og opfattede modstandere.

Flere synsvinkler - En vilje til at gennemgå og en tilbøjelighed til at betragte historiske begivenheder, personer, udviklinger, kulturer og samfund fra forskellige synsvinkler.

Folkedrab - Planlagt og organiseret drab af en gruppe mennesker. Ofre for folkedrab bliver dræbt på grund af deres race, religion, etnicitet (kultur) eller nationalitet.

Forbundsrepublikken Tyskland - Efter Anden Verdenskrig blev Tyskland inddelt

i fire besættelseszoner, der hver især blev kontrolleret af briterne, franskmændene, amerikanerne og sovjetterne. Mellem 1946 og 1949 blev USA, Storbritannien og Frankrig enige om at slå deres besættelseszoner sammen. I 1949 blev Forbundsrepublikken Tyskland (populært kendt som Vesttyskland) formelt oprettet som en separat og uafhængig nation.

Fordrivelse - Proces, hvor folk ufrivilligt flyttes fra deres hjem på grund af faktorer som f.eks. krig, regeringspolitik eller naturkatastrofer, hvilket tvinger dem til at finde nye steder at bo.

Formuebeskatning af jøderne (Judenvermögensabgabe) - Skat, der blev indført af det nazistiske regime den 10. november 1938 for at straffe jøderne for deres opfattede fjendtlighed over for Tyskland og for at berige regimet. Jøder med en formue på mere end 5.000 rigsmark skulle betale denne skat for at "bidrage" til en samlet sum på en milliard rigsmark.

Francos diktatur - Perioden fra 1939 til 1975, hvor general Francisco Franco regerede Spanien efter sin sejr i den spanske borgerkrig (1936-39). Franco etablerede et militærdiktatur, der var venligt indstillet over for det fascistiske Italien og Nazityskland. Francos regime begik menneskerettighedskrænkelser, som for det meste var rettet mod politiske og ideologiske fjender. Dette omfattede oprettelsen af koncentrationslejre, tvangsarbejde og henrettelser.

Fremmedhad - Afsky eller had mod mennesker fra andre lande end ens eget.

Frimureri - Den lære og de skikke, der danner grundlag for den broderlige (kun for mænd) frimurerorden. I dag er den et af de største hemmelige selskaber på verdensplan, og det har sin oprindelse i stenhuggernes og katedralbyggernes håndværkerlav i middelalderen. Den har lige fra starten mødt modstand fra organiserede religioner såsom den romersk-katolske kirke og nogle stater.

Führer - Det tyske ord for leder. Adolf Hitler påtog sig denne titel som leder

af nazistpartiet. Titlen blev senere slået sammen med stillingen som kansler for at gøre Hitler til diktator.

Gaskamre - Store, forseglede rum (normalt med brusehoveder), der blev brugt til at myrde fanger i udryddelseslejre med giftgas. Mange mennesker blev ført ind i gaskamrene i den tro, at de skulle ind for at tage et brusebad.

Gemeinschaftsfremde - Nazisterne brugte dette begreb, der kan oversættes løst med "fremmede i samfundet", til at betegne personer, som de anså for at være "uegnede" til at være en del af det nationale fællesskab (Volksgemeinschaft) som f.eks. personer med en plettet straffeattest eller hjemløse.

Genderqueer - Kønsidentitet, der er bygget op omkring begrebet "queer". At være queer vil sige at eksistere på en måde, som ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med heteroseksuelle eller homoseksuelle normer. Selvom det typisk bruges til at beskrive en persons seksuelle orientering, kan det også udtrykke nonbinære kønsidentiteter.

Generalplan Ost - Nazisternes plan for kolonisering og genbefolkning af Østeuropa med personer, som de betragtede som tyskere. Den var baseret på fordrivelse eller slaveri af personer, som nazisterne klassificerede som "ikke-ariere", udryddelse af jøder og bosættelse af etniske tyskere i tomme områder. Disse områder omfattede besatte lande såsom Polen, de baltiske lande, Hviderusland, Ukraine og visse dele af Rusland.

Genevekonventionen om krigsfanger - En aftale, der blev underskrevet af 37 lande den 27. juli 1929 med henblik på at regulere behandlingen af krigsfanger efter Første Verdenskrig.

Germanisering - Udbredelsen af den tyske befolkning, det tyske sprog og den tyske kultur. I Nazityskland var dette en racistisk politik, der havde til formål at befolke de tyskbesatte områder med personer, som de betragtede som tyskere, hvilket resulterede i folkedrab på dem, der blev betragtet som ikke-tyskere, f.eks. jøder.

Gerningsmænd - I forbindelse med nationalsocialismen betragtes gerningsmændene ofte som de fremtrædende nazistiske ledere, der var ansvarlige for forfølgelse og masse mord. Men begrebet henviser også til personer, der bidrog til den praktiske gennemførelse af forbrydelserne i forskellige funktioner og på forskellige måder. På grund af det store antal deltagere i nazisternes forbrydelser blev efterkrigstidens retssager som f.eks. Nürnbergprocessen begrænset til de mest synlige personer fra de politiske og økonomiske områder, hvilket betød, at mange personer, der havde været involveret som gerningsmænd under regimet, aldrig blev retsforfulgt eller dømt.

Gestapo - Tysk forkortelse for Geheime Staatspolizei eller hemmeligt statspoliti. Det blev oprettet i april 1933 og overvågede og undertrykte al modstand mod det nazistiske regime. Gestapo havde fuldkommen frihed til at udspionere, arrestere, afhøre og/eller deportere enhver, der blev anset for at være en fjende af Nazityskland.

Ghetto - En del af en by, hvor der bor en minoritetsgruppe, og som ofte opfattes som mere fattig end andre områder. I de tyskbesatte områder oprettede naziregimet ghettoer for at adskille jøder, og nogle gange også romaer, fra andre samfund. Ghettoerne var præget af dårlige forhold såsom overbelægning og underernæring. De var lukkede og ofte omgivet af pigtråd eller mure. I 1942 begyndte nazisterne systematisk at deportere jøder til koncentrations- og udryddelseslejre, samtidig med at de ødelagde ghettoerne.

Gleichschaltung - Bogstaveligt talt "koordinering" eller "synkronisering". Dette var den proces, hvorved nazistpartiet etablerede en regering og et samfund, der var fuldt orienteret mod dets egen ideologi. Det skete f.eks. ved at undertrykke den politiske opposition og etablere en etpartistat.

Gulag - Gulag var det organ, der stod for det sovjetiske system af tvangsarbejde, internerings- og transitlejre samt fængsler fra 1920'erne til 1950'erne. Gulag havde

100.000 fanger i slutningen af 1920'erne og 5.000.000 fanger i 1930'erne. Blandt fangerne var politiske modstandere og dissidenter, krigsfanger, medlemmer af etniske grupper, der blev mistænkt for illoyalitet, sovjetiske soldater og andre borgere, der var blevet taget til fange af tyskerne, mistænkte sabotører og forrædere, almindelige forbrydere og mange flere.

Den gule fare - Racistisk betegnelse af personer af asiatisk afstamning, der er blevet brugt siden det 19. århundrede. Dets rødder kan spores til et tema i den vestlige kultur, der fremstiller personer fra Asien i sammenhæng med en invasion af Europa. Det fremstiller folk fra Østasien og Sydøstasien som en trussel mod den vestlige verden.

Handleevne; inddragelse - Evne til at identificere værdifulde mål og ønskede resultater og til proaktivt, målrettet og effektivt at forsøge at opnå disse mål og resultater. Begrebet bruges nogle gange synonymt med proaktivitet, autonomi, evnen til at træffe valg og selvregulering.

Historisk kontekst - Processen, hvor noget fortolkes som et produkt af en historisk udvikling.

Hlinka-garden - Den milits, der blev oprettet af det pro-nazistiske Slovakiske Folkeparti fra 1938 til 1945. Medlemmerne modtog militær træning, bar sorte uniformer og brugte nazistiske symboler såsom Hitlerhilsen med hævet arm. De samarbejdede med nazisterne i forbindelse med tilbageholdelse og deportation af mennesker, især slovakiske jøder.

Homofobi/had mod homoseksuelle - Had og frygt for LGBTQIA+-personer. Homofobi omfatter fordomme, diskrimination, chikane og voldshandlinger, der skyldes frygt og had. Det forekommer på personligt, institutionelt og samfundsmæssigt plan.

Homogenisering - Proces, hvor man forvrænger synet på en gruppe mennesker for at fremstille dem som ensartede og uden forskelle. Uønskede eller differentierende elementer bliver

ignoreret, og gruppens identitet bliver reduceret til nogle få fællestræk som f.eks. religion eller nationalitet.

Humanitær bistand – Bistand, der ydes for at redde liv, lindre lidelser og opretholde menneskelig værdighed under og efter kriser og katastrofer. Den har også til formål at forebygge og styrke beredskabet med henblik på sådanne situationer.

Identifikationsmærker – I kombination med deres fangenummer skulle alle koncentrationslejr-fanger sy en trekant af en bestemt farve på deres jakke og bukser. Men tilknytningen til en bestemt gruppe kunne være meget vilkårlig og blev foretaget uafhængigt af personens opfattelse af, om vedkommende var tilknyttet eller ikke tilknyttet en kategori.

Identifikationsmærker – Blå trekant – Til emigranter – primært tyske statsborgere, der havde forladt deres hjemland efter nazisternes magtovertagelse i 1933, men som senere vendte tilbage og derfor blev mistænkt for spionage.

Identifikationsmærker – Brun trekant – Til sintier og romaer.

Identifikationsmærker – Grøn trekant – Til "kriminelle". Denne gruppe omfattede også mange personer, der var dømt for mindre forseelser og ikke passede ind i ideologien bag det nationalsocialistiske samfund.

Identifikationsmærker – Gul trekant – Til jødiske fanger. De, der bar en trekant i en anden farve, bar også en omvendt gul trekant under den, så de to trekantede dannede en davidstjerne.

Identifikationsmærker – Lilla trekant – Til Jehovas Vidner.

Identifikationsmærker – Lyserød trekant – Til "homoseksuelle".

Identifikationsmærker – Rød trekant – Til socialdemokrater, kommunister, fagforeningsfolk og andre personer, som nazisterne betragtede som politiske modstandere.

Identifikationsmærker – Sort trekant – Til alle, som nationalsocialisterne betragtede som "asociale".

Implicerede personer – Personer i stillinger med magt og privilegier, som ikke selv direkte volder skade. De bidrager til, bor i, arver eller nyder godt af dominerende regimer, men de er ikke ophavsmænd til eller kontrollerer sådanne regimer. En impliceret person er hverken et offer eller en gerningsmand, men snarere en deltager i sociale formationer, der skaber positionerne som offer og gerningsmand, selvom de fleste personer ikke indtager så klare roller.

Interkøn – paraplybetegnelse for personer, der uden medicinske indgreb udvikler primære eller sekundære køns karakteristika, som ikke passer "pænt" ind i samfundets definitioner af mand eller kvinde. At være interkønnet er ikke det samme som at være nonbinær eller transkønnet, som er begreber, der typisk er relateret til kønsidentitet.

International menneskerettighedslovgivning – Lovkompleks, der har til formål at respektere, beskytte og opfylde menneskerettighederne. I henhold til den internationale menneskerettighedslovgivning skal stater afholde sig fra at gribe ind i eller begrænse udøvelsen af menneskerettighederne, og de er forpligtet til at beskytte enkeltpersoner og grupper mod menneskerettighedskrænkelser.

Intersektionalitet – Beskriver hvordan systemer af ulighed baseret på køn, race, etnicitet, seksuel orientering, kønsidentitet, handicap, klasse og andre former for diskrimination "overlapper" hinanden, hvilket skaber unikke dynamikker og virkninger. Under Anden Verdenskrig ville en sovjetisk kommunist f.eks. være blevet forfulgt af Nazityskland på grund af sin etnicitet og politiske ideologi.

Jehovas Vidner – En kristen religion, der voksede frem i 1870'erne i USA. Gruppen hylder ikke statssymboler såsom flag eller hymner, og de bærer ikke våben i krig.

På grund af dette har Jehovas Vidner ofte været i konflikt med regeringer og er blevet forfulgt. Omkring 10.000 Jehovas Vidner fra Tyskland og andre lande blev fængslet i koncentrationslejre under Anden Verdenskrig. Heraf døde omkring 2.500.

Jøder/det jødiske folk – Personer, der identificerer sig med det jødiske samfund eller som tilhængere af den jødiske religion eller kultur. Deres religion er jødedommen, som er baseret på en central tekst kaldet Talmud og en samling hebraiske skrifter kendt som Tanakh. I nationalsocialisternes ideologi blev "jøder" betragtet som en særskilt racegruppe. De personer, som nazisterne indlemmede i denne kategori, identificerede sig således ikke altid med den jødiske religion eller kultur.

Jødisk bolsjevisme – Myten om, at kommunismen er et jødisk komplot til opnåelse af verdensherredømmet.

Kapo/fange, der arbejdede i administrationen – Fanger i koncentrationslejrene, som af SS blev udpeget som tilsynsførende, som skulle føre tilsyn med arbejdsopgaver og andre fanger. Kapoen var ansvarlig for en gruppe af fanger og udførte SS-lederes anvisninger. Begrebet bruges ofte generelt om enhver fange i en koncentrationslejr, som SS gav autoritet over andre fanger.

Karriereforybryder – En person, der er dømt for en forbrydelse, og som tidligere er blevet dømt for andre forbrydelser. De kan også betegnes som vaneforybrydere eller gengangere.

Kastration – Processen hvor man fjerner en persons kønsorganer enten ved et kirurgisk eller kemisk indgreb, hvorved personen bliver steril (ude af stand til at få børn).

Kielce-pogromen – En flok polske soldater, politifolk og civilister myrdede mindst 42 jøder og sårede over 40 i den polske by Kielce den 4. juli 1946. Selv om pogromen ikke var et isoleret tilfælde af antisemitisk vold i efterkrigstidens Polen, overbeviste massakren i Kielce mange polske jøder om, at de ikke havde nogen fremtid i

Polen, hvilket fik dem til at flygte ud af landet.

Kindererziehungslager – Børnelejre, som nazisterne oprettede for at udvælge børn med egenskaber, som de anså for "racemæssigt ønskelige" med henblik på germanisering.

Kindereuthanasie – Henviser til nazisternes organiserede drab på børn med psykiske sygdomme og funktionel mangfoldighed, som mindst 5.000 børn blev ofre for.

Kindertransport – En organiseret række af redningsaktioner gjorde det muligt at sende jødiske børn fra Tyskland, Østrig, Polen og Tjekkosllovakiet til Storbritannien. De blev organiseret efter Krystalnatten med støtte fra den britiske regering samt jødiske, britiske og kvækerorganisationer. Næsten 10.000 børn blev reddet, inden programmet blev afsluttet på grund af udbruddet af Anden Verdenskrig.

Kold krig – En kold krig er en konflikt mellem nationer, som ikke involverer direkte militær handling (en "varm krig"), men som hovedsageligt føres gennem økonomiske og politiske handlinger, propaganda eller spionage. Begrebet bruges almindeligvis til at beskrive perioden med økonomiske, politiske og militære spændinger mellem USA og Sovjetunionen fra 1945 til 1991.

Kollaboratør – Personer, der aktivt samarbejdede med det nationalsocialistiske regime ved at diskriminere, forfølge og/eller dræbe dem, der var mål for den nazistiske ideologi. Begrebet henviser også til lande og regeringer, der var allierede med Nazityskland.

Kolonisering – Betegner et system, hvor et land kontrollerer et område eller et folk, der er afhængige af det. Det sker, når en nation underkaster sig en anden, erobrer dens befolkning og udnytter den, ofte mens den påtvinger de indfødte sit sprog og sine kulturelle værdier. I 1914 var langt de fleste af verdens nationer på et tidspunkt blevet koloniseret af europæere.

Kommissarordre - Sovjetiske politiske kommissærer var officerer med ansvar for politisk uddannelse og administration i det sovjetiske militær. "Kommissarordren", der blev udstedt af værnemagtens øverste kommando den 6. juni 1941, beordrede de tyske tropper til at skyde alle sovjetiske politiske kommissærer, der var blevet taget til fange.

Kommunisme - Denne politiske og økonomiske ideologi hævder, at regeringen bør være baseret på et klasseløst samfund, hvor beslutninger om, hvad der skal produceres, og hvilke politikker der skal føres, træffes i hele samfundets interesse. Personer, der er tilhængere af denne ideologi, mener, at et samfunds produktionsmidler bør være i fælles eje, og at alle bør eje og kontrollere ejendom og virksomheder i lige høj grad.

Krematorium - Ovne, der blev bygget i koncentrationslejre for at brænde og bortskaffe det store antal lig af dem, der var blevet dræbt.

Kulturarv - Henviser til en gruppes eller et samfunds aktiver, der har kulturel betydning, herunder symbolsk, historisk, kunstnerisk, æstetisk, videnskabelig eller social betydning. Kulturarven kan være håndgribelig, f.eks. genstande eller steder, eller uhåndgribelig, f.eks. skikke eller traditioner.

Kristallnacht - Bogstavelig oversættelse: Krystalnat. Et centralt planlagt, voldeligt oprør rettet mod jøder, som blev gennemført af nazistiske paramilitære styrker, partimedlemmer og civile i Tyskland og Østrig den 9. og 10. november 1938. Tusindvis af jødiske hjem, forretninger og synagoger blev ødelagt, næsten 100 jøder blev dræbt umiddelbart efter angrebet, og omkring 30.000 blev arresteret og deporteret til koncentrationslejre. Denne begivenhed er også kendt som novemberpogromen.

Kvækerne - Også kendt som Vennernes Religiøse Samfund. De er en kristen gruppe, som ikke har formelle ceremonier eller ritualer, og som er meget imod vold og krig. De er aktivt involveret i velgørende og humanitært arbejde.

Kætter - Betegnelse, der bruges til at beskrive en person med en tro, der afviger fra et etableret trossystem, f.eks. en religiøs organisation.

Kønsidentitet - Ens egen indre følelse af sig selv og sit køn. I modsætning til kønsudtryk er kønsidentitet ikke synlig udadtil for andre. Kønsidentitet er et socialt begreb, der klassificerer en person som mand, kvinde eller en anden identitet. Det er ikke det samme som det køn, man får tildelt ved fødslen. Det drejer sig om en række sociale, psykologiske og følelsesmæssige træk, som ofte er påvirket af samfundets forventninger.

Kønsdivers - Personer, der bryder med de kønsnormer, der forventes af dem. Begrebet henviser normalt til kønsudtryk eller -fremstilling (dvs. hvordan en person ser ud og klæder sig). Det kan også henvise til adfærd, præferencer og roller, der ikke er i overensstemmelse med kønsnormerne. At være kønsdivers betyder ikke nødvendigvis, at en person er transkønnet eller nonbinær, selvom vedkommende kan være begge dele.

Lebensborn - Projekt, der blev sat i gang af nazisterne i 1935 for at øge antallet af "ariske" børn i Tyskland og de tyskbesatte områder. Kvinder, som nazisterne anså for at være "racemæssigt ønskelige", fik mulighed for at føde i hemmelige faciliteter, og SS tog derefter ansvaret for børnenes uddannelse og adoption. Programmet omfattede også kidnapning af børn, der opfyldte nazisternes kriterier for "racemæssig ønskværdighed" i de tyskbesatte områder.

Lesbisk - En kvinde, hvis primære seksuelle orientering er mod personer af samme køn.

Lejrbordel - Nazistiske embedsmænd mente, at koncentrationslejrfangernes produktivitet kunne øges ved at tilbyde de indsatte et bonussystem. Hvis de arbejdede nok, kunne de blive belønnet med et besøg på lejrens bordel. Der var ti lejrbordeller i lejre såsom Mauthausen, Ravensbrück, Buchenwald, Dachau og Flossenbürg. Disse blev overvåget af SS-vagter, som sikrede, at fangerne ikke var

der i mere end 15 minutter, og at der kun blev brugt missionærstillinger. Ikke-jødiske kvinder blev lokket til at melde sig frivilligt med løfter om bedre levevilkår og madrationer.

Lejre - Fængselssteder, som SS administrerede, hvor personer blev tilbageholdt uden retfærdig rettergang og uden de juridiske normer for anholdelse og tilbageholdelse. Mellem 1933 og 1945 blev der oprettet mere end 44.000 lejre og andre fængselssteder, som f.eks. ghettoer, i hele Tyskland og det tyskbesatte Europa. Naziregimet havde forskellige lejre under forskellige SS-, militær-, politi- eller civile myndigheder, herunder arbejdslejre, transitlejre og udryddelseslejre.

Lejre - Koncentrationslejr - Hvor grupper af mennesker tilbageholdes under bevæbnet bevogtning uden nogen retssag og på ubestemt tid. Hovedformålet med de første koncentrationslejre i 1930'erne var at fængsle og intimidere lederne af politiske, sociale og kulturelle bevægelser, som nazisterne anså for at være en trussel mod regimets overlevelse. Den første nazistiske koncentrationslejr var Dachau, der blev oprettet i marts 1933 i nærheden af München.

Lejre - Lejre for fordrevne personer - Ved udgangen af Anden Verdenskrig havde mange mennesker overlevet ghettoer og lejre eller var gået i skjul rundt omkring i Europa. Mange havde ingen steder at tage hen. Der blev oprettet lejre for fordrevne personer i Tyskland, Østrig og Italien som midlertidige faciliteter, hvor fordrevne personer ventede på at blive sendt hjem til deres hjemlande. De allierede militærstyrker og De Forenede Nationers Bistands- og Genopbygningsadministration forvaltede dem.

Lejre - Transitlejre - Transitlejre fungerede som midlertidige opholdssteder for personer, der ventede på at blive deporteret. Disse lejre var normalt det sidste stop før deportation til en koncentrations- eller udryddelseslejr.

Lejre - Tvangsarbejdslejre - I tvangsarbejdslejrene udnyttede det

nazistiske regime på brutal vis fangernes arbejde for at opnå økonomisk vinding og for at afhjælpe mangel på arbejdskraft. Fangerne manglede ordentligt udstyr, tøj, mad og hvile.

Lejre - Udryddelseslejre/dødslejre - Lejre, der blev oprettet med henblik på systematisk drab på personer, som oftest straks ved ankomsten til lejren og normalt ved hjælp af gasning. Der var seks dødslejre, hvor omkring tre millioner mennesker blev dræbt. Udryddelseslejrene var Auschwitz II-Birkenau, Bełżec, Chełmno, Majdanek, Sobibor og Treblinka.

LGBTQIA+ - Begrebet omfatter personer, der identificerer sig som lesbiske, bøsser, biseksuelle, transkønnede, queer, interkøn, asekuelle og dem, der er i tvivl. Begrebet bruges dog ofte mere bredt for at imødekomme alle personer, hvis kønsidentitet eller seksuelle orientering ikke er i overensstemmelse med ciskønnede og heteroseksuelle normer.

Loven om ondsindet praksis - En lov, der blev vedtaget den 21. marts 1933, og som gjorde det strafbart at sige den nye regering imod eller kritisere dens ledere. Selv små udtryk for uenighed blev betragtet som forbrydelser, og personer, der blev anklaget for at "sladre" om eller "gøre grin" med regeringsembetsmænd, kunne blive arresteret og sat i fængsel eller sendt til en koncentrationslejr.

Marionetstater - En regering, der lader til at være uafhængig, men som i virkeligheden er kontrolleret af et andet land.

Medvirken - En person, der er medskyldig, er sammen med andre involveret i en aktivitet, der er ulovlig eller moralsk forkert.

Modstand - Modstand mod magthavere for at bevare ens egen eller forfulgte menneskers værdighed. Modstanden kan være organiseret, fysisk eller væbnet, som i forbindelse med Warszawa-ghettoopstanden. Den kan også være kulturel, som f.eks. de mange skoler, suppekökkener og kunstgrupper, der blev oprettet i ghettoerne. Den kan også være åndelig, f.eks. fejring af jødiske helligdage i koncentrationslejrene.

Muslim – Tilhænger af religionen islam. Muslimer tror på, at Guds ord er skrevet i Koranen, som er islams grundlæggende religiøse tekst, og de følger den islamiske profet Muhammeds lære.

Nazijægere – Enkeltpersoner eller grupper, der opsporede og indsamlede oplysninger om nazister, SS-medlemmer eller kollaboratører, der havde begået krigsforbrydelser i Nazityskland.

Nürnberglovene – En række antisemitiske og racistiske love, som blev vedtaget af det tyske parlament i Nürnberg den 15. september 1935. Disse love fratog tyske jøder deres statsborgerskab og forbød ægteskab og samleje mellem personer, der blev klassificeret som "ariere" og "ikke-ariere", herunder især jøder. Lovene fastlagde omhyggeligt definitioner på at være jødisk på baggrund af ens afstamning. Der blev knyttet yderligere bestemmelser til de to hovedvedtægter, som dannede grundlag for at fjerne jøder fra alle tyske politiske, sociale og økonomiske erhverv.

Nürnbergprocessen – En række retssager, som de allierede afholdt i Nürnberg mellem 1945 og 1949 mod repræsentanter for Nazityskland, herunder militærfolk, politiske embedsmænd, økonomiske planlæggere og industrifolk, for de forbrydelser, de havde begået under Anden Verdenskrig.

Offerhierarkier – Inddelingssystem baseret på troen på, at nogle menneskers lidelser er overlegne eller værre end andres.

Overgangsretlige foranstaltninger – FN definerer det som alle de processer og mekanismer, der er forbundet med et samfunds forsøg på at håndtere arven fra tidligere overgreb i stort omfang for at sikre ansvarlighed, yde retfærdighed og opnå forsoning. Disse foranstaltninger kan omfatte retlige og ikke-retlige mekanismer med forskellige niveauer af international involvering (eller ingen) samt retsforfølgelse af enkeltpersoner, erstatning, sandhedssøgning, institutionelle reformer, kontrol, afskedigelser eller en kombination heraf.

Paragraf 175 – Lovbestemmelse i den tyske straffelov, der forbød seksuelle forhold mellem mænd (den gjaldt ikke seksuelle forhold mellem kvinder). Den eksisterede allerede, før nazisterne kom til magten. I 1935 reviderede nazisterne loven for at gøre den bredere og strengere, og den blev et af de vigtigste redskaber til at forfølge homoseksuelle mænd og mænd, der blev anklaget for at have haft et forhold til en af samme køn.

Paramilitær – Væbnet gruppe, der er organiseret og fungerer som en professionel militærenhed uden at være en del af et lands officielle væbnede styrker.

Partisaner – Medlem af en væbnet modstandsgruppe, der kæmper mod en besættelsesmagt. Under Anden Verdenskrig blev denne betegnelse anvendt om væbnede modstandskæmpere i de tyskbesatte områder, især i Jugoslavien, Østeuropa og Italien.

Personer af afrikansk afstamning – Efterkommere af personer fra det afrikanske kontinent. Dette omfatter mennesker i Europa, der nedstammer fra ofre for slavehandelen, eller som kom til Europa i forbindelse med koloniseringen.

Personer af asiatisk afstamning – Efterkommere af folk fra det asiatiske kontinent. Definitionen på "asiatisk" kan være bred og kan gælde for personer fra Øst-, Syd-, Central-, Sydøst- og Vestasien. Det afhænger ofte af den politiske kontekst, idet begrebet nogle gange omfatter Rusland eller dele af Rusland.

Personer med psykisk sygdom og funktionel mangfoldighed – Psykisk sygdom, også kaldet psykiske lidelser, henviser til en lang række psykiske lidelser – lidelser, der påvirker humør, tænkning og adfærd. Funktionel mangfoldighed henviser til et handicap, der påvirker en person dagligt. Begrebet funktionel mangfoldighed forsøger at gøre op med den opfattelse, at mennesker med handicap ikke kan bidrage til samfundet.

Pogrom - Et organiseret voldeligt angreb på en bestemt gruppe, især jøder.

Propaganda - Falske eller delvist falske oplysninger, der anvendes af en regering eller et politisk parti for at overtale folk til at blive tilhængere af et synspunkt eller en sag.

Queer - Seksuelle og kønsmæssige identiteter, der ikke er heteroseksuelle eller ciskønnede. Lesbiske, bøsser, biseksuelle og transpersoner kan alle identificere sig med ordet queer. Queer bruges nogle gange til at udtrykke, at seksualitet og køn kan være kompliceret, at det er noget, der kan ændre sig over tid, og noget som måske ikke passer perfekt ind i faste kategorier.

Race - Idéen om at inddele mennesker i grupper baseret på forskellige fysiske træk. Begrebet race er ofte blevet brugt uden en definition og manipuleret i en politisk sammenhæng. Opfattelserne af race har altid været ustabile og har ændret sig med tiden. Den moderne videnskab betragter race som et socialt begreb - en identitet, der tilskrives en person eller gruppe i et samfund.

Racehierarki - Inddelingssystem baseret på den falske tro på, at nogle "racer" er andre "racer" overlegne.

Racehygiejne - Forbundet med eugenikken i det tidlige 20. århundrede og hævder, at "racer" kan holdes rene ved ikke at tillade dem at "blande" sig med hinanden. Indførelsen af "racehygiejne" omfattede en bred vifte af politikker, herunder forbud mod ægteskab og samleje mellem personer, der blev anset for at være "ariere" og "ikke-ariere", tilskyndelse af personer, der blev anset for at besidde "racemæssigt ønskelige" egenskaber, til at få børn, og sterilisering eller drab af personer, der ikke levede op til nazisternes kriterier for "racemæssig ønskværdighed".

Racisme - Fordomme, diskrimination eller fjendtlighed rettet mod en person eller gruppe på grund af den overbevisning, at personens eller gruppens "race" er mindreværdig. Racisme kan være bevidst

eller ubevidst, og den udvikler sig og tilpasser sig i takt med, at samfundet ændrer sig. Den kan være systemisk eller strukturel, hvilket vil sige, at den er indlejret i et samfunds love, regler, procedurer og institutioner, hvorved uligheder og undertrykkelse videreføres, selv når samfundet forsøger at modvirke racismen. Den er ofte rettet mod personer, der opfattes som om de tilhører en bestemt "racemæssig" eller "etnisk" gruppe, uanset om de identificerer sig med disse grupper eller ej.

Rassenschande - Kan oversættes som "racemæssig skam", var et begreb, som nazisterne brugte i deres racepolitik til at beskrive seksuelle forhold mellem personer, som de anså for at være "ariere" og "ikke-ariere".

Rhinlandets uægte børn - En nedsættende betegnelse af de børn, der blev født af tyske kvinder og franske soldater af afrikansk afstamning, som var udstationeret i det besatte Rhinland efter Første Verdenskrig.

Romaer og sintier - Romaerne, et begreb, der ofte bruges til at beskrive alle "sigøjnere", og sintierne kom til Europa fra Ungarn og andre dele af Østeuropa for 600-700 år siden. I århundreder havde europæerne frygtet og nærret mistro til romaerne. Af forskellige årsager bosatte mange sintier og romaer sig ikke i bestemte samfund, men forblev nomader. Det var med til at styrke deres omdømme som udenforstående. De blev ofte beskyldt for alle mulige forbrydelser og blev stereotypisk betragtet som "asociale" og "arbejdssky".

Romani - Både romaer og det sprog, der bruges i deres samfund.

Schutzstaffel (SS) - Paramilitær organisation i Nazityskland og det tyskbesatte Europa (begrebet kan oversættes til "beskyttelseseskadron"). Det var en af de mest magtfulde organisationer under det nazistiske regime og blev brugt til at udføre overvågning og terrorhandlinger. Den var ansvarlig for racepolitikken og administrationen af koncentrations- og udryddelseslejrene.

Seksualiseret vold - Et overordnet begreb, der bruges til at beskrive enhver form for fysisk eller psykologisk vold, der udøves med seksuelle midler eller med fokus på seksualitet. Det er ikke begrænset til seksuelle overgreb, men omfatter kulturelle normer for kønsroller og forventninger, hvor enhver, der træder uden for "kønskasserne" for mænd og kvinder, som ikke er i overensstemmelse med kønsstereotyperne, potentielt vil blive udsat for vold.

Seksualitet - eller seksuel orientering. Har noget at gøre med, hvem en person er eller ikke er tiltrukket af, enten seksuelt eller romantisk.

Seksuel byttehandel - Når en person indvilliger i at udføre en seksuel handling til gengæld for varer og tjenesteydelser.

Seksuel tortur - Bevidst at skade eller påføre smerte på en persons kønsorganer eller intime kropsdele. Det kan omfatte anal, vaginal og oral voldtægt.

Seksuelt slaveri - Seksuel udnyttelse ved brug af eller trussel om magt, som ofte forekommer i forbindelse med væbnede konflikter eller besættelser, hvor personer tvinges til at deltage i seksuelle aktiviteter.

Sigøjnerhad - En særlig form for racisme rettet mod sigøjnere, herunder sintier, romaer og andre omrejsende grupper.

Skjulte børn - De børn (hovedsageligt jødiske), der blev skjult på forskellige måder for at undslippe nazisternes forfølgelse. De ændrede deres identitet og blev nogle gange fysisk skjult for omverdenen. Mange forældre sendte deres børn i skjul hos kristne familier eller religiøse institutioner, hvor de kunne udgive sig for at være børn, der tilhørte nazisternes "ariske" kategori. Andre var nødt til at gemme sig i loftsrum eller i kælderrum, hvor de var skjult for omverdenen.

Slaver - Etnisk og sproglig gruppe af mennesker, der hovedsageligt bor i Central-, Øst- og Sydøsteuropa, Baltikum og Centralasien. De er kulturelt mangfoldige og tilhængere af forskellige religioner, herunder romersk-katolsk,

protestantisme, ortodoks kristendom og islam. Nogle slaviske sprog bruger kyrillisk skrift, andre bruger latin, og nogle bruger begge dele. Op igennem historien har de slaviske folkefærd og nationer haft forskellige historiske erfaringer og relationer, både med hinanden og med ikke-slaviske grupper.

Smugling - Ulovlig og hemmelig transport af ting eller personer ind eller ud af et land eller et sted.

Socialdemokrati - Politisk ideologi, der går ind for værdier, der minder om socialismens, men inden for en demokratisk ramme. F.eks. kan industrien i en stat under et socialdemokratisk system være kontrolleret af private ejere, men de reguleres af staten for at ændre fordelingen af velstanden og sikre social retfærdighed.

Socialisme - Social og økonomisk ideologi, der opfordrer til offentligt snarere end privat ejerskab eller kontrol af ejendom. Alt, hvad der bliver produceret, er et socialt produkt, og alle, der bidrager til at producere en vare, har ret til en andel. Samfundet bør eje eller i det mindste kontrollere ejendom til gavn for alle dets medlemmer.

Sovjetunionen - Unionen af Socialistiske Sovjetrepublikker (USSR), eller Sovjetunionen, var et land, der eksisterede fra 1922 til 1991. Landets regering og samfund var baseret på kommunistisk ideologi, og det blev styret af ét parti, Sovjetunionens Kommunistiske Parti. Det bestod af 15 republikker: Armenien, Aserbajdsjan, Estland, Georgien, Hviderusland, Kasakhstan, Kirgisistan, Letland, Litauen, Moldova, Rusland, Tadsjikistan, Turkmenistan, Ukraine og Usbekistan.

Statsløs - En person, der ikke anerkendes som statsborger af nogen stat.

Stolpersteine - Bogstaveligt talt "snublesten". Stolpersteine er messingplader, der mindes ofrene for naziregimet i mere end 1000 byer i og uden for Europa. Hver Stolperstein mindes et offer på den pågældendes sidste kendte

adresse. Messingpladen viser offerets navn, fødselsdato, deportationsdato og dødsdato (hvis den er kendt). Projektet blev indledt i 1996 af den tyske kunstner Gunter Demnig, som forsøger at synliggøre navnene på de millioner af mennesker, der blev dræbt af nazisterne.

Stormtrop - Sturmabteilung (bogstaveligt talt "stormafdeling"), en paramilitær afdeling af nazistpartiet, der er kendt for at være meget aggressiv og brutal. Stormtroppen sikrede nazistiske møder, kæmpede mod oppositionsgrupper og intimiderede forfulgte grupper som f.eks. jøder.

Teheranbørnene - Gruppe af over 700 polske jødiske børn, hovedsageligt forældreløse børn, der fandt midlertidigt tilflugt på børnehjem og krisecentre i Sovjetunionen og senere blev "genbosat" i Teheran i Iran, inden de til slut blev bragt til Palæstina i 1943.

Transkønnet - Paraplybetegnelse for personer, hvis kønsidentitet, kønsudtryk eller adfærd ikke svarer til det, der typisk forbindes med det køn, som de blev tildelt ved fødslen.

Den transsibiriske jernbane - Jernbanestrækning fra Moskva til Vladivostok. Det er verdens længste jernbanestrækning med en længde på over 9.289 km.

Tvangsabort - Abort er en forsætlig afbrydelse af en graviditet. Tvangsabort finder sted uden den gravides forudgående og informerede samtykke.

Tvangsarbejde - Arbejde, der udføres ufrivilligt og under trussel om straf. Der er tale om situationer, hvor en person tvinges til at arbejde ved hjælp af vold eller intimidering, f.eks. ved at tilbageholde personens identitetspapirer eller true med at anmelde den pågældende til myndighederne.

Tvangsprostitution - Prostitution er udveksling af seksuelle handlinger for penge, mad, husleje, narkotika eller noget andet af værdi. Prostitution kan være en form for seksuel udnyttelse.

Tvangsprostitution er en situation, hvor mennesker tvinges til at arbejde som prostituerede ufrivilligt og under trussel om straf.

Tvangssterilisation - Sterilisation fjerner en persons reproduktionsevne og udføres normalt ved hjælp af kirurgiske indgreb, selvom det ikke altid indebærer fjernelse af kønsorganerne. Tvangssterilisation sker uden den pågældendes forudgående og informerede samtykke.

Tyskbesatte lande - Tyskland besatte ikke bare europæiske lande for at opnå politisk kontrol over disse lande. Især i Østeuropa havde de til hensigt at ødelægge nationerne permanent. De tyske besættelsesstyrker indførte racelove, hvilket betød diskrimination og drab på millioner af mennesker, og de brugte også de besatte landes økonomiske ressourcer til fordel for Tyskland.

Den Tyske Demokratiske Republik - Efter Anden Verdenskrig blev Tyskland inddelt i fire besættelseszoner, der hver især blev kontrolleret af briterne, franskmændene, amerikanerne og sovjetterne. De sovjetiske styrker besatte den østligste zone. Den blev til Den Tyske Demokratiske Republik, der blev oprettet den 7. oktober 1949, som almindeligvis er kendt som Østtyskland. Det var en socialistisk stat, som blev opløst den 3. oktober 1990.

Tysklands genforening - Den 3. oktober 1990 blev det område, som den tidligere Tyske Demokratiske Republik udgjorde, indlemmet i Forbundsrepublikken Tyskland.

Ustaše - Kroatisk ultranationalistisk og fascistisk organisation, der var aktiv mellem 1929 og 1945. Den kom til magten i 1941 og styrede en del af Jugoslavien, som var besat af aksemagterne, og som var kendt som Den Uafhængige Stat Kroatien, der var en nazistisk marionetstat. Den var tilhænger af den nazistiske "raceteori" og idéen om et "racemæssigt rent" Kroatien. Den myrdede tusindvis af serbiske, jøder, romaer og politiske modstandere.

Vichy-regeringen i Frankrig - Den fascistiske regering i Sydfrankrig, der blev

oprettet i 1940, og som blev administreret fra byen Vichy indtil 1944. Den førte en samarbejdspolitik med Nazityskland, som besatte resten af Frankrig, og forfulgte grupper, som nazisterne anså for "uønskede", herunder jøder, romaer og politiske modstandere.

Videnskabelig racisme - Også kendt som biologisk racisme, er den pseudovidenskabelige tro på, at racisme kan støttes eller retfærdiggøres på grundlag af beviser. Historisk set blev dette koncept godt modtaget i det videnskabelige samfund, men det betragtes ikke længere som en gyldig videnskabelig teori.

Vilkårlig tilbageholdelse - Vilkårlig (eller ulovlig) tilbageholdelse finder sted, når en person anholdes og tilbageholdes uden en retfærdig rettergang og den juridiske beskyttelse, der er forbundet med en retfærdig rettergang, eller når en person tilbageholdes uden retsgrundlag. Denne taktik bruges undertiden som intimidering for at undertrykke uenighed.

Voldtægt - Oral, vaginal eller anal penetration af en person, uanset i hvilken grad, ved brug af en hvilken som helst kropsdel eller genstand uden offerets samtykke. Voldtægt er tvunget og uønsket, og det handler i sidste ende om magt, ikke om sex.

Volksgemeinschaft - Nazisterne brugte dette begreb til at henviset til et racemæssigt ensartet og hierarkisk organiseret tysk samfund, hvor den enkeltes interesser er underordnet nationens interesser.

Volksschädlinge - Nazisternes brugte dette begreb om personer med nonkonform adfærd og livsstil, der ikke passede ind i nazisternes samfundsideal, for at betegne dem som "skadelige organismer" eller "skadedyr".

Værnemagten - Nazitysklands væbnede styrker fra 1935 til 1945.

Wannsee-konferencen - Møde mellem ledende nazister og SS-ledere i Wannsee i Berlin den 20. januar 1942. Formålet var at formalisere detaljerne i nazisternes "endelige løsning på jødespørgsmålet",

som ville indebære deportation af jøder fra hele Europa til det tyskbesatte Polen for at blive myrdet.

Weimarrepublikken - Efter at det tyske kejserrige blev besejret i Første Verdenskrig, blev Tyskland en republik. Denne demokratiske enhed er kendt som Weimarrepublikken, fordi dens forfatning blev underskrevet i Weimar. Den eksisterede fra afslutningen af Første Verdenskrig i 1918 til nazisternes magtovertagelse i 1933.

Zionisme - Bevægelse, der opstod i Europa i det 19. århundrede som en reaktion på den voksende antisemitisme. Den går ind for oprettelsen af et hjemland og en uafhængig nation for det jødiske folk, først i Palæstina og derefter i det nuværende Israel.

Zyklon B - Handelsnavn for et pesticid, der blev opfundet i 1920'erne, som nazisterne brugte til at dræbe mennesker i gaskamre.

Øjenvidner - Et øjenvidne er en person, der er vidne til en hændelse, eller som er til stede uden at deltage i det, der sker. Begrebet bruges på to måder i forbindelse med nationalsocialismen. Den første henviser til eksterne eller internationale "øjenvidner" - vidner i en ikke-bogstavelig forstand på grund af deres afstand til de faktiske begivenheder. Den anden - som der fokuseres på i denne artikel - henviser til "øjenvidner" i et samfund, som er tæt på og ofte fysisk til stede ved begivenhederne.

Økonomisk usikkerhed - Skadelige og ustabile økonomiske forhold som f.eks. mangel på en stabil indkomst eller forventning om en forværring af den økonomiske situation.

HVORDAN INTERVIEWER MAN?

Hovedformålet med et interview er at indsamle så mange oplysninger som muligt fra deltagerne, men et interview går ikke bare ud på at stille spørgsmål og få svar. Et interview er en udførlig undersøgelsesmetode, og dine elever bør bestræbe sig på at føre en samtale med deltageren

HVORDAN FORBEREDER MAN SIG PÅ ET INTERVIEW?

Følgende praktiske aktiviteter kan bruges til at hjælpe eleverne med at øve sig og udvikle deres evne til at gennemføre et interview

Afhold simulerede interviews i klassen.

Stil kun lukkede ja- eller-nej-spørgsmål ved det første interview, og drøft, hvordan det gik. Gennemfør derefter endnu et simuleret interview, hvor der kun stilles åbne spørgsmål. Drøft forskellen mellem de to interviews. Udarbejd derefter retningslinjer for, hvad der udgør et godt interviewspørgsmål, baseret på det, som eleverne har set.

→ For at udvikle elevernes evne til at stille opfølgende spørgsmål kan du sætte eleverne sammen parvist og bede dem om at interviewe hinanden ved hjælp af en liste almindelige biografiske spørgsmål (f.eks. hvad hedder du? Hvor er du vokset op?). Efter hvert svar skal eleverne stille et relateret opfølgende spørgsmål, som kan hjælpe dem med at lære den, de interviewer, bedre at kende (f.eks. "Hvorfor fik du det navn?" Hvad er dit yndlingsminde fra din barndom?).

Eleverne bør tage noter, mens de gennemfører interviewene. Bagefter kan de dele de mest interessante opfølgende spørgsmål med gruppen og tale om, hvilke der virkede eller ikke virkede.

FØR INTERVIEWET

Trin 1: Vælg, hvem du vil interviewe, og indsamle så mange oplysninger som muligt om dem: hvor kommer de fra, hvad har de oplevet, hvad har de gjort i løbet af deres liv... Det vil hjælpe dig med at forberede bedre spørgsmål.

→ Spørg eleverne om, hvordan hver enkelt deltager passer ind i projektet, og hvad de gerne vil have mere at vide om, inden de udarbejder spørgsmålene. På denne måde sikrer du dig, at du indsamler vigtige og relevante oplysninger.

Trin 2: Gennemgå de emner, du er interesseret i at tale om, og definer formålet med dit interview. Har du fokus på et bestemt aspekt af deltagerens oplevelse?

Trin 3: Forbered manuskriptet, og øv dig med dine elever.

HVILKE SPØRGSMÅL SKAL MAN STILLE?

→ Husk på, at et interviewmanuskript er et vejledende dokument. Det skal indeholde alle de emner, som skal dækkes i forbindelse med interviewet, og alle de oplysninger, du ønsker at indsamle, men din deltager kan godt svare på mere end ét spørgsmål på én gang.

→ For at forberede dig på interviewet kan det være en hjælp at prioritere spørgsmålene og organisere dem i en rækkefølge, f.eks. kronologisk.

→ Intervieweren skal lytte aktivt og deltage i samtalen i stedet for kun at stille spørgsmål.

→ Vær opmærksom, og respekter grænserne. Sørg for, at eleverne ved, at deltageren måske ikke ønsker at drøfte bestemte emner, eller at vedkommende kan blive følelsesladet under interviewet. Sørg for, at de forstår, at deltagerne har ret til ikke at svare på bestemte spørgsmål eller til at afbryde interviewet, hvis det er for vanskeligt for dem.

Nogle tip til, hvordan man kan forberede sit interviewmanuskriptet:

Stil åbne spørgsmål

Hvis et spørgsmål kan besvares med ja/nej eller med ét ord, skal du omformulere det på en måde, så det kræver et mere detaljeret svar.

Stil opfølgende spørgsmål.

Hvis deltageren nævner noget interessant, som du ikke har taget højde for i dine spørgsmål, skal du ikke være bange for at bede om flere oplysninger og bede dem om at forklare nærmere, hvad de mener. Vær ikke bange for ikke at forstå alle deres svar, og bed om forklaringer eller flere oplysninger.

Stil korte spørgsmål.

Lad være med at skrive spørgsmål, der er længere end to linjer. Sørg for, at de er korte og præcise, så det er klart, hvilken slags svar du forventer. Ellers risikerer du, at deltageren ikke kommer ind til sagens kerne.

Omformuler spørgsmålet, hvis deltageren undgår et spørgsmål.

Nogle gange ønsker folk ikke at tale om bestemte emner, når de bliver spurgt direkte. Så tænk over, hvordan du indirekte kan stille de svære spørgsmål.

Udfordr deltageren på høflig vis.

Hvis du gerne vil have at vide, hvad deltageren mener om bestemte kontroversielle emner, kan du udfordre vedkommende for at opnå en reaktion.

Vær ikke bange for pauser og stilhed, og lad deltagerne svare i deres eget tempo.

Giv dem tid til at tænke og reflektere over tingene. Det er ikke et let emne at tale om, så de har måske brug for tid til at tænke over et svar.

Tag noter under interviewet.

Dine elever bør skrive nøgleord for hvert svar og også de opfølgende spørgsmål. De bør dog ikke skrive og kopiere alle svarene fra interviewet. Hvis de skriver hele tiden, kan deltageren føle, at han/hun ikke bliver hørt.

Hvis du laver mere end ét interview, kan du genbruge nogle af spørgsmålene til alle deltagerne. Men eleverne bør dog tilføje mere **specifikke spørgsmål, som passer til deltagerens profil.**

Undgå at generalisere.

Nogle deltagere kan være tilbageholdende med at tale om visse aspekter af deres erfaringer, mens andre muligvis er mere villige til at dele dem. Lad dem fortælle deres historie med deres egne ord.

Forsøg ikke at være forudindtaget.

Vær opmærksom på, at hver deltager har haft en anden oplevelse og måske ikke er det samme sted i deres helingsproces. Forsøg ikke at gå ud fra, at noget allerede er sket, eller at deltageren har det på en bestemt måde.

HVORDAN DOKUMENTERER MAN INTERVIEWET?

Eleverne kan dokumentere interviewene ved at tage noter, lave lyd- eller videooptagelser, tage billeder eller bede om yderligere materialer som f.eks. pjecer, plakater eller bøger med relation til deltageren og deres arbejde.

→ Hvis du vil optage interviewet. Før interviewet skal du lave en test for at sikre, at kameraet eller telefonen har en god mikrofon, og at der er hukommelsesplads nok til at gemme optagelsen.

OG EFTER INTERVIEWET?

Trin 1: Tal med dine elever om, hvordan det gik, og hvordan de havde det.

Der kan dukke mange komplekse emner op under interviewene. De kan komme til at høre potentielt traumatiserende historier, så det er vigtigt at give dem mulighed for at samle deres tanker og følelser. Måske er de ikke i stand til at bearbejde alle oplysningerne lige efter interviewet, så det er også vigtigt at give dem mulighed for at tænke over tingene i dagene efter.

Trin 2: Eleverne bør gennemgå forløbet, de ting, de har lært, og deres problemer.

Spørg dem om, hvilke spørgsmål, de mener, der virkede og ikke virkede, og hvad de ønsker at forbedre i forbindelse med det næste interview. Få dem til at føle sig trygge og selvsikre ved det, de har opnået, fremhæv det, de har gjort godt, og opmuntr dem til at forberede sig til det næste interview.

Trin 3: Hvis du har en lydoptagelse af interviewet, vil det næste trin være en transskription af interviewet. Der findes mange softwareprogrammer til transskription, som du kan bruge.

HVORDAN ANALYSERER MAN BILLEDER?

Det er vigtigt at foretage en kritisk vurdering af de billeder, du bruger i forbindelse med projektet. Billederne bør vurderes på flere niveauer. Visuel analyse er vigtigt med henblik på at vurdere et billede og forstå dets betydning. Men det er også vigtigt at tage hensyn til den tekstinformation, der følger med billedet, billedets kilde og den oprindelige kontekst samt den tekniske kvalitet af billedet. De efterfølgende spørgsmål kan være en hjælp til at udføre aktiviteten med dine elever.

Inddel eleverne i små grupper, uddel billeder, der er tilpasset deres alder og det emne, de studerer, og bed dem om at diskutere og notere:

- Hvad er det første, du ser på billedet? Hvorfor har det fanget din opmærksomhed?
- Hvilke personer kan du identificere? I betragtning af hvordan de er afbildet, kan du så vide, hvem de er? Eller hvem du tror, de repræsenterer?
- Hvad kan du se om personerne på billedet? Hvad er deres forhold?
- Ser de personer, der er med på billedet, ud til at have det godt?
- Er der nogen tekst? Hvad står der?
- Kan du se nogle symboler på billedet?
- Hvad tror du, at dette billede blev brugt til?
- Hvor tror du, at man kunne finde dette billede?
- Hvordan får det dig til at føle dig?

Bed en grupperepræsentant om at fremlægge deres svar, og skriv det på tavlen. Når de har fremlagt deres idéer, skal du spørge dem om, hvorfor de fokuserede på den pågældende detalje og ikke på noget andet.

Når du har ladet dem undersøge billedet på egen hånd, skal du give dem en kort forklaring af, hvem der har lavet billedet og til hvilket formål, hvilke symboler/sprog der er, og hvad det repræsenterer, samt hvor billedet blev brugt.

Slut af med at tale om det budskab, som billedet formidler:

- Hvilket diskriminerende budskab er der her?
- Tror du, at oplysningerne er ægte?
- Hvis du var en del af den gruppe, der er afbilledet, hvordan ville du så reagere på at se dette billede?
- Kan du komme i tanke om lignende billeder, der bruges i dag? Mange gange genbruger ekstremistiske grupper ældre billeder (f.eks. bliver antisemitiske plakater fra 1930'erne genbrugt som antimuslimske billeder i dag).
- Hvilke strategier bruger de til at formidle deres budskab?

Ordets magt: Mange ord vækker gode eller dårlige følelser, og disse følelser bruger propagandisterne til at opnå deres mål. Fremstillingen af en sydebuk virkede altid i forbindelse med regimets propaganda. Ved at tilskrive alt det dårlige i et samfund til en gruppe (ofre) bekræfter man sin egen politik.

Skabe monstre: Når man får en fjende til at fremstå ond (*umenneskeliggørelse*), får man folk til at føle, at de er de "gode", og at de kæmper det "godes kamp".

Blændende udtalelser: Folk er mere tilbøjelige til at tro på budskaber, der kommer fra indflydelsesrige personer såsom ledere, læger, videnskabsfolk og berømtheder, men i nutidens samfund også influencere.

Almindelige folk: Budskaber, der kommer fra almindelige mennesker, opfattes ofte som troværdige.

Hoppe med på vognen: Når folk føler, at alle andre tror på et budskab, er de mere tilbøjelige til at acceptere det.

Fordomme: Når man kun fokuserer på én side af et argument, kan få det til at virke stærkere. Hvis det er det eneste synspunkt, må det være det rigtige.

Symboler: Bestemte genstande eller billeder vækker stærke følelser, som folk knytter sammen med propagandisternes mål.

Når du har vurderet alle detaljerne, skal du spørge dig selv om, hvordan de fungerer sammen og underbygger billedets overordnede budskab eller idé. Hvilke tanker har du gjort dig? Hvilke konklusioner når du frem til?

YDERLIGERE OG DIGITALE RESSOURCER TIL MERE BAGGRUNDSINFORMATION

Arolsen Archives - archives with primary documents and useful information on the victims of the Holocaust.

<https://arolsen-archives.org/en/>

Centropa - repositories of testimonies, films, archives, online exhibitions and images from all over Europe.

<https://www.centropa.org/en/countries>

Echoes & Reflections - repository with educational resources on the Holocaust.

<https://echoesandreflections.org/>

EHNE - digital encyclopaedia of European history.

<https://ehne.fr/en>

Eternal Echoes - repository with educational resources for the classroom and testimonies.

<https://www.eter-nalechoes.org/gb>

Facing History & Ourselves - repository with educational resources.

<https://www.facinghistory.org/>

Historiana - archive with documents and pictures.

<https://historiana.eu/>

Joods Monument - Dutch memorial; contains biographies and pictures of the Jewish people persecuted in the Netherlands.

<https://www.joodsmonument.nl/>

Music and the Holocaust - website with lesson plans, testimonies and documents revolving around musicians and music during the Holocaust.

<https://holocaustmusic.ort.org/>

Nazi Concentration Camp - online learning resources with information, documents and testimonies on Nazi concentration camps.

<http://www.camps.bbk.ac.uk/index.html>

PJM. The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany -

online repository with primary documents.

<https://pmj-documents.org/>

Sinti & Roma - a complete overview of the persecution of Roma and Sinti during Nazi Germany.

<https://romasinti.eu/>

The Holocaust Explained - a complete overview of the Holocaust designed for schools.

<https://www.theholocaustexplained.org/>

United States Holocaust Memorial Museum - online encyclopaedia of Holocaust history, also with a catalogue with documents, images and testimonies.

<https://www.ushmm.org/>

USC Shoah Foundation Visual History Archive - online repository of testimonies. It allows one to search by topic, country and language (among many other filters).

<https://vha.usc.edu/home>

Yad Vashem - online repository with documents, testimonies, lesson plans and much more information.

<https://www.yadvashem.org/holocaust/about.html>

TIL ELEVER:

Fællesnævnerne for offergrupper

Bøger og artikler:

- E. Wiesel. Night. (different editions).
- I. Kertész. Fatelessness. (Vintage, 2004).
- J. Semprún & S. Wiesel. Taire est impossible. (Mille et une Nuits, 1995).
- J. Semprún. Literature or Life. (Penguin Books, 1998).
- M. Buber Neumann. Milena: The Story of a Remarkable Friendship. (Schocken Books, 1992).
- P. Levi. If this is a man. (Abacus, 1998).
- P. Levi. The drowned and the saved. (Abacus, 2013).

“Asociale” og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

<https://www.dhm.de/mediathek/en/weimar-the-essence-and-value-of-democracy/government-programme/>

Nikolaus Wachsmann, The policy of exclusion: repression in the Nazi state, 1933-1939

Børn og nationalsocialisterne

Websteder:

Journeys: Children of the Holocaust tell their stories. <https://www.holocaust.org.uk/shop/journeys-children-of-the-holocaust-tell-their-stories>

Jøderne og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- A. Frank. Diary Of A Young Girl. (different editions)
- A. Spiegelman. Maus. (1996).
- A. Oz. A tale of love and darkness. (2004).
- D. Bloxham. The Final Solution. A Genocide. (2009).
- G. Herman. What Was the Holocaust?. (2018).
- M. Gilberg. The Holocaust: The Jewish Tragedy. (1989).
- T. J. Mazzeo. Irena's Children: A True Story of Courage: The Extraordinary Story of

the Woman Who Saved 2,500 Children from the Warsaw Ghetto. (2017).

R. Hilberg. The destruction of European Jewry. (1986).

Film:

- Anne Frank Parallel Stories (2019)
- Au revoir les enfants (1987).
- Defiance, the days of courage (2009).
- Fatelss (2005).
- Monsieur Batignole (2002).
- Train de vie (1998).
- Where is Anne Frank? (2021).

Nationalsocialisternes krigsfanger

Bøger og artikler:

R. Otto; R. Keller & J. Nagel. "Sowjetische Kriegsgefangene im deutschen Gewahrsam 1941-1945: Zahlen und Dimensionen". Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. (2008).

Kvinder og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- H. Senesh. Hannah Senesh: Her Life and Diary the First Complete Edition. (Jewish Lights Publishing, 2008).
- J. Batalion. The Light of Days: The Untold Story of Women Resistance Fighters in Hitler's Ghettos (William Morrow, 2021).

Personer af afrikansk afstamning og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- H. Massaquoi. »Neger, Neger, Schornsteinfeger!«: Meine Kindheit in Deutschland. (1999).
- H. Massaquoi. Destined to Witness: Growing Up Black in Nazi Germany. (2001).
- G. Schramm. Wer hat Angst vorm schwarzen Mann: Mein Leben in Deutschland. (2011).
- JA. Williams. Clifford's Blues. (1999).
- M. Lauter. Der schwarze Kaiser: Die Geschichte des Josef Kaiser aus Speyer (2022).
- M. Nejar. Mach nicht so traurige Augen, weil du ein Negerlein bist: Meine Jugend im Dritten Reich. (2007).

- ML Romney-Schaab. An Afro-Caribbean in the Nazi Era: From Papiamentu to Germany. (2020).
- T. Michael. Deutsch sein und schwarz dazu: Erinnerungen eines Afro-Deutschen. (2015).
- T. Michael. Black German: An Afro-German Life in the Twentieth Century. (2017).

Politiske modstandere af nationalsocialismen

Bøger og artikler:

- Imperial War Museum, "How People in Europe Resisted German Occupation during the Second World War." <https://www.iwm.org.uk/history/how-people-in-europe-resisted-german-occupation-during-the-second-world-war>
- M. Gilbert. The Second World War: A Complete History. (2004).
- O. Wieviorka. The Resistance in Western Europe, 1940-1945. (2021).

TIL LÆRER

Nationalsocialismens historie

Bøger og artikler:

- LJ. Hilton & A. Patt. Understanding and Teaching the Holocaust. (University of Wisconsin Press, 2020)

Hvem er ofrene?

Bøger og artikler:

- B. Wansink, S. Akkerman, I. Zuiker & T. Wubbels. "Where does teaching about multiperspectivity in history education begin and end? An Analysis of the uses of Temporality." Theory and Research in Social Education vol. 46 (2018): 495-527.
- R. Hilberg. Perpetrators Victims Bystanders. The Jewish Catastrophe 1933-1945. (Harper Collins Publishers, 1992).
- R. Stradling. Multiperspectivity in history teaching. Council of Europe. <https://rm.coe.int/0900001680493c9e>

Websteder:

- Council of Europe. Pedagogical Fact-sheets for teachers, Victims of Nazism.

A Mosaic of Fates. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168062ed89>

Educators 4 Social Change, "Teaching about Intersectionality". <https://educators4sc.org/topic-guides/teaching-about-intersectionality/>

Holocaust Museum Houston. "Minority victims of the Holocaust." <https://hnh.org/library/research/minority-victims-guide/>

K. Ligtenber, "What is multiperspectivity?", Utrecht University. <https://teh21.sites.uu.nl/2021/01/18/multiperspectivity/>

MK. Bell. "Teaching at the Intersections." Learning for Justice issue 53 (2016). <https://www.learningforjustice.org/magazine/summer-2016/teaching-at-the-intersections>

The Holocaust Explained. "Life in Nazi-controlled Europe," The Wiener Holocaust Library. <https://www.theholocaustexplained.org/life-in-nazi-occupied-europe/>

Gerningsmændene of øjenvidnerne

Bøger og artikler:

- CCW. Szejnmann. "Perpetrators of the Holocaust: a Historiography." In O Jensen and CCW Szejnmann (eds). Ordinary People as Mass Murderers (2008): 25-54.
- CR. Browning. Ordinary Men. Reserve Police Battalion 11 and the Final Solution in Poland. (Penguin Books LTD, 2001).
- JE. Waller. Becoming Evil. How Ordinary People Commit Genocide and Mass Murder. (Paperback, 2007).
- M. Fullbrook. A Small Town Near Auschwitz: Ordinary Nazis and the Holocaust. (Oxford, UK: Oxford University Press, 2012).
- R. Hilberg. Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe, 1933-1945. (New York: Harpers Collins, 1992).
- P. Romijn, B. van der Boom, et al. The Persecution of the Jews in the Netherlands, 1940-1945. (Amsterdam University Press in association with the NIOD Institute for War, Holocaust and Genocide Studies, 2012).
- V. Barnett. Bystanders: Conscience and Complicity during the Holocaust. (Westport, CT: Greenwood Press, 1999).

Podcast:

Yad Vashem Podcast, "The Perpetrators of the Holocaust". <https://www.yadvashem.org/podcast/episode-15-the-perpetrators.html>

Websteder:

M. Mann. "Were the Perpetrators of Genocide "Ordinary Men" or "Real Nazis"? Results from fifteen Hundred Biographies." <https://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/mann/Doc3.pdf>

Nationalsocialisternes kollaboratører

Bøger og artikler:

- A. Tiburzi. Coming to Terms with the Holocaust with Reference to Memorial Monuments in Europe: A Comparative Analysis. (Brill, 2021).
- B. Lambauer. "Collaboration in Europe, 1939-1945." EHNE. <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/wars-and-memories/occupybe-occupied/collaboration-in-europe-1939-1945>
- D. Gaunt, PA. Levine, and LPalosuo (eds.). Collaboration and Resistance During the Holocaust: Belarus, Estonia, Latvia, Lithuania. (Peter Lang, 2004).
- Human Rights Commission. "The Role of Big Business in the Holocaust." United States Holocaust Memorial Museum. <https://www.cetim.ch/the-role-of-big-business-in-the-holocaust/>
- N. Simonovski, "How France dealt with those who collaborated with the nazis after war's end?," Vintage News. <https://www.thevintagenews.com/2017/06/02/how-france-dealt-with-those-who-collaborated-with-the-nazis-after-wars-end/?firefox=1>
- P. Davies. Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two. (Pearson Education, 2004).

Hvordan formidles minderne om nationalsocialismens ofre?

Websteder:

Second Generation Network. <https://secondgeneration.org.uk/>

T. Silberg. "Second Generation Survivor.," New Voices. <https://newvoices.org/2021/03/10/second-generation-survivors/>

Yad Vashem, "Second Generation of Survivors." https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206058.pdf

Bøger og artikler:

- E. Fogelman. "Third Generation of Jewish Holocaust Survivors." <https://evafogelman.com/publications/third-generation-of-jewish-holocaust-survivors/>
- F. Krawatzek & N. Friess (ed.) Youth and Memory in Europe. Defining the past, shaping the future. (De Gruyter, 2022). <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110733501/html>
- H. Welzer. Grandpa Wasn't a Nazi: The Holocaust in German Family Remembrance. (American Jewish Committee, 2005).
- G. Rosenthal. The Holocaust in three generations: Families of victims and perpetrators of the Nazi regime. (Verlag Barbara Budrich, 2010).
- V. Aarons & AL Berger. Third-Generation Holocaust Representation: Trauma, History and Memory. (Northwestern University Press, 2017).

Fællesnævnerne for offergrupper

Bøger og artikler:

- K. Stengel. Die Überlebenden vor Gericht. Auschwitz-Häftlinge als Zeugen in NS-Prozessen. (Göttingen 2022).

"Asociale" og nationalsocialisterne

Books & Articles:

- F. Bajohr & M. Wildt (ed.). Volksgemeinschaft. Neue Forschungen zur Gesellschaft des Nationalsozialismus. (Fischer, 2009).
- R. Gellately & N. Stoltzfus (ed.). Social Outsiders in Nazi Germany. (Princeton University Press, 2001).

Børn og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- B. Cohan. "The Children's Voice: Postwar Collection of Testimonies from Child Survivors of the Holocaust." *Holocaust and Genocide Studies*, Volume 21, Issue 1, (2007), 73–95.
- B. Leverton & S. Lowensohn (eds.). *I Came Alone: The Stories of the Kindertransport*. (Book Guild, 1990).
- MJ. Harris & D. Oppenheimer. *Into the Arms of Strangers: Stories of the Kindertransport*. (Bloomsbury, 2018).
- P. Sonntag. *Forever Alert – German Child Survivors in Action Before 1945 and Beyond 2019*. (Beggerow Verlag, 2019).

Websteder:

Kindertransport Organisation. <https://kindertransport.org/>

Eksil under nationalsocialismen

Bøger og artikler:

- AL. Caplan (ed.). *When Medicine Went Mad: Bioethics and the Holocaust*. (Humana, 1992)
- AL. Ringer. *Arnold Schoenberg: the Composer as Jew*. (Clarendon Press, 1990).
- B. Müller-Hill. *Murderous Science: Elimination by Scientific Selection of Jews, Gypsies, and Others in Germany, 1933-1945*. (Oxford University Press, 1988).
- E. Brockmann & e. Kozelka. *Forced sterilization of deaf people during the German Nazi Regime – a trauma and its compensations after 1945*. (De Gruyter, 2022).
- G. Aly, P. Chroust & C. Pross. *Cleansing the Fatherland: Nazi Medicine and Racial Hygiene*. (Johns Hopkins University Press, 1994).
- G. Bock. "Sterilization and 'Medical' Massacres in National Socialist Germany: Ethics, Politics, and the Law." In M. Berg & G. Cosk (eds). *Medicine and Modernity: Public Health and Medical Care in Nineteenth- and Twentieth-Century Germany* (Cambridge University Press, 1997), 149-172
- H. Friedlander. *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*. (University of North Carolina Press, 1997).

- J. Duchon. *Erich Wolfgang Korngold*. (Phaidon, 1996).
- J. Lincoln. *Ernst Krenek: The Man and his Music*. (University of California Press, 1991).
- J. Schebera. *Kurt Weill: An illustrated Life*. (Yale University Press, 1999)
- L. Hudson. "From small beginnings: the euthanasia of children with disabilities in Nazi Germany." <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21843187/>
- M. Burleigh. *Death and Deliverance: "Euthanasia" in Germany c. 1900-1945*. (Cambridge University Press, 1994).
- R. Brinkmann & C. Wolff (eds). *Driven into Paradise: The Musical Migration from Nazi Germany to the United States*. (University of California Press, 1999).
- S. Benedict. "Caring While Killing: Nursing in the 'Euthanasia' Centers." In ER. Baer & M. Goldenberg (eds). *Experience and Expression: Women, the Nazis, and the Holocaust* (Wayne State University Press, 2003), 95-110.
- S. Kühl. *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism*. (Oxford University Press, 2014).
- SF. Weiss. *Race Hygiene and National Efficiency: The Eugenics of Wilhelm Schallmayer*. (California Digital Library, 2003).

Eugenik og "eutanasia" under nationalsocialismen

Bøger og artikler:

- I. von Bueltzingsloeven. "La famine dans les hôpitaux psychiatriques français sous l'Occupation." *L'Information psychiatrique*, vol. 83, no 8 (2007), 721-725.
- A. Götz & D. Belasteten. "Euthanasie" 1939–1945. *Eine Gesellschaftsgeschichte*. (S. Fischer, 2013).

Film:

Fog in August, 2016.

Kommunister og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- P. Hanebrink. *A Specter Haunting Europe: The Myth of Judeo-Bolshevism*. (The Belknap Press of Harvard University Press, 2018).

J. Semprún & C. Pujol. *Vivire con su nombre, morir con el mio*. (Tusquets Editor, 2012).

A. Tiburzi, G.I. Benjamin. *History of a fighter*, 2022 in <https://view.genial.ly/632996905d6aff00179be0e2/presentation-georg-israel-benjamin-history-of-a-human-fighter>.

Nationalsocialisternes krigsfanger

Bøger og artikler:

T. Snyder. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. (Basic Books, 2010).

Kvinder og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

A. Petö, L. Hect & K. Krasuska. *Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges*. (Central European University Press, 2015).

C. Bernadac. *Women's Kommandos*. (Forni Publishing House, 1978).

C. Gupta. "Politics of Gender: Women in Nazi Germany." *Economic and Political Weekly* vol. 26, no 17 (1991): 40-48.

DL. Bergen. "What Do Studies of Women, Gender, and Sexuality Contribute to the Understanding of the Holocaust." In M. Goldenberg & A. Shapiro (eds.) *Different Horrors, Same Hell: Gender and the Holocaust*. (Seattle: University of Washington Press, 2012), 16.

D. Ofer & LJ Weitzman. "Women in the Holocaust." *The Shalvi/ Hyman Encyclopedia of Jewish Women*. <https://jwa.org/encyclopedia/article/women-in-holocaust>

D. Reese & W. Templer. *Growing Up Female in Nazi Germany* (University of Michigan Press, 2006).

ER. Baer & M. Goldenberg (eds.). *Experience and Expression: Women, the Nazis, and the Holocaust*. (Wayne State University Press, 2003).

J. Tydor Baumel. *Double Jeopardy: Gender and the Holocaust*. (Vallentine Mitchell, 1998).

JT. Brendremer. *Women Surviving the Holocaust: In Spite of the Horror*. (Edwin Mellen Press, 1997).

J. Stephenson. *Women in Nazi Society* (Taylor & Francis Group, 2012).

Z. Waxman. *Women in the Holocaust: A Feminist History*. (Oxford University Press, 2017).

Websteder:

Teaching about Women and Resistance by Yad Vashem: <https://www.yadvashem.org/articles/general/teaching-about-women-and-resistance.html>

Museum of Jewish Heritage. "The Lives and Legacies of Jewish Women who Resisted the Nazis." <https://mjhnyc.org/blog/the-lives-and-legacies-of-jewish-women-who-resisted-the-nazis/>

Leila Rupp. "Mother of the 'Volk': The Image of Women in Nazi Ideology" https://www.jstor.org/stable/3173289?seq=1#metadata_info_tab_contents

Atina Grossman. "Feminist Debates about Women and National Socialism" <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0424.1991.tb00137.x>

Hitler's Furies: German Women in the Nazi Killing Fields by Wendy Lower.

LGBTQIA+-personer og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

J. Caplan. "The Administration of Gender Identity in Nazi Germany." *History Workshop Journal*, no. 72 (2011): 171-180.

C. Schoppmann. *Nationalsozialistische Sexualpolitik und weibliche Homosexualität. Frauen in Geschichte und Gesellschaft* 30. Pfaffenweiler. (Centaurus-Verl.-Ges, 1991).

EN Jenssen. "The Pink Triangle and Political Consciousness: Gays, Lesbians, and the Memory of Nazi Persecution." *Journal of the History of Sexuality* vol. 11, no. 12 (2002), 319-349.

H. Heger. *The Men with the Pink Triangle*. (Alyson Books, 1994).

J. Newsome. *Pink Triangles Legacies: Coming Out in the Shadow of the Holocaust*. (Cornell University Press, 2022).

R. Beachy. *Gay Berlin. Birthplace of a Modern Identity*. (Paperback, 2015).

S. Micheler. "Homophobic Propaganda and the Denunciation of Same-Sex Desiring Men under National Socialism." *Journal of the History of Sexuality* vol. 11, no. 12 (2002), 95-130.

S. Huneke. *Heterogeneous Persecution: Lesbianism and the Nazi State*. (Cambridge University Press 2021).

Websteder:

“Queer Conspiracies? Lesbians and Gay Men in Nazi Germany” <https://vtech-works.lib.vt.edu/handle/T0919/97587>

Personer af afrikansk afstamning og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- C. Lusane. *Hitler's black victims: the historical experiences of Afro-Germans, European Blacks, Africans, and African Americans in the Nazi era* (Routledge, 2003).
- DC. Smith & HW. McCann. *The Search for Johnny Nicholas* (Arbor Cover Press, 2011).
- E. Rosenhaft. “What happened to black Germans under the Nazis?” <https://the-conversation.com/what-happened-to-black-germans-under-the-nazis-53599>
- E. Rosenhaft. “Blacks and Gypsies in Nazi Germany: the Limits of the 'Racial State'.” *History Workshop Journal* no. 72 (2011).
- H. Czech. “‘Vorwiegend negerische Rassenmerkmale.’ AfrikanerInnen und 'Mischlinge' im Nationalsozialismus”, in Walter Sauer (ed.), *Von Soliman zu Omofuma* (2007)
- K. Oguntoye. *Schwarze Wurzeln: Afro-deutsche Familiengeschichten von 1884 bis 1950*. (Orlanda Verlag GmbH, 2020)
- M. Bechhaus-Gerst. *Treu bis in den Tod. Von Deutsch-Ostafrika nach Sachsenhausen*. (Ch. Links Verlag, 2007)
- M. Opitz, K. Oguntoye and D. Schultz (eds.), *Showing Our Colors. Afro-German Women Speak Out*. (University of Massachusetts Press, 1992)
- R. Aitken & E. Rosenhaft. *Black Germany: The Making and Unmaking of a Diaspora Community, 1884-1960*. (Cambridge University Press, 2013).
- R. Scheck. *Hitler's African victims: the German Army massacres of Black French soldiers in 1940*. (Cambridge University Press, 2006)
- T. Camp. *Other Germans. Black Germans and the Politics of Race, Gender, and Memory in the Third Reich* (University of Michigan Press, 2004)

Personer af asiatisk afstamning og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- C. Lorke. “Undesired Intimacy: German-Chinese Couples in Germany (1900s-1940s).” *The History of the Family* (2019) 24: 560-84
- E. Gütinger. “A Sketch of the Chinese Community in Germany: Past and Present.” in G. Benton and F.N. Pieke (eds), *The Chinese in Europe* (New York, 1998).
- G. Krebs. “Racism under Negotiation: The Japanese Race in the Nazi-German Perspective.” in Rotem Kowner, Walter Demel (eds), *Race and Racism in Modern East Asia: Interactions, Nationalism, Gender and Lineage* (2015).
- P. Weindling. “The Dangers of White Supremacy: Nazi Sterilization and its Mixed-Race Adolescent Victims.” *American Journal of Public Health*. <https://ajph.aphapublications.org/doi/full/10.2105/AJPH.2021.306593>

Personer med psykisk sygdom og funktionel mangfoldighed og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- B. Bailer & J. Wetze. “Mass Murder of People with Disabilities and the Holocaust.” *International Holocaust Remembrance Alliance*. <https://www.holocaustremembrance.com>
- G. Aly, P. Chroust & C. Pross. *Cleansing the Fatherland: Nazi Medicine and Racial Hygiene*. Baltimore. (Johns Hopkins University Press, 1994).
- G. Hohendorf. “The extermination of mentally ill and handicapped people under National Socialist rule.” *SciencesPo*. <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/extermination-mentally-ill-and-handicapped-people-under-national-socialist-rule.html>
- H. Biesold. *Crying Hands: Eugenics and Deaf People in Nazi Germany*. (Gallaudet University Press, 2004).
- H. Czech. “Hans Asperger, National Socialism, and “race hygiene” in Nazi-era Vienna.” *Molecular Autism* vol. 9 (2018).
- H. Friedlander. *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final*

Solution. (University of North Carolina Press, 1995).

- M. Burleigh. Death and Deliverance: "Euthanasia" in Germany c. 1900-1945. (Cambridge University Press, 1994).
- P. Heberer. "Targeting the 'Unfit' and Radical Public Health Strategies in Nazi Germany." In D. Ryan & S. Schuchman (eds.) Deaf People in Hitler's Europe, 49-70.
- S. Bengston. "The nation's body: disability and deviance in the writings of Adolf Hitler." Disability & Society vol. 22, issue 3 (2018), 416-432.

Politiske modstandere af nationalsocialismen

Websteder:

Biographies of political dissenters: <https://www.gdw-berlin.de/en/recess/top-ics/1-resistance-against-national-socialism/>

Bøger og artikler:

- M. Henryk Serejski & K. Sereska Olszer. I Am Healthy And I Feel Fine: The Auschwitz Letters Of Marian Henryk Serejski. (Auschwitz-Birkenau State Museum, 2010).
- S. Miller. "Terror and Dissent. Towards the Social Structure of Popular Protest in the Third Reich 1941-1945." https://etheses.whiterose.ac.uk/25270/1/425581_vol1.pdf

Religiøse mindretal under nationalsocialismen

Bøger og artikler:

- C. King. "Pacifists, neutrals or resisters? Jehovah's Witnesses and the experience of national socialism." Bulletin of the John Rylands Library vol. 70, issue 3 (1988).
- J. Wrobel. "Jehovah's Witnesses in National Socialist concentration camps, 1933 - 45." Religion, State and Society vol. 34, issue 2 (2006), 89-125.
- P. Staundmainer. Between Occultism and Nazism. Anthroposophy and the Politics of Race in the Fascist Era. (Brill, 2014).

Romaer og sintier under nationalsocialismen

Bøger og artikler:

- E. Thurner. "Nazi and postwar policy against Roma and Sinti in Austria." In The Roma: A Minority in Europe. (OpenEdition), 55-67. <https://books.openedition.org/ceup/1414?lang=en>
- H. Borggräfe & A. Jah. Deportations in Nazi Era. Sources and Research. (DeGruyter, 2023).
- P. Greedy (ed.). Memory and Forgetting: The Roma Holocaust István Pogány - Political Transition: Politics and Cultures. (Pluto Press, 2003).

Websteder:

- Council of Europe. "Factsheet on the Roma Genocide in Austria." <https://www.coe.int/en/web/roma-genocide/austria>
- National WWII Museum. "Strangers in Their Own Land: Romani Survivors in Europe 1945." <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/romani-holocaust-survivors-1945>
- K. Fings. "Genocide, Holocaust, Porajmos, Samudaripen." <https://www.romarchive.eu/en/voices-of-the-victims/genocide-holocaust-porajmos-samudaripen/>
- I. Hancock. "O Porajmos. The Romani Holocaust." <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>
- I. About & A. Abakunova. The Genocide and Persecution of Roma and Sinti. Bibliography and Historiographical Review. https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/bibliography_and_historiographical_review.pdf

Seksuel vold under nationalsocialismen

Bøger og artikler:

- B. Drinck & C. Gross (eds.) Forced Prostitution in Times of War and Peace. Sexual Violence against Women and Girls. (Kleine Verlag Bielefeld, 2007).
- D. Glowacka. "Sexual Violence against Men and Boys during the Holocaust: A Genealogy of (Not-So-Silent) Silence." German History, vol. 39, issue 1 (2021): 78-99.
- M. Havryshko, "Sexual Violence in the Holocaust: Perspective from Ghet-

tos and Camps in Ukraine,” Heinrich Böll Stiftung. <https://www.boell.de/en/2020/05/18/sexual-violence-holocaust-perspectives-ghettos-and-camps-ukraine>

- J. Williams, “Sexual Violence Against Women during the Holocaust: Inside and Outside of Extermination Camps,” *History in the Making* vol. 14, art. 6 (2021). <https://scholarworks.lib.csusb.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1233&context=history-in-the-making>
- SM. Hedgepeth & RG Saidel. *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust*.
- TJ. Curry. “Thinking through the Silence: Theorising the Rape of Jewish Males during the Holocaust through Survivor Testimonies.” *Holocaust Studies: a Journal of Culture and History* (2020).

Websteder:

Lectures on Women's Narratives of Sexual(ized) Violence During the Holocaust. <https://dornsife.usc.edu/cagr-news/news/2021/04/30871-lauren-cantillon-lectures-womens-narratives-sexualized-violence-during-holocaust>.

Slaviske folkefærd og nationalsocialisterne

Bøger og artikler:

- A. Kay, J. Rutherford & D. Stahel, eds. *Nazi Policy on the Eastern Front, 1941: Total War, Genocide, and Radicalisation*. University of Rochester Press, 2014.
- A. Korb. “Understanding Ustaša violence.” *Journal of Genocide Research* vol. 12 (2010), 1-18.
- G. Latinovic & N. Ozegovic. “‘St. Bartholomew's Night’ of Banja Luka. The Ustahs Crime Against the Serbs in the Banja Luka Area on 7 February 1942.” *Balkanica LI* (2020), 207-134.
- GP. Megargee. *War of Annihilation: Combat and Genocide on the Eastern Front, 1941*. Rowman & Littlefield, 2007.
- I. Goldstein. *Jasenovac*. (Fraktura, 2018).
- J. Connelly. “Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice.” *Central European History* Vol. 32, No. 1 (1999).
- J. Connelly. *From Peoples into Nations: A History of Eastern Europe*. Princeton University Press, 2020.

The George Washington Institute for European. *Between Marginalization and Instrumentalization: Anti-Eastern European and Anti-Slavic Racism*, Hans-Christian Petersen. (2022).

- L. Wolff. *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. (Stanford University Press, 1994).
- O. Rathkolb. *Revisiting the National Socialist Legacy: Coming to Terms With Forced Labor, Expropriation, Compensation, and Restitution*. (Routledge, 2018).
- P. Hadzi-Jovancic. *The Third Reich and Yugoslavia: An Economy of Fear, 1933-1941*. Bloomsbury, 2020.
- R. Yeomans. *Visions of Annihilation: the Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism 1941–1945*. (University of Pittsburgh Press, 2013).
- S. Jaworska. “Anti-Slavic Imagery in German Radical Nationalist Discourse at the Turn of the twentieth century: a prelude to Nazi ideology?” *Patterns of Prejudice* vol. 45 (2011), 435-452.
- S. Pavlowitch. *Hitler's New Disorder: The Second World War in Yugoslavia*. Oxford University Press, 2020
- V. Stosic & V. Vuklis. “From the abyss, they came, into the abyss they were thrown. Crime and punishment in the WW2 Bosnian Frontier.” (2017).

Tvangsarbedje under nationalsocialismen

Bøger og artikler:

- A. Tiburzi. *The history of Forced labour from Italy to the Third Reich*. <https://read.bookcreator.com/dfF401Zo-AbauvN9Xm3bZTLMrxtu2/FF4qYc-CBSWOKrJ-wtQrR3w>
- C. Browning. *Collected Memories: Holocaust History and Postwar Testimony*. (University of Wisconsin Press, 2003).
- U. Herbert. “Forced Labourers in the Third Reich: An Overview.” *International Labour and Working-Class History* no. 58 (2000), 193-218.

Websteder:

On forced labour. https://enrs.eu/uploads/media/forced_labour_sis2019.pdf

Exploitation of forced labour in Berlin. <https://www.ns-zwangsarbeit.de/en/>

BIDRAG

Mange personer har bidraget til udfærdigelsen af denne værktøjskasse og projektet Hvem var nationalsocialisternes ofre? Det arbejde, som de vidunderlige elever, deres engagerede lærere og undervisere fra de fem teams har gjort, danner grundlaget for denne værktøjskasse. Alle personer, der er nævnt nedenfor, har bidraget til udviklingen af værktøjskassen på forskellige måder og i forskellige kapaciteter.

Teammedlemmer

Belgien

Ann-Katrien De Clippele
Isabelle Diependaele

Bosnien-Hercegovina

Tatjana Jurić
Branka Ljubojević

Danmark

Lars Amdisen Bossen
Mirela Ismaili Redžić

Slovakiet

Matej Beláček
Tatiana Bírešová
Juraj Varga

Spanien

Harri Beobide
Amaia Lamikiz Jauregiondo

Videoproducent

Aaron Peterer

Medlemmer af udvalget

Robbie Aitken, Clarence Lusane, Robert Parzer, Miško Stanišić, Antonella Tiburzi, Marlene Wöckinger

Medforfattere af værktøjskassen

Magdalena Geier, Eugenie Khatschatrian, Monika Lendermann, Paula O'Donohoe, Sylvia Wüllner

Ekstern gennemgang og redigering af værktøjskassen

Barnabas Balint, Lauren Cantillon, Martin Conway, Lindsey Dodd, Catherine Epstein, Anujah Fernando, Judith M. Gerson, Anna Hájková, Bryan Harms, Michelle Kelso, Tim Kirk, Andrea Löw, Joanna Beata Michlic, Andrea Petó, Eve Rosenhaft, Raffael Scheck, Christa Schikorra, Christoph Schneider, Antonius Schulte, Robert Sigel, Katharina Stengel, Christoph Thonfeld, Verein Schloss Hartheim, Teresa Wontor-Cichy, José Xhemajli

Projektrådgivere

Nadine Docktor, Viola Georgi, Richard Harris, Paula O'Donohoe, Fernande Raine, Leonard Schmieding

Værktøjskassens design

Tudor Lupu

Oversættelse

Ludejo

Dette projekt blev muliggjort af Education Agenda NS-Injustice, et projekt af Foundation Remembrance, Responsibility and Future (EVZ Foundation). Projektet støtter uddannelse om nationalsocialismens historie i Tyskland og i hele Europa, fremmer demokratiet og holder mindet om mennesker, der er ramt af forfølgelse, i live.

Projekt af Education Agenda NS-Injustice

Finansieret af:

på baggrund af en beslutning
fra Forbundsdagen

Projekt koordineret af:

Finansieret af Den Europæiske Union. De synspunkter og holdninger, der kommer til udtryk, er dog udelukkende forfatterens og afspejler ikke nødvendigvis Den Europæiske Unions eller Det Europæiske Forvaltningsorgan for Undervisning og Kulturs (EACEA) synspunkter og holdninger. Hverken Den Europæiske Union eller EACEA kan holdes ansvarlig for dem.